

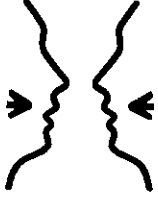
SOSYOLOJİ DERNEĞİ'NİN ARAŞTIRMA VE YAYINLARI

1. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sosyoloji'nin 53. Yılı Toplantısı, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:1, 1992.
2. Toplum ve Çevre, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:2, 1993.
3. Gecekonularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993.
4. GAP Bölgesi Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994.
5. Dünyada ve Türkiye'de Güncel ve Sosyolojik Gelişmeler I-II, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:3, 1994
6. Ailenin Çevre Eğitimindeki Rolü, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:4, 1995.
7. Kırsal Kadınlara Yönelik Bir Dizi Eğitim semineri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Şanlıurfa ve Sinop.1996-1997.
8. Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:5, 1997*
9. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Yıl:1998-1999, 2000, 2002, 2003, 2004, 2005,2006, 2007, 2008 Sayı: 1*
10. Sağlık Sosyolojisi, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:6, 1999.
11. 20. Ölüm Yılında Cavit Orhan Tütengil, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:7, 1999*.
12. III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri Özetleri, Eskişehir: Sosyoloji Derneği Yayınları, 2000*.
13. Aytül Kasapoğlu-Mehmet Ecevit, Deprem Sosyolojik Araştırması, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:8, 2001*.
14. Dünya'da ve Türkiye'de Farklılaşma/ Çatışma/ Bütünleşme-I, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:9, 2001*.
15. Dünya'da ve Türkiye'de Farklılaşma/ Çatışma/ Bütünleşme-II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:10, 2002*.
16. Doğumlarının 100. Yılında Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU ve Hilmi Ziya ÜLKEN, (Yayına Hazırlayan: Nevin Güngör Ergan), Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları No:11, 2002*.
17. Ali Çağlar, Barajlar: Yeniden Yerleşim ve Sosyal Etkiler, Ankara: Sosyoloji Derneği Yay. No 12, 2003*.
18. Değişen Dünya ve Türkiye'de Eşitsizlikler, IV – Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yay. No 13, 2004*.
19. Türkiye'deki Sosyoloji Bölümlerinin ve Sosyoloji Derneği Üyelerinin Adres bilgileri, (Yayına Hazırlayan: Gökhan Savaş), Ankara: Sosyoloji Derneği, Yay. No:14, 2005*.
20. Birsen Gökçe - İsmet Parlak, Öncesi ve Sonrasıyla Keban Barajı: 30Yıl Ağın Ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik durumu, Ankara: Sosyoloji Derneği Yay. No:15, 2005*.
21. Fatma Taşkınöl Başaran, Manisa Şehri Üzerinde Sosyal Bir Araştırma, Ankara: Sosyoloji Derneği Yay. No:16, 2005*.
22. Birsen Gökçe vd, Suyun Öteki Yüzü, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, No:17, 2006*.
(Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994.)
23. Social Dynamics of Global Terrorism and Prevention Policies, : Sosyoloji Derneği Yayınları, No:18, 2006*.
24. Suna Tekel, Örgüt Kuramları- Fonksiyonalist Açından Örgüt Kuramlarının Değerlendirilmesi, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, No: 19, 2008
25. Türkiye'de Güncel Toplumsal Sorunlar, V. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, No: 20, 2008

* İlgili kitaplar, dernek merkezinden temin edilebilir.

- Aytül KASAPOĞLU Learning Diversity in Higher Education:
Dennis MILETI International Student Survey
Nilay ÇABUK KAYA
- Aytül KASAPOĞLU Siyasal İktidarların Polis Aracılığıyla Toplumla
Mehmet KUL Nüfuz Etmesi
- Murat KAYIKÇI Kentte Sosyo-Ekonomik Düzey Temelinde
Mehmet ERYİĞİT Ayrışmanın Aile Yapısına Etkisi: Bolu Örneği
- Yüksel METİN Çocuk İşçiliğine Yönelik Uluslararası Standartlar
Bülent KARA
- Aynur İLHAN TUNÇ Van'da Aile, Boşanma ve Eğitim
- Cengiz YANIKLAR Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve
Wright'ın Sınıf Yaklaşımları Üzerine Eleştirel Bir
Değerlendirme
- Sosyoloji Derneği Birecik Barajı'ndan Etkilenen Nüfusun Yeniden
Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları İçin
Planlama ve Uygulama Projesi

Sosyoloji / **Journal of**
Araştırmaları / **Sociological**
Dergisi / **Research**

Cilt / Vol.: 11

şayı / Nr.: 2

Güz / Autumn 2008

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

TÜBİTAK ULAKBİM tarafından Sosyal Bilimler Veri Tabanına dâhil edilmiştir.

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research, 'International Bibliography of the Social Sciences' (IBSS) ve 'CSA (Cambridge Scientific Abstract)- Sociological Abstracts' tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Yakın ERTÜRK (ODTÜ)

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE (Sosyoloji Derneği)

Prof. Dr. Aytül KASAPOğLU (Ankara.Ü.)

Prof. Dr. Faruk KOCACIK (C.Ü.)

Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Ü.)

Prof. Dr. Sevinç ÖZEN GÜÇLÜ (Akdeniz Ü.)

Prof. Dr. A. Yaşar SARIBAY (Uludağ Ü.)

Prof. Dr. Önal SAYIN (E.Ü.)

Prof. Dr. İhsan SEZAL (TOBB ETÜ)

Prof. Dr. Barlas TOLON (Galatasaray Ü.)

Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER (Mimar Sinan Ü.)

Sosyoloji Derneği
Adına Sahibi, Genel
Yayın Yönetmeni,
Yazı İşleri Müdürü
ve Editör/General

Director
Birsen GÖKÇE

Yayın Kurulu/
Editorial Board

Ayşe GÜNEŞ –
AYATA

Nilgün ÇELEBİ
Aykan ERDEMİR

Demet ULUSOY
Ayşe GÜNDÜZ
HOŞGÖR

Yazışma Adresi/Address

Sosyoloji Derneği
Mareşal Fevzi Çakmak Cad. No:
9/7 Nur Apt.

Beşevler / ANKARA

Te l: 0312. 215 67 54

Faks: 0312. 222 12 52

e-mail: sosder@gmail.com

www.sosyolojiderneği.org.tr

Teknik Sorumlu: Ercan GEÇGİN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa/Pages

Aytül KASAPÖĞLU-Dennis MİLETİ-Nilay ÇABUK KAYA Learning Diversity in Higher Education: International Student Survey.....	5
Aytül KASAPÖĞLU- Mehmet KUL Siyasal İktidarların Polis Aracılığıyla Toplumla Nüfuz Etmesi.....	35
Murat KAYIKÇI- Mehmet ERYİĞİT Kentte Sosyo-Ekonomik Düzey Temelinde Ayrımın Aile Yapısına Etkisi: Bolu Örneği.....	54
Yüksel METİN- Bülent KARA Çocuk İşçiliğine Yönelik Uluslararası Standartlar.....	86
Aynur İLHAN TUNÇ Van'da Aile, Boşanma ve Eğitim.....	115
Cengiz YANIKLAR Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme.....	151
Sosyoloji Derneği Birecik Barajı'ndan Etkilenen Nüfusun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları İçin Planlama ve Uygulama Projesi.....	183

TEŐEKKÜR

Dergimizin bu sayısına, gelen makalelere hakemlik yaparak katkıda bulunan ve soyadları alfabetik sıra ile aşağıda verilmiş olan meslektaŐlarımıza teŐekkür ederiz.

Yayın Kurulu

Vildan AKAN (Hacettepe Ü.)

Aylin GÖRGÜN BARAN (Hacettepe Ü.)

Haldun ÇANCI (Doğu Akdeniz Ü.)

Yıldız ECEVİT (ODTÜ)

Tahire ERMAN (Bilkent Ü.)

Yakın ERTÜRK (ODTÜ)

Birsen GÖKÇE (Sosyoloji Derneği)

Mehmet HASGÜLER (Çanakkale Onsekiz Mart Ü.)

Ayşe GÜNDÜZ- HOŞGÖR (ODTÜ)

Sibel KALAYCIOğLU (ODTÜ)

Filiz KARDAM (Çankaya Ü.)

Aytül KASAPOğLU (Ankara Ü.)

Nilay ÇABUK KAYA (Ankara Ü.)

Faruk KOCACIK (Cumhuriyet Ü.)

Mustafa KOÇ (Ryerson U.)

Feryal TURAN (Ankara Ü.)

Recep VARÇIN (Ankara Ü.)

LEARNING DIVERSITY IN HIGHER EDUCATION: INTERNATIONAL STUDENT SURVEY

Aytül KASAPOĞLU*

Dennis MILETI**

Nilay ÇABUK KAYA***

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine the effects of demographic factors on international students' attitudes and behaviors, particularly on their self esteem. A brief web-based questionnaire was administered to 1199 students through a special edition of an electronic newsletter produced by the International Student Center of Colorado University. The overall response rate was 10%, or, 116 students. The results of the statistical analyses show that the students are not homogeneous within their socioeconomic background and in terms of their psychosocial characteristics.

Key Words: International Students, Self Esteem, Life Satisfaction, Stress, Colorado/USA.

YÜKSEK ÖĞRETİMDE FARKLILIKLAR: YABANCI ÜLKEDE EĞİTİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİ ARAŞTIRMASI

ÖZ

Bu makalenin amacı yabancı ülkede eğitim gören öğrencilerin davranış ve tutumları ve özellikle de kendi benliğine saygı gösterme konusu üzerinde demografik faktörlerin etkisini araştırmaktır. Bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri Colorado Üniversitesi'nin Uluslararası Öğrenci Merkezi aracılığıyla 1199 öğrenciye internet üzerinden anketler yollanmıştır. Cevaplama oranı %10 olup 116 öğrencidir. İstatistiksel analiz sonuçları öğrencilerin sosyo-demografik özgeçmişleri ve psikososyal özellikleri açısından birbirlerinden farklılaştıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Öğrenciler, Benlik Saygısı, Yaşamdan Doyum, Stres, Colorado/ ABD.

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji Bölümü

**Professor Emeritus, Department of Sociology, University of Colorado at Boulder

*** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF Sosyoloji Bölümü

INTRODUCTION

Contrary to the classical psychological studies focusing mainly on individual, family and school as proximal factors embedded in the distal, or larger, socio-structural, economic, political and cultural environment (Jessor, 1993) are beginning to be considered as important factors effecting the individual. In addition to these, in this study respondents own culture, international or foreign cultures and environments were included as important dimensions. These issues themselves provide originality to current study. On the other hand, this web-based study adds comprehensive knowledge to the present literature based primarily upon Asian and Australian respondents and their adaptation problems (Jessor, 1993; Sam, 2001; Hullett and Wittle, 2001; Ying, 2002; Toyokowa and Toyokowa, 2002; Volet and Renshaw, 1995; Nesdale and Todd, 2000; Al-Sharideh and Goe, 1998; Ramburuth and McCormick, 2001).

In today's rapidly increasing international and multicultural world, most former studies, including those on self esteem, are being questioned. As concluded by Oyserman and Markus (1993), "One's sense of self can not be easily dichotomized into the personal and social. Even those processes of the self that seem most 'personal', (e.g., self efficacy and self esteem), are social products." Because we used psychological tools in measuring students' attitudes, but added discussions about students socio-demographic, economic and cultural differences, therefore, the hybrid nature of our study could be seen as a contribution to the relevant literature. In addition to proposing solutions to the student's problems, this study will provide rich data for the Colorado University' (C.U.) International Student Office.

Studies show that having internal locus of control will positively affect health related behaviors. Many studies indicate a significantly high correlation between internal locus of control and self esteem. That is, as the internality of locus of control increases self-esteem increases too (Brown, 1993). In more direct studies concerning the relationship between self esteem and health related behaviors, the general finding is that the higher the self esteem the more careful individuals are about their health-related behaviors. Self esteem explains 39% of mental health behaviors and 5% of social health behaviors (Dönmez, 1985).

International students studying at the University of Colorado, Boulder campus, form a diverse and increasing population. There were approximately 200 foreign students in 1960, increasing to 1199 students by 2002. The number of foreign students increased six times within the past forty years. The number of Asian students at C.U., (Indian, 190; Chinese,

182; Korean, 118; Japanese, 73; Thai, 56; Taiwanese, 41), was always higher than the number of European students, (German, 48; British, 32; French, 22) and South American, (Mexican, 26; Venezuelan, 20). The numbers of students from other countries were less than twenty, i.e., Turkey, 11. (See C.U. website).

As a part of a more comprehensive research, the main objective of this study was to explore several socio-demographic characteristics of international students at C.U., and determine the associations between socio-demographic factors, attitudes, and behaviors, ranging from daily routine activities to psychological variables such as self esteem, whole life satisfaction and stress. In an effort to gather this information, the following questions were asked:

In terms of self esteem, what is the difference between students' perceptions of themselves and their perceptions of others?

What is the level of self-reported life satisfaction and what are the factors predicting that level of life satisfaction?

What is the level of self-reported stress and what are the factors predicting that level of stress?

In addition, students' health related behaviors and their predictors were also discussed.

Method

Sample

One thousand one hundred ninety nine foreign students were enrolled at C.U.-Boulder during the Fall, 2002 semester. Of these students, 28% were undergraduate and 72% were graduate, 64% were male and 36% were female, constituting the population of this research. Permission to conduct this survey was granted from the C.U. Ethical Committee and no incentive was provided for the respondents. The overall response rate was 10%, or, 116 respondents. When compared with other similar surveys this response rate was not considered low. The International Student Center data base was used as the mode of communication with the students and a special edition of an electronic newsletter informed students about the research. Respondent's e-mail addresses and identities were not known by the researchers in an effort to maintain anonymity. Information from respondent's forms was statistically analyzed as aggregates.

Two phases of work were undertaken during this comparative research; a pilot study, followed by the main survey.

The pilot study was carried out in November, 2002 and helped to refine the methods of measuring the attitudes and behaviors of the international respondents. In addition, a six-page, on-line questionnaire was administered to these same students during December, 2002.

Measure

The following types of questions were designated as forced-choice; age, gender, educational status, region, nationality, religion, family type, parental socio-economic status, number of children in their immediate family, respondent's marital status, their length of stay in the U.S.A and in Boulder Colorado, source of financial payment for their education, field or subject of study, reason(s) they chose C.U. at Boulder, where they lived and questions regarding their daily routines, i.e., physical activities, health and nutrition, smoking and alcohol use.

Data was analyzed using SPSS. Non-parametric statistical significance tests were utilized to provide a more comprehensive student profile.

Questions about the respondent's daily routines such as 'physical activity', 'health and nutrition', 'smoking' and 'alcohol use' were designed as four point Lickert scales. Answers were scored as follows: "often" with four points, "sometimes" with three points, "rarely" with two points, "never" with one point.

Single questions were used to measure each respondent's self-reported life satisfaction, ('how satisfied are you with your life?'), and stress level, ('how stressful is your life here in Boulder?'). The answers were scored on a five-point Lickert scale. There were five choices of answers: "Highly," "moderately," "a little," "very little" and "not at all." These answers, starting from the first were scored as five points, four points, three points, two points and one point.

Each respondent's self esteem was measured utilizing Jonathon D. Brown's (1933) "Self Esteem and Self Evaluation" scale. Brown (1993), having been critical of Morris Rosenberg (1965), had developed a more comprehensive and functional 26 item scale, based on comparisons of 'self' and 'other'. Of the 26 items, 14 were about each student's positive features, i.e., athletic ability, attractiveness, capability, level of compassion, creativity, friendliness, generosity, appearance, level of kindness, level of competency, level of consideracy, behavior, insensitiveness, phoniness, thoughtlessness, unattractiveness, popularity, how coordinated or uncoordinated they were,

whether they were intelligent or unintelligent, and whether they considered themselves wise or unwise. Respondents were asked to compare themselves to other students in terms of the above characteristics, using a five point Lickert scale. 'Extremely' was scored as five points, 'above average' as four points, 'average' as three points; 'below average' as two points, 'not at all' as one point.

RESULTS:

Results include the respondents' demographic characteristics, their self esteem (their perceptions of themselves and their perceptions of others) as well as how those characteristics relate to their health behaviors.

Demographic Characteristics:

In this section, a sample distribution is provided according to the following characteristics; age, gender, educational status, region, religion, family type, parental socio-economic status, number of children in immediate family, student's own marital status, length of time lived in the U.S.A., length of time lived in Boulder, financial source of education, subject(s) of study, reason for moving to Boulder, type of living arrangements secured.

In terms of age, 43% of the sample falls into the 18-23 age range. There are only six respondents (4.3%) under the age of 19, and six respondents (4.3%) over the age of 35. The mean age is 25.29, the standard deviation is 4.77. Although there are more females in the sample group (50.9%), it seems that there is an equal distribution of gender. Only two respondents (1.7%) did not indicate their gender.

Graduate students make up the majority of the sample group, (67.2%). Of the remaining of the sample, 27.6% were undergraduate students and 2.6% were post-graduate students. Two of the respondents, (1.7%), responded as 'exchange', or 'non-degree' students. This finding is consistent with the sample mean age (25.29).

A majority of respondents in the sample are from Asia, (44.8%), and Europe, (35.3%). 6.9% are Latinos, 5.2% are Canadians, 5.2% are Middle Easterners, 1.7% are Australians and 0.9% Africans. One of the respondents is from the Caribbean and one from New Zealand. Among the Europeans Germans, (11.2%) are surpasses the other nationalities. Among the Asians Indians, (22.5%) out number the other nationalities.

Results indicate that the majority of respondents are Christians, (35.3%), 7.8% are Muslims and 1.7% are Buddhists. 'None' and 'other' responses,

(27.6%), are quite high. For example; among those answering 'other', 16.4% were Hindu, 2.6% Sikh, 0.9% Jainism and 0.9% Japanese Shinto. A detailed analysis of the 'none' answers show that 90.6% come from a nuclear family, 68% are female and 45.2% are Asian. The students from Europe (32.3%), Latin America (9.7%) and Canada (6.5%) participated in the study less than those from Asia. The response rate of Middle Eastern and Australian students were at the same percentage rate of 3.2%. None of the African students responded as "non-religious".

Of the respondents within this sample, 77.6% came from a 'nuclear family', (mother, father and unmarried children), 15.5% were from 'extended families' (married children and grandchildren) 5.2% marked the 'other' choice. Of the 'other' responses, 0.9% answered 'divorced mother', 0.9% 'husband and two children', 0.9% 'mother and two brothers', 0.9% 'single mother and grandmother', and 0.9% 'unmarried'. It can be interpreted that the majority of the respondents are from modern nuclear families, the minority of respondents are from the traditional extended families.

The highest percentage of respondents answering 'extended families' were Asians (17.3%), followed by Middle Easterners (16.7%), and Canadians, (16.7%). The lowest percentage answering 'extended family' were Latinos (12.5%), followed by the Europeans, (13.5%). The percentage of respondents answering 'other' was higher among Middle Easterners, (16.7%), and Europeans, (8.1%). 'Other' answers as an indicator of separated/fragmented family were not observed among the Asian, Canadian or Australian students. Therefore, it would not be wrong to say, based upon a zero percentage of 'other' answers, that the percentage of "nuclear family" among Asian (82.7) and Canadian respondents (83.3%), is higher than those of the other regions.

Results indicate that a majority of the respondents are from families with two siblings, (52.4%). The percentage of respondents from families with three siblings is 24.1, while the percentage of respondents who are single children is 6.0. The percentage of respondents coming from families with four, five, seven and eight siblings is 8.6, 3.4, and 0.9 (minimal) respectively.

An analysis of the respondents' socio-economic statuses reveals that a majority of the respondents (71.6%) is from moderate income families, 19% comes from high income families, and 8.6% comes from low income families. Of the respondents, only the Asians, (7.7%), and the Europeans, (13.2%), reported coming from low socio-economic status. Among those

considering their families' income as "moderate" Asians (52.4%) and Europeans (26.8) had the highest percentages while percentages of the respondents of Latin descends, Canadians and Middle Easterners were minimal and the same (6.1). European respondents, (50.0%), and Asian respondents, (22.7%), reported coming from families with high income, as did Latino respondents at 13.6%, Canadian respondents at 4.5%, Middle Eastern respondents at 4.5% and Australian students at 4.5%. Thus, it can be interpreted that only Asian and European students who are from low income socio-economic status can afford to be educated abroad. It should be noted that the ratings are subjective and therefore relative in nature. It could be said that Asian and European students at C.U. do not form a homogenous group.

According to the findings of this research, of the respondents 37.1 % indicated that the financial source of their educational expenses was their family, and 24.1% delineated it as government grant. Of these grants 13.8% is from the respondents' own government and 10.3% is from the government of the United States. Respondents answering 'other' is quite high at 24.1% with 'assistantship, teaching assistant or private company scholarship' repeated most often.

In light of the fact that the percentages of the single and married respondents are 80.9 and 19.1 respectively (most of the married respondents being graduate students), being a single student seems to be the preferred social status for international students. The percentage of single respondents is high among the Canadians and Africans (100%). It should be noted that the numbers of Canadians and Africans in the sample were too small.

The number of years the respondents have lived in Boulder is less than the number of years they have lived in the U.S. as a whole. The mean number of years the respondents have lived in the U.S. is 2.7, with a 2.5 standard deviation. The number of years the respondents have lived in Boulder is 1.9 years with a 1.5 standard deviation. Less than half of the respondents lived in the U.S. (49.1%) or Boulder (43.5%) longer than two years. The percentage of respondents who have lived in the U.S. longer than two years is only 6.3%. Only one respondent lived in Boulder for nine years.

A majority of the respondents (45.7%), are studying engineering. The percentages studying social sciences, physical sciences, administrative/management, art and sports are 15.5, 14.7, 7.8, 3.4 and 8.6 respectively.

Results reveal that a majority of the respondents chose to study at C.U. because, "C.U. is a prestigious university", (25.9%), and, "C.U. was recommended by friends", (20.7%). 3.4% of the respondents chose C.U. because of the location, 1.7% chose it "because of the available accommodations and facilities", and 1/7% chose this university "because it was the only college that accepted my application". The percentage of respondents answering "other" was quite high with reasons such as the availability of exchange programs, assistantships, cheap in-state tuition, and availability of specific programs such as speech research, husband's choice of educational institution or husband's movement to Boulder.

Finally, the respondent's answers about where they live reveal that a majority of them, (50.9%), live in rented apartments with their friends. 18.1% live in C.U. dorms, 12.9% live alone in rented apartments. In addition, other responses such as own home, C.U. family apartments and housing, fraternity house, rented house, and rented room in a house comprised 15.5% of the answers.

Comparisons of the scale items:

There are several eminent psychologists, (Coopersmith, 1967; Harter, 1990; Marsh, 1986) who believe that self esteem is based upon more specific beliefs about the self. According to those psychologists, individuals gave a positive appraisal to their various qualities and feel good about themselves overall. Furthermore, those scholars presume positive beliefs about the self in specific domains which underlie global self esteem. There are other scholars such as Brown, (1993), who believes that self esteem is fluid and tries to reverse this causal sequence. According to Brown, "*People with high self esteem believe they are good at many things and have many positive attributes, but these beliefs are ordinarily consequences of high self esteem, not antecedents of it*".

As sociologists, we are more interested in the students' self esteem scores and their social predictors than psychological discussions about their self esteem. We are not concerned whether their self esteem is an affectively based construct, (as Brown, 1993), or a cognitive process. We believe that the importance of our study comes from this point. There are hardly any studies in literature on self esteem, (with the exception of a few such as Oyserman and Markus, 1993), interested in the impact of demographic characteristics of people as they relate to the individuals self esteem. With the exception of Oyserman and Markus, (1993), and a few others, (Cole, 1990; Hsu, 1983; Kirkpatrick and White, 1985; and Kagitcibasi, 1989), most psychologists, as does Brown (1993), are interested in people's attributes

such as positive and/or negative traits, high and/or low self esteem levels, and the relationship between these traits regardless of their socio-demographic, economic and/or cultural characteristics. Oyserman and Markus (1993) observed that the psychological studies of the self have far too long ignored how socio-cultural variables such as gender, ethnicity and social class govern and shape the context of the self. Their socio-cultural self concept is very useful for Sociology. As discussed by Oyserman and Markus (1993), one's socio-cultural context provides individuals with the very categories to use in thinking about one's self. Thus, being successful may be desirable for people in Japan and in the United States. However, the focus of success in the United States is on the development of ability and skills. In Japan, and among most Asian Americans, on the other hand, success is seen as a result of effort and much greater attention is given to the individuals developing habits of perseverance and endurance, (Steinberg, et al., 1992). It should be noted that an eminent Turkish Social Psychologist, Kagitcibasi (1989) also believes that family is the most powerful variable in psychological research.

Comparisons of self esteem scale items are given in Table 1. Results reveal that there is a significant correlation between the respondents perceptions of themselves and their perceptions of others, positive traits as they relate to attractiveness, (.305), friendliness, (.275), appearance, (.262), kindness, (.241), loyalty, (.191), and whether the respondent is well-liked, (.240). Students also rated themselves lower than they rated others on four positive traits: athletics, attractiveness, good looking and sexy. In other words, respondents felt that they were not as athletic, attractive, good looking and sexy as others. There was no correlation between "self" and "others" for being capable, compassionate, creative, generous, sexy, smart or talented. According to Brown, (1993), "*The inherently relativistic nature of most attributes thus ensures that positive beliefs go hand-in-hand with the perception that one is better than most people*". On the other hand, as Adler stated, "*The need to assert superiority over others is a fundamental human motivation*, (as cited in Ansbacher and Ansbacher, (1967)). The respondents of our research were quite honest and did not make self-serving biases in completing the questionnaires and they do not see the world through 'rose colored glasses'. This is a kind of neutral standing rather than a negative manner as discussed by Baumeister, et al., (1989).

Table 1. Comparisons of scale items (N=116)

Attribute	For Self		For Others		Correlation Coefficients	t values
	Mean	Std. Dev.	Mean	Std. Dev.		
Positive traits						
1. Athletic	2.87-	1.04	3.58	.73	-.051	-5.795***
2. Attractive	3.19-	.73	3.33	.55	.305***	-1.882
3. Capable	3.94+	.77	3.26	.76	.138	7.108***
4.Compassionate	3.71+	.84	3.12	.74	.160	6.044***
5. Creative	3.36+	.79	3.21	.71	.046	1.481
6. Friendly	3.66+	.72	3.41	.81	.275***	2.766***
7. Generous	3.55+	.75	3.05	.75	.119	5.377***
8.Goodlooking	3.18-	.73	3.39	.59	.262***	-2.589**
9. Kind	3.81+	.67	3.23	.73	.241**	6.896***
10. Loyal	3.91+	.75	2.92	.81	.191*	10.298***
11. Sexy	2.93-	.81	3.34	.70	.012	-4.085***
12. Smart	3.89+	.78	3.19	.65	.079	7.449***
13. Talented	3.64+	.72	3.28	.67	.173	4.213***
14. Well-liked	3.39+	.72	3.27	.47	.240**	1.651
Negative traits						
1. Inadequate	2.17-	.95	2.30	.85	.603***	-1.600
2. Incompetent	1.79-	.94	2.18	.90	.562***	-4.913***
3.Inconsiderate	1.75-	.70	2.44	1.00	.566***	-8.520***
4. Insensitive	1.94-	.79	2.52	.91	.475***	-6.702***
5. Insincere	1.93-	.85	2.45	1.07	.546***	-5.568***
6. Phony	1.84-	.85	2.77	1.10	.457***	-8.869***
7. Thoughtless	1.87-	.89	2.53	1.07	.480***	-6.457***
8. Unattractive	2.00-	.99	2.25	.89	.427***	-2.453**
9.Uncoordinated	2.20-	1.09	2.32	.84	.516***	-1.215
10. Unintelligent	1.55-	.76	2.17	.99	.517***	-7.110***
11. Unpopular	1.98-	.97	2.25	.81	.506***	-3.008***
12 Unwise	1.73-	.80	2.41	1.01	.554***	-7.680***

P<.05* ; p<.01**; p<.000***

Results also indicate that there are higher correlations among scores for the perceptions of the respondents of themselves and of others' negative traits. Respondents rated themselves less negative on all items. You could say that a respondent's self esteem is high even when he or she is scoring his or her own negative traits. In other words, they feel they are less inadequate, incompetent, inconsiderate, insensitive, insincere, phony, thoughtless, unattractive, uncoordinated, unintelligent, unpopular and less unwise than other students at C.U. This could be interpreted as; "*people need to make sense of their lives in a way that enables them to feel they have a positive value and this needs usually to take the form of finding some way to feel superior to others*", (Baumeister, et al., 1989).

Statistical information in terms of means and standard deviations of scale scores and reliability analysis results and correlation coefficients and t values among scales are given in Table 2 and 3 respectively.

Table 2. Comparisons of scale reliability analysis results (N=116)

Scale names	Mean	Std. Dev.	Alpha
For Self (total 26 traits)	71.811	6.65	.6200
For Others (total 26 traits)	74.389	6.11	.5400
Positive self (total 14 traits)	48.9703	5.9522	.8176
Positive for others (total 14 traits)	45.3861	5.0199	.7833
Negative self (total 12 traits)	22.4625	7.2443	.9105
Negative for others (total 12 traits)	28.1750	8.1734	.9117

Table 3. Correlation coefficients and t values among scales. (N=116)

Pairs	Correlation coefficients	T values
Self - Others (general 26 traits)	.610***	-3.360***
Self positive-Self negative	-.517***	21.265***
Positive for others- Negative for others	-.641***	12.362***
Self positive- Positive for others	.354***	5.735***
Self negative- Negative for others	.732***	-8.951***
Self positive- Negative for others	-.280**	16.250***
Positive for others- Self negative	-.394***	19.839***

The regression analysis results of the scale scores are given in Table 4. All demographic characteristics of the respondents such as age, gender, education, income (SES), family type, number of children, marital status, financial source of education, field of study, religion, region, where they live, reason for education at C.U. and living in the U.S.A. and Boulder, are recorded and converted to a dummy variable where needed. For instance, when gender is coded, female gets one, (1), and male gets zero, (0).

According to the results in Table 4, there is no significant impact of independent variables on the positive self and others' traits. There were no significant relations between positive traits as dependent variables and demographic characteristics of the students as independent variables. Although when dummy variables are not reported while they are re-coded,

i.e., social science was replaced with engineering, Asia was replaced with Europe, the results are not changed.

Table 4. Regression analysis of scales (according to positive and negative traits separately) (N=116)

Independent variables	Self positive	Positive others for	Self negative	Negative others for
Age	-.135 (-.754)	-.291(-.1.621)	.027 (.145)	.301(1.456)
Gender (female =1)	.080 (.574)	-.070 (-.506)	-.233(-1.721)	-.143(-.876)
Education (years)	-.228 (-1.235)	-.041(-.221)	.261(1.490)	.309 (1.455)
Income (SES) (low income = 1)	-.124 (-.981)	.049 (.386)	-.076 (-.598)	-.188(-1.269)
Family (nuclear =1)	.078 (.631)	-.102(-.824)	.348 (2.717)***	.229(1.626)
Number of children (two children =1)	-.019(-.152)	-.154(-1.210)	-.074 (-.549)	-.020(-.132)
Marital status (single =1)	.095 (.668)	.112 (.789)	-.023(-.154)	.231(1.384)
Financing (family =1)	.010 (.070)	-.004(-.030)	.056(.379)	-.023(-.130)

Learning Diversity in Higher Education: International Student Survey

Field of study (engineering =1)	.045 (.305)	.054 (.372)	.148(1.010)	.086(.516)
Religion (Christian =1)	.250 (.1784)	-.026(-.187)	-.192(-1.327)	-.183(-1.149)
Region (Asia =1)	.043 (.288)	.202 (1.367)	-.046(-.296)	-.119(-.646)
Living (in rented apartment with friends =1)	.058 (.434)	.061 (.455)	-.283(-2.173)**	-.160(-1.074)
Reason for education at CU (prestigious university =1)	.151 (1.192)	-.012 (-.093)	-.140 (-1.096)	.018(.130)
Living in USA(years)	.035 (.241)	.216 (1.483)	.135(.904)	.078(.469)
Living in Boulder (years)	.114 (.789)	.003 (.021)	.018(.123)	-.024(-.150)

(Standardized Beta coefficients and t values in parenthesis). P<.05* ; p<.01** ; p<.000***

There are significant impacts of some independent variables on the self-negative scale scores. Family type and where the respondents live are effective on self-negative traits. In order to calculate Chi-square, a non-

parametric statistic, the researchers re-coded negative scale scores such as low, (12-20); moderate, (21-29) and high, (30-37).

Although there is no significant statistical difference between family type and negative scale scores, (Chi-square = 3.982, DF=4, $p \geq .408$) results show that extended family members received lower negative scores (64%), than nuclear family members, (43.7%). In other words, students from nuclear families received higher negative scores, (23.9%), where students from extended traditional family backgrounds received lower negative scores. Only 7.1% received a high score such as 30-37).

While there is no significant statistical relationship between where respondents live and their negative scale scores, (Chi-square = 9.702, DF=6, $p \geq .138$), results indicate that the students who live in C.U. dorms get a higher negative scores, (40.0%), than those students living with friends in rented apartments, (12.5%).

While reliability analysis results, (alpha values), are low, researchers also wanted to provide information about general self esteem and the general scale results for others. According to the results given in Table 5, there are significant relations between the dependent and independent variables. As independent variables, family type and where the respondent lives have effects on the respondent's self esteem. Although the non-parametric statistical test result is not significant, when a respondents self esteem is classified as low, (53-62), moderate, (63-72), and high, (73-85), researchers find that students from nuclear families, (57.4%), living in dorms, (66.7%), or alone in rented apartments, (66.7%), receive higher scores on self esteem than those respondents coming from extended families, (25.0%), and living with friends in rented apartments, (41.3%).

There is also a significant relation between marital status and scale scores for 'others'. As an independent variable, marital status affects scale scores for 'others'. In order to calculate Chi-square, researchers classified 'others' scale scores as low, (55-65), moderate, (66-76), and high, (77-86). Although there is no significant relation between scale score levels for 'others' and marital status, (Chi-square = 5.614, DF=2, $\geq .060$), married respondents' high scores for 'others' were lower, (29.4%), than those of single respondents', (41.7%). In other words, single respondents' positive scores were higher than those of the other respondents.

Table 5. Regression analysis of scales according to total scores (26 traits) (N=116)

Independent variables	For Self (general 26 traits)	For Others (general 26 traits)
Age	-0.037 (-.210)	.163(.858)
Gender (female =1)	-.192(-1.452)	-.194 (-1.299)
Education (years)	.151(.856)	.368(1.885)
Income (SES) (low income = 1)	-.186(-1.488)	-.211(-1.554)
Family (nuclear =1)	.406 (3.294)***	.258(1.996)
Number of children (two children =1)	-.030(-.238)	-.197(-1.421)
Marital status (single =1)	.098(.691)	.382(2.488)**
Financing (family =1)	.069(.477)	-.047(-.291)
Field of study (engineering =1)	.182(1.292)	.145(.948)
Religion (Christian =1)	-.075(-.535)	-.254 (-1.736)

Region (Asia =1)	-.043(-.282)	.018(.107)
Living (in rented apartment with friends =1)	-.320 (-2.496)**	-.138(-1.008)
Reason for education at CU (prestigious university =1)	-.023(-.184)	.013(.097)
Living in USA(years)	.154(1.059)	.251(1.647)
Living in Boulder (years)	.066 (470)	-.018(-.121)

(Standardized Beta coefficients and t values in parenthesis).P<.05* ; p<.01**; p<.000***

Results are consistent with the literature and in the expected direction since, for the most part, the young, unmarried respondents live in the C.U. dorms. On the other hand, most of the single respondents are from a nuclear family (84.4%), and only 15.6% of the married respondents are from a nuclear family. Therefore, it could be interpreted that being single and from a nuclear family has a positive impact on self esteem scores and other scores as well.

Students' satisfaction, stress and other health related behaviors:

Satisfaction with life: The percentages of respondents highly satisfied, moderately satisfied, little satisfied, very little satisfied and completely unsatisfied are as follows: 33.6, 44.8, 12.9, 4.3, and 1.7 respectively. Results reveal that most of the respondents are satisfied with their life in Boulder.

Stress (How stressful a respondent's life is in Boulder): Results show that while the percentage of respondents who are highly stressed is low, (19.8%) the number of respondents who are moderately stressed is quite high at 40.5%. The percentage of respondents who are a little distressed is 21.6%, very little stressed is 12.6% and not stressed at all is 2.6%. It would not be wrong to say that each respondent's life at C.U. in Boulder is stressful in different ways.

Physical activities: Ratings of the respondents concerning physical activities as follows: 37.9% often, 37.1% sometimes, 21.6% rarely, 1.7% never, (1.7%). It appears that most of the respondents are physically active.

Health and nutrition: 50.0% of respondents said they “often” had good health and nutrition, 35.3% said they “sometimes” had good health and nutrition, 12.9% said they “rarely” had good health and nutrition and 0% said they “never” had good health and nutrition. It could be interpreted that students at C.U. have good eating and health habits.

Smoking: Respondents were asked to respond to the question about smoking habits. Percentages of the answers were: 6.0 often, 5.2 sometimes, 11b2 rarely, and 75.0 never. It could be interpreted that students at C.U. are not heavy smokers. Their answers are consistent with their other behaviors.

Alcohol use: The respondents were asked to rate their use of alcohol. Answers were: 4.3% often, 35.3% sometimes, 30.2% not very often, and 27.6% never, (27.6%). It could be interpreted that the majority of students at C.U. take alcohol only sometimes or rarely.

Regression analysis results about student’s life satisfaction, stress and other behaviors such as physical activities, healthy nutrition, smoking and alcohol use are given in Table 6. In this study, none of the independent variables have an influence on satisfaction. However, according to Sam, (2001), who conducted an international student survey at Bergen University in Norway, students from Europe and North America were, on the whole, more satisfied with their lives than their peers from Africa and Asia. He also reports that factors such as the number of friends, satisfaction with finances, perceived discrimination and information received prior to their foreign sojourn significantly affected the student’s life satisfaction. According to Sam, (2001), the importance of these factors differed for students from developing as opposed to already developed countries, where some paradoxical findings came out. He also argued that these paradoxical findings may be a result of the Norwegian context of his study. He also pointed out that language proficiency, (with respect to host and English language), and having a national host friend did not show any significant effect on life satisfaction.

According to Table 6, gender is the only independent variable having a significant effect on stress . Although Chi-square non-parametric statistical analysis does not show significant difference between gender and stress, (Chi-square == 6.606; DF= 4, $p \geq .158$), the percentage of highly stressed females is higher at 25.9% than highly stressed males at 13.0%. On the other hand, the percentage of males “very little” answer (20.4%) is higher

than females (6.9%). While there is not much direct study on the stress of international students, there are several studies on students' adjustment, (Al-Sharideh and Goe, 1998; Toyokowa and Toyokowa, 2002; Ying, 2002). According to Ying, (2002), who carried out a study on Taiwanese graduate students, "*The formation of cross-cultural relationship has been shown to be an important predictor of international students' adjustment in the United States*". According to another study carried out by Al-Sharideh and Goe, (1998), international students frequently encounter problems in adjusting to their new social environment when studying at American institutions of higher education. According to them, international students use a strategy to solve their adjustment problems. They establish social relationships with other persons with a similar cultural background or nationality and form ethnic communities within the context of the university. Therefore, "*The relationship between assimilation of American culture and personal adjustment was found to be conditional on the strong ties with Americans to be independently related to personal adjustment*". Toyokowa and Toyokowa, (2002), in their study on Japanese students' adjustment to American campus life revealed that a student's involvement in extracurricular activities was positively related to their general life satisfaction, benefits drawn from academics and extracurricular activities and levels of academic involvement. Implications for program development for Asian international students are discussed.

Table 6. Regression analysis of satisfaction, stress and other health related behaviors. (N=116)

Independent variables	Satisfaction	Stress	Physical activities	Healthy nutrition	Smoking	Alcohol use
Age	.094 (.531)	-.172(-1.061)	.003(.017)	.052(.305)	.013(.076)	.093(.587)
Gender (female =1)	.093(.699)	.328 (2.687)***	-.108(-.869)	-.118(-.924)	.022(.177)	.125(1.074)
Education (years)	-.042(-.236)	-.169(-1.044)	.174(1.040)	.109(.635)	-.222 (-1.303)	.227(1.442)
Income (SES) (low income =1)	-.013 (-.105)	-.104(-.930)	.090(.776)	.018(.147)	.007(.062)	.078(.722)
Family (nuclear =1)	-.062 (-.515)	-.084(-.757)	-.009(-.076)	-.269 (-2.298)**	.082(.705)	.059(.551)
Number of children (two children =1)	-.153 (-1.213)	.094(.817)	.019 (.162)	.055(.452)	.085(.702)	-.109(-.985)
Marital status (single =1)	-.072 (-.525)	.119(.950)	-.011(-.085)	.122(.918)	-.047(-.359)	-.110(-.914)
Financing (family =1)	.105(.757)	-.010(-.079)	.095(.723)	.014(.107)	-.136 (-1.020)	-.133 (-1.099)
Field of study (engineering =1)	.095(.656)	.177(1.336)	.224(1.643)	-.058(-.417)	-.010(-.069)	.202(1.581)

Religion (Christian =1)	.081(.586)	.101(.794)	-.183 (-1.416)	-.043(-.326)	.071(.541)	-.019(-.154)
Region (Asia =1)	-.182 (-1.266)	.008(.064)	.187(1.373)	.186(1.330)	.165(1.185)	.324 (2.498)**
Living (in rented apartment with friends =1)	.011(.082)	.213(1.809)	-.163 (-1.338)	.050(.403)	-.089(-.715)	.141(1.242)
Reason for education at CU (prestigious university =1)	.073(.583)	.042(.364)	-.053(-.449)	-.171 (-1.420)	.035(.291)	.014(.131)
Living in USA(years)	.068(.474)	-.134(-1.034)	-.047(-.346)	-.113(-.820)	.048(.348)	.094(.746)
Living in Boulder (years)	-.057 (-.400)	.181(1.400)	.049(.365)	.002(.013)	.012(.090)	-.336 (-2.693)***

(Standardized Beta coefficients and t values in parenthesis.

P<.05* ; p<.01**; p<.000***

Regression analysis results given in Table 6 show that there is not any significant relationships between physical activities and all independent variables. However, family as an independent variable has influence on healthy nutrition. Although there is no statistically significant difference, (Chi-square = 5.132, DF=4 $p \geq .274$), students from “other” types such as separated or single family background have a higher percentage, (33.3%), of ‘rarely’ healthy nutrition answers than those of nuclear, (11.2%), and extended family members, (16.7%). It appears that students with a background of nuclear family exhibit the healthiest nutritional habits, with ‘often’ being the most pronounced answer 55.5%). (‘Often’ for “extended family” type is 33% and “other” type family is 33.3%).

None of the independent variables show any significant impact on 'smoking'. Results show that, as independent variables, neither using alcohol within the first year of study at Boulder, and the region the respondent comes from have an impact. Chi-square non-parametric analysis also shows that there is a statistically significant relationship between where a student came from (region) and his/her use of alcohol, (Chi-square = 38.348, DF= 18, $p \leq .003$). The percentage of respondents answering 'sometimes' is high among Canadians, (83.3%), and Latinos, (75%), and lower among Asians, (24%), Europeans, (34%), and Middle Easterners, (33%). Middle Easterner and Asian respondents gave the highest percentages of "never" answers: 66.7% and 38.0% respectively.

According to regression analysis on alcohol use, the number of years respondents lived in Boulder was influential on their answers. For further investigation purposes, the number of years a respondent had lived in Boulder is classified into short, (0-1 years), moderate, (2-3 years), and long, (4-9 years) categories. Although non-parametric statistical analysis does not show significant difference, (Chi-square = 9.589, DF= 6, $p \geq .143$), answers of 'sometimes' were higher (52.6%) among respondents who have lived a longer period of time, (4-9 years) in Boulder. 'Rare' answers were lower among respondents who reported to have lived in Boulder for 'long', (5.3%). The percentage of respondents reporting 'rare' alcohol use is low, (27.7), those of reporting 'moderate' are 44.4.

Correlation coefficients among scales and students' characteristics such as; satisfaction, stress and health behaviors are given in Table 7. Results reveal that the highest positive correlation coefficient (.732) is between self negative and other negative values. There is also a high negative correlation between 'others' negative and 'others' positive values, (-.641). The negative correlation coefficient between self-negative and self-positive is also very high, (-.517).

Consistency among the answers of the respondents indicates that they are reliable and valid. The results are also in the expected direction. For example; there is a positive correlation between 'self' positive, (.271), and 'other' positive, (.195), and satisfaction. There was negative high correlations among 'self' negative, (-.347), and 'other' negative, (-.309) and satisfaction.

It should also be noted that there is a positive correlation (.274) between stress and physical activity, and a negative correlation (-.194) between stress and satisfaction, (-.194).

There is a negative correlation between healthy nutrition and self positive but there is a positive one between 'self' negative and stress. This could be interpreted that the respondents who are more stressed are more careful about their nutrition. Both physical activity and healthy nutrition are in positive correlation with stress and this result is a significant indicator as to the respondent's attitudes and behaviors.

Smoking correlates with only with satisfaction, in that, shows only one correlation and that is a positive correlation with satisfaction. Since 'stressed' respondents are more alert to their health, smoking behaviors of 'satisfied' respondents are understandable.

Table 7. Correlation coefficients among scales and students' other characteristics, (N=1116)

Scale names and Characteristics	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Self positive (total 14 traits)	-								
2.Positive for others (total 14 traits)	.354***	-							
3. Self negative (total 12 traits)	-.517***	-.394***	-						
4.Negative for others (total 12 traits)	-.280**	-.641***	.732***	-					
5. Satisfaction (single sentence)	.271***	.195*	-.347***	-.309***	-				
6.Stress (single sentence)	-.050	-.214*	.077	.250*	-.230**	-			
7. Physical Activities	-.300***	-.045	.221*	.149	-.194*	.274***	-		
8.Healthy nutrition	-.262***	-.009	.209*	.106	-.154	.228**	.327***	-	
9. Smoking	.154	.173	-.039	-.171	.209**	-.100	-.138	-.016	-
10. Alcohol use	.041	.154	-.058	-.026	.132	-.006	.164	.053	.289***

P<.05* ; p<.01 **; p<.000***

According to the literature, there is no direct correlation between self esteem and smoking, among youth. As discussed by Glendinning, (2002), *“Rather than a direct link between global self esteem and smoking behavior in youth, both are bound up with peer status and differentiation in early youth it must be said, not necessarily in the expected way”*.

As discussed by McGee and Williams, (2000), *“Levels of global self esteem significantly predicted adolescents’ reports of problem eating, suicidal ideation and multiple health compromising behavior”*. According to them, although there is no longitudinal research addressing to this behavior, it is often believed that low self esteem is associated with such health compromising behaviors in adolescence as substance abuse, early sexual activity, eating disorders and suicidal ideation.

According to Cheng and Furnham, (2002), loneliness has been linked to various maladjustments such as alcoholism and suicide. While loneliness and depression are forms of sadness or unhappiness, depression is seen as broader in scale and roughly synonymous with unhappiness. In our study, the only positive correlation (.289) was between smoking and alcohol use. This can be interpreted that since alcohol use shows no correlation to other characteristics of the respondents, alcohol use and smoking habits are not conflicting/controversial behaviors and findings are in an the expected direction.

CONCLUSION

The web-based survey results indicate, as expected, that the socio-demographic characteristics of international students were different. The results reveal there is a significant correlation between self esteem and esteem for others’ positive traits. Respondents also rated themselves lower than ‘others’ in four positive traits; athletics, attractiveness, appearance and sexiness. Therefore, it would not be wrong to say the respondents of our research are not reflecting their biases.

According to the findings, while demographic characteristics as independent variables, have had no impact on positive ‘self’ and traits for others, some independent variables have had an impact on the ‘self’ negative scale. In other words, family type and living situations have effects on the respondents’ negative traits. Therefore, it would not be wrong to conclude that demographic variables are important to certain extents since respondents from nuclear families receive higher negative scores, where respondents from extended traditional family backgrounds receive fewer negative scores. Results reveal that while most of the respondents are satisfied with their lives in Boulder and at C.U., they find life here also as stressful at different

levels. While the majority of respondents drink alcohol sometimes or rarely, they are physically active, have good eating habits and are not heavy smokers, their answers being consistent with their other behaviors.

Findings related to life satisfaction and stress show inconsistencies with other results as none of the independent variables influence satisfaction, and only gender, as an independent variable, is effective on stress. Although the influences of demographic characteristics have not been found at the expected level, it is believed that if the sample had been more representative the findings might have been different. Therefore, as noted by Jessor, (1998), it is clear that discussions of homogeneity versus heterogeneity, as well as a shift from traditional disciplinary studies to more complex, interdisciplinary studies, will provide more comprehensive and satisfactory results to increase the understanding and protection of young people all over the world as well as international students studying abroad.

It should be noted that this study has some limitations. First of all, the number of undergraduate students in the sample is lower than that of the graduates. This is an important shortcoming and in the future research ways to ensure their participation should be found in order for the sample to be more representative. Secondly, since a large majority of the sample consisted of graduate students, researchers have been confused a bit about the conceptualization of the respondents' statuses i.e. youth and/or young. Finally, some follow up and qualitative studies should be carried out to get a more comprehensive picture of international students.

ÖZET

Günümüzün hızla küreselleşen ve çok kültürlü hale gelen dünyasında uluslar arası ortam ve koşullarda eğitim gören öğrenci sayısı da giderek artmaktadır. Önceki birey, aile, okul üzerinde odaklanan çalışmaların yetersizliği karşısında sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve kültürel çevrenin etkilerinin araştırılması çok daha fazla önem kazanmaktadır. Sanal ortamda yollanan anketler aracılığıyla Colorado Üniversitesi'nde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerle görüşülerek yürütülen araştırmada öğrencilerin sosyo-demografik ve psikolojik özelliklerinin farklılaştığı kadar bunların çok yönlü etkileri ortaya konarak ilgili literatüre katkı sağlamıştır. Bu çalışma, tek disiplinli klasik çalışmaların yerine çok disiplinli çalışmalarla, tüm dünyada genç kuşakların özellikle de ülkesi dışında yabancı bir ülkede öğrenim gören öğrenci sorunlarının daha iyi anlaşılması ve öğrencilerin olası risklerden korunmasına olanak sağlaması açısından önem kazanmaktadır.

REFERENCES

- AL-SHARIDEH, K. A., and W. R. GOE
1998 'Ethnic Communities Within the University : An Examination of Factors Influencing the Personal Adjustment of International Students', **Research in Higher Education** 39 : 699-725.
- ANSBACHER, H. L., ANSBACHER, R.R. (eds)
1967 **The individual Psychology of Alfred Adler**. New York : Harper.
- BAUMEISTER, R.F.
1991 **Meanings of Life**. New York: Guilford.
- BAUMEISTER, R.F., TICE, D.M., HUTTON, D.G.
1989 'Self-presentational Motivations and Personality Differences in Self-esteem', **Journal of Personality and Social Psychology** 57: 574-579.
- BROWN, J.
1993 'Self Esteem and Self Evaluation: Feeling is Believing', in Jerry Suls (ed.), **Psychological Perspectives On The Self: The Self In Social Perspective**. Vol.4.(pp.27-58). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- CHENG, HELEN, FURNHAM, ADRIAN
2002 'Personality, Peer Relations, and Self-confidence as Predictors of Happiness and Loneliness', **Journal of Adolescence** 25: 327-339.
- COLE, M.
1990 'Cultural Psychology: A Once and Future Discipline', in J.J. Berman (Ed.), **Nebraska Symposium on Motivation, 1989: A Cross Cultural Perspectives** (Vol 37. Pp. 278-336). Lincoln: University of Nebraska Press.
- COOPERSMIT, S.
1967 **The Antecedents of Self-esteem**. San Francisco: W.H. Freeman.
- DÖNMEZ, A.
1985 'Locus of Control, Self-esteem and Three Other Variables', **Eğitim ve Bilim (Science and Education)** 10: 4-15. [Turkish]

GLENDINNING, ANTHONY

2002 'Self-esteem and Smoking in Youth Muddying the Waters', **Journal of Adolescence** 25 : 415-425.

HARTER, S.

1990 Causes, Correlates, and Functional Role of Global Self-worth : A Life-span perspective', in R.J. Sternberg and J. Kolligan (Eds.), **Competence Considered** (pp.67-97). New Haven, CT: Yale University Press.

HSU, F. L. K.

1983 **Rugged Individualism Reconsidered** .Knoxville: University of Tennessee Press.

HULLETT, C.R., and K. WITTE

2001 'Predicting Intercultural Adaptation and Isolation :Using the Extended parallel Process Model to Test Anxiety/ Uncertainty', **Management Theory** 25: 125-139.

JESSOR, R.

1993 'Successful Adolescent Development Among Youth in High Risk Settings', **American Psychologist** 48 : 117-126.

JESSOR, R.

1998 'New Perspectives on Adolescent Risk Behavior', in R.Jessor, (Ed), **New Perspectives on Adolescent Risk Behavior** (pp.1-10). New York : Cambridge University Press.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem

1989 'Family and Socialization in Cross-cultural Perspective :A Model of Change', in R. A. Dienstbier and J.J. Berman (Eds.), **Nebraska Symposium of Motivation 1989: Cross Cultural Perspectives** (pp. 135-200).Lincoln: University of Nebraska Press.

KIRKPATRICK, J. and G.M. WHITE

1985 'Exploring Ethnopsychologies', in G.M. White and J. Kirkpatrick (Eds.), **Person, Self, and Experience: Exploring Pasific Ethnopsychologies** (pp.3-34).Berkeley: University of California Press.

MARSH, H. W.

1986 'Global Self-esteem: Its Relation to Specific Facets of Self-concept and Importance', **Journal of Personality and Social Psychology** 51 :1224-1236.

McGEE, ROB, WILLIAMS, SHEILA.

2000 'Does Low Self-esteem Predict Health Compromising Behaviors Among Adolescents?', **Journal of Adolescence** 23: 569-582.

NESDALE, D. and P. TODD

2000 'Effect of Contact on Intercultural Acceptance: A Field Study', **International Journal of Intercultural Relations** 24 : 341-360.

OYSERMAN, D. and H. R. MARKUS

1993 'The Socio-Cultural Self', in Jerry Suls (ed). *Psychological Perspectives On The Self: The Self In Social Perspective.* Vol 4.(pp. 187-220). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

RAMBURUTH, P. and J. MCCORMICK

2001 'Learning Diversity in Higher Education: A Comparative Study of Asian International and Australian Students', **Higher Education** 42 :333-350.

ROSENBERG, M.

1965 **Society and Adolescent Self- image**. New Jersey: Princeton University Press.

SAM, D. L.

2001 'Satisfaction With Life Among International Students: An Exploratory Study', **Social Indicators Research** 53: 315-337.

STEINBERG, L., DORNBUCH, S. M. and B. B. BROWN

1992 'Ethnic Differences in Adolescent Achievement: An Ecological Perspective', **American Psychologist** 47: 723-729.

TORRE, R. and F. FERNANDEZ

1995 'Self-esteem and Value of Health as Determinants of Adolescent Health Behavior', **Journal of Adolescence and Health** 16: 60-63.

TOYOKOWA, T. and N. TOYOKOWA

2002 'Extracurricular Activities and the Adjustment of Asian International Students : A study of Japanese Students', **International Journal of Intercultural Relations** 26: 363-379.

VOLET, S. E. and P. D. RENSHAW

1995 'Cross-cultural Differences in University Students' Goals and Perceptions of Study settings for Achieving Their Own Goals', **Higher Education** 30 : 407-433.

YING, Y. W.

2002 'Formation of Cross-cultural Relationships of Taiwanese International Students in the United States', **Journal of Community Psychology** 30 : 45-55.

SİYASAL İKTİDARLARIN POLİS ARACILIĞIYLA TOPLUMA NÜFUZ ETMESİ

Aytül KASAPOĞLU*

Mehmet KUL**

ÖZ

Modernlik birçok alan ve konuda olduğu gibi toplumda suçun baskılanması (repression of crime) adına şiddet veya zor kullanımını da dönüştürmüştür. Modernlik öncesinde, güvenlik yerel unsurlarca yerine getirilmekteyken, modernite döneminde polis teşkilatları kurularak güvenlik merkezileşmiştir. Moderniteyle birlikte polisin çift yönlü işlevi olduğu kabul edilmektedir: Bir yandan merkezi otoritenin değerlerini topluma aktarırken veya kanunları uygulatırken; diğer yandan devlet adına toplumsal talepleri almakta veya tepkileri karşılamaktadır. Polisin bu işlevleri iktidarlar tarafından sürekli değerlendirilmekte ve polise siyasal gücün topluma nüfuz etme aracı niteliği kazandırılmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde ekonomiye bağlı olarak polisin mekânsal olarak merkezden uzaklaşması, bir yandan sosyal uzaklaşmayı beraberinde getirirken, öte yandan çevrenin oylarını alarak iktidara gelenler tarafından kendi lehlerine kullanılmaktadır. Ayrıca çevre ülkelerdeki mesleki uygulayıcıların (ör. polisin) merkezin evrensel olduğu iddiasıyla çevreye dayattığı normları benimsemeye zorlanması da (ör. AB uyum yasaları), onların görece merkezi olan otoritesinin giderek aşındığı anlamını taşımaktadır. Son tahlilde, siyasal iktidarlar polis erkinin çift yönlü fonksiyonunu kullanarak topluma nüfuz etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Polis, Merkez-Çevre İlişkisi.

ABSTRACT

THE PERMEATION OF POLITICAL GOVERNMENTS ON SOCIETY THROUGH POLICE

Modernity has led to transformation in the number of areas and issues as well as violence and use of force that are wielded to repress crimes.

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü

Whereas security has been provided by local elements in pre-modern term, it has been centralized in modern era by establishing police units. To date the police is considered to have bilateral functions: While it transfers the values of central authority to society, it, on the other hand, receives social demands or encounters social reactions. Governments have continually utilized these functions of the police, and the police increasingly have been given a status which is a tool for political power to permeate all levels of society. The fact that the police is being spatially far away from central residential areas depending upon economy has led to both its social recession and its exploitation in favour of governments that have peripheral votes. Furthermore, that job enforcers such as the police –with the claim that the centre is universal- are forced to adopt norms such as EU accession norms that are imposed by centre on periphery means that their authority which is relatively central is eroded. As a result, political powers permeate all levels of society via police forces which they have bilaterial function.

Key Words: *Modernity, Police, Centre-Periphery Relationship.*

GİRİŞ

Polislik gerek iş (*occupation*) gerekse meslek (*profession*) olarak, yönetim bilimleri ve örgüt sosyolojisi başta olmak üzere genel olarak sosyal bilimler tarafından ihmal edilen ve çok sık çalışılmayan alanlar arasındadır. Oysa modern anlamda polisliğin, *sanayi devrimiyle birlikte İngiltere’de kuruluşu, güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması için yerel otoriteden merkezi bürokrasiye geçilmesi, polisliğin geniş anlamda bürokrasinin dolayısıyla merkezin değer aktarım aracı olarak görülmesi* gibi konular sosyal bilimler açısından çok zengin bir çalışma olanağı sunmaktadır. Literatür, moderniteyle birlikte, toplumsal düzenin inşasında polis erkinin güçlü fonksiyonunu gösteren örneklerle doludur (Neocleous, 2006).

Şiddetin devlette merkezileşmesine bağlı olarak teşkilatlanan ve gözetleme – şiddet araçlarının denetimini sağlayan güvenlik birimleri, hem 19.yüzyılda hem de günümüzde, içerisinde Marksizm’in de yer aldığı, etkili toplum kuramı ekollerinin gözünden çoğunlukla kaçan olgu özelliği taşımakta olup (Giddens, 2005a), sosyal bilim dünyasının bu ihmali, Türkiye’de gerek bilim dünyasında gerekse genel düşünce alanında özgün, sistemli veya nesnel bir polis tanımlamasının veya paradigmasının oluşmasını da engellemiştir (Akkaya, 2000).

Modern devletin inşasında önemli simgesel anlam ifade eden polislik (Giddens, 2000b:48) bir uygarlık mesleğidir (Fındıklı, 2001:95). Burada

üzerinde durulması gereken nokta ise polise verilen misyondur. Diğer bir ifade ile polis üst sınıf ile alt sınıf arasında tampon görevi üstlenmiştir (Neocleous, 2006). Merkezi otoritenin değerlerini kanunlar aracılığıyla aktaran ve uygulatan (*law enforcement agency*) polistir. Diğer yandan toplumsal tepkileri bir anlamda emme ve gerilimleri azaltma / düşürme görevini üstlenen, hatta toplumsal beklentileri merkezi otoriteye ileten de polistir. Gerek diyalektiğin “**karşıtların birliği ilkesi**” (Kasapoğlu ve Ecevit, 2004) gerekse Giddens’in (1999;2005b) “**çift yönlülük**” kavramsallaştırması çerçevesinde, polis örgütsel yapısı hem sınırlayan (*constrain*) hem de olanak (*enable*) veren; hem dayatan hem de nefes aldırان; bir yandan kanunları uygulatmak için baskı oluşturan diğer yandan emniyet sübabı görevi gören ve bu yüzdende devletin inşasında aktif rol alan bir konumdadır.

Polisliğin *çift yönlü* işlevi, polis meslek kültürünü (alt kültürü) de etkilemiştir. Karşılaştığı olaylara bağlı olarak polis, tehlike / otorite veya güven / korkunun çifte baskısı altında ezilmektedir (Gleizal, vd. 2000:150). Öte yandan devlet ve vatandaş arasındaki etkileşimde polis bir tür tampon işlevi görerek yapılaşmaya (Giddens, 1999) katkı sağlamaktadır. Türkiye’de toplumsal yapıda karşılaşılan tüm ikiliklerin izlerini veya geleneksel – modern değerler arasında “melez desenleri” (Göle, 2000) polis teşkilatında / çalışanlarında da görme olasıdır. Ayrıca polisin değişen ekonomik yapıya bağlı olarak kültür – kimlik ve sosyal yapı – karakter arasında yaşadığı krizler de bulunmaktadır (Kul, 2005). Ancak bunlardan öte bu makalede, modern anlamda kurulan Türk polis teşkilatının **kısaca tarihsel sürecine de** bakılarak, *-batudakine benzer-* toplum / devlet (iktidar) arasındaki *çift yönlü* fonksiyonuna işaret edilmiş ve siyasal iktidarların bu fonksiyonu topluma nüfuz etme amacıyla kullandıkları üzerinde durulmuştur.

Modernliğin Dönüştürücülüğü: Kolektif Polislikten Merkezi Polisliğe Geçiş

Tarihsel olarak polis farklı isimlendirmelerle de olsa insanların ortak / toplu yaşama geçtiği dönemden itibaren vardır. Türkiye’de bilinen ilk polis tarihçisi olan Okçabol’a (1938:12) göre, bir ulusta polis örgütü, o ulusun devlet olarak şekillendiği andan itibaren başlamaktadır. Adamson (1991) polisliğin tarihini Mısır ve Mezapotamya medeniyetlerine kadar uzandığını söylemektedir. Milattan önceki dönemde, polislik kişisel bir iş olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, can ve mal varlığını korumak ve toplumsal düzeni sağlamak, bireylerin kendi başlarına yapmaları gereken bir görevdir (Reith, 1912) ve güvenlik de “*kolektif bir sorumlulukla*” (Ergut, 2001:63) sağlanmaktadır.

Roma İmparatoru Augustus'un (MÖ) 5. yy'da kurduğu muhafız ordusu (*praetorian guard*) birçok araştırmacı tarafından ilk düzenli polis gücü olarak değerlendirilmektedir. Ancak, imparatorluk başkentleri dışında güvenliğin sağlanması yüzyıllar boyunca bireysel olarak yerine getirilmiş ya da yerel yöneticilerin inisiyatiflerinde kalmıştır. Örneğin Atina'da hakimler, halkın kendi başına yakaladığı suçluları yargılamakla görevlendirilmişlerdir (Birzer ve Roberson, 2007).

Milattan sonra 13. yy'a gelindiğinde, İngiltere'de geceleri şehirlerdeki güvenliği sağlamak üzere bekçiler istihdam edilmeye başlanmıştır. Sunulan bu güvenlik hizmeti de gece bekçiliğinden öteye geçememiş, 13. ve 17. yy'lar arasında polislik ve güvenlik hizmetinin verilmesi konusunda büyük bir değişiklik gerçekleşmemiştir (Birzer ve Roberson, 2007; Champion ve Rush, 1997).

Modernlik öncesi dönemde polislik işi, feodal beyleri, aşiret reisleri, toplum önderleri, şerifler gibi hükümet dışı (*nongovernmental*) gruplar tarafından yerine getirilmiştir. Despotik iktidarlar genel güvenliği sağlama kaygısı taşımamış, toplumun asayiş ve kamu güvenliğine yönelik ihtiyaçlarını yerel unsurlar aracılığıyla gidermiştir. Çünkü despotik iktidarları, çevreden merkeze akan artı değer ilgilendirmekte ve ancak yerel öğelerin önleyemeyeceği çok büyük sorunlar, ayaklanmalar çıktığında da devreye merkezi otoriteye bağlı *ordu* girmektedir. Bu dönemde, güvenlik dahil bir çok topluma yönelik hizmet dolaylı olarak yerine getirilmiştir (Ergut, 2004).

Sanayi devrimi ile birlikte kapitalizm, ekonomik sistemin merkezine yerleşmiş, burjuva, aristokratların tahtını sarsarak hakim sınıf arasında yerini almaya başlamış (Bryant, 2006) ve modern polislik anlayışı da tarih sahnesine çıkmıştır (Carter ve Radelet, 1999). Bu dönemde gelişen olaylar ve hızlı toplumsal dönüşümler polis teşkilatının modernleşmesini sağlamıştır.

17. ve 19. yy'da, İngiltere'de nüfus 4 milyondan 8 milyona yükselmiş, bu artışla birlikte demografik yapı heterojen hale gelmiş ve köklü sosyal değişimler yaşanmıştır (Bryant, 2006). İngiltere'de ekonomide hızlı yapısal değişimler sonucu birçok zenginle birlikte yeni yoksullar da artmış (Crafts, 1977) ve kentlere yönelik göçler meydana gelerek kentsel iklim büyük oranda değişmiştir (Hobsbawm, 1998). Londra'da artan işsizlik, yoksulluk ve kanunsuzluklara ters orantılı olarak zenginleşen İngiliz Parlamento'sunun üyeleri, artan hırsızlıklardan dolayı fazlasıyla rahatsızlık duymuş, (Johnson, 1981) ve parlamento'nun "*asayiş sağlama ve suçla mücadele komisyonunun*" mala karşı işlenen suçlarla mücadelede başarısız olması,

parlamentoyu farklı arayışlara sürüklemiştir. Bunun üzerine meclis, Sir Robert Peel'ı Londra'nın güvenliğini sağlamak için görevlendirmiştir (Carter ve Radelet, 1999; Gleizal, vd. 2000). Gillis'e (1989:307) göre de modern anlamda kurulan polis teşkilatları, güvenliği sağlamaktan öte, zenginlerin mal varlığını korumak için kurulmuş bir örgüttür. Peel 1829'da Londra Metropolitan Polis örgütünü kurarak, modern anlamda ilk polis teşkilatının temelini atmıştır (Carter ve Radelet, 1999; Cerrah ve Semiz, 2001; Miller ve Hess, 2002; Oertmeier, 2002; Peak ve Glensor; 2004; Walker ve Katz, 2005).

Baskı / tahakküm araçlarının devlette merkezileşmesi ve meşru güç kullanımının da yine devlette olması (Weber, 1999) yönüyle modernite, zor / şiddet kullanmayı dönüştürmüş (Giddens, 2005a) ve yasalarla önceden tanımlanmış durumlarda devlet, polise / orduya meşru güç kullanma yetkisini vermiştir.

Modern toplum öncesinde informal olarak yerine getirilen güvenlik hizmetleri (*informal policing*), modern devletlerin ortaya çıkışıyla profesyonelleşerek giderek artan bir merkezi yapılanma sürecine girmiştir (Gleizal, vd. 2000; Ergut, 2004). Dolayısıyla batıda sanayileşme / kapitalizmle el ele giden polislik, iki sürece tanıklık etmiştir (Giddens, 2000a; 2005a):

Birincisi, modern öncesi dönemdeki yerel unsurlar silahsızlandırılarak merkezi örgütlenmede yer alan güçlü bir polis teşkilatının oluşturulmasına gidilmiştir. Aslında şiddetin devlette tekelleşmesi yerel unsurların etkisiz kılınması bir çeşit içsel pasifizasyon (*internal pacification*) olarak görülebilir. Gleizal vd. (2000:6), bunun sebebinin kentleşme ve sanayileşmenin gelişmesiyle merkezi iktidarın kamu düzenini korunmasını aracısız sağlamak istemesine bağlamaktadır. *İkincisi ise*, merkezi otoritenin, güvenlik dahil bir çok toplumsal hizmeti topluma sunma taahhüdünün altına girmesidir.

Güvenlik ve kamu düzenin sağlanması için yerel otoriteden merkezi bürokrasiye geçilmesi (*the centralization of authority*) süreci aynı zamanda, polisliğin (*bürokrasinin*) merkezin değer aktarım aracı olarak görülmesine yol açmıştır (Gillis, 1989). Böylece merkezi otoritenin topluma nüfuz etme araçları da değişmiştir. Bu araçların en önemlilerinden birisi bürokratik bir kuruluş olan polis teşkilatı olmuştur.

Türkiye'de Polisliğin Açık İşlevi: Merkezin Değer Aktarım Aracı

Türk Polis tarihi, genellikle, "Eski Türklerde Polis", "Osmanlı'nın Kuruluşunda Polis", "İstanbul'un Fethedilmesinden Sonraki Süreçte Polis",

“Tanzimat ve Islahat Hareketleri Döneminde Polis”, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Polis” ve “Cumhuriyet ve Sonraki Dönemde Polis” şeklinde dönemsel dilimlere ayrılarak incelenmektedir (Okçabol, 1940; Alyot, 1947; Tongur, 1974; DüNDAR, 1993; Şahin, 1997; Kuyaksil, 2000; Aslan, 2001; Bayram, 2001; Şahin, 2004; Solmaz, 2005; Gültekin, 2005).

Batıda olduğu gibi polislik, ilk dönemler tamamen kolektif bir polisliğe dayanmaktadır ve güvenlik yerel unsurlarca (*ağa, bey, paşa*) sağlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğun başkentlerin güvenliği özel olarak kurulmuş zabita teşkilatınca (subaşı) sağlanmış (Alyot, 1947), problem (*ayaklanmalar, isyanlar vs.*) çıktığında ise yine başkentten görevlendirilen ordular devreye girmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, çok farklı adlarla (*subaşı, dizdar, ases, bostancıbaşı, cebecibaşı, böcekçibaşı, pasbanlar, kırserdarı, tomruk ağaları vs.*) güvenlik teşkilatları kurulmuştur. Modern anlamda yerel güvenlik unsurları tasfiye edilerek güvenliğin merkezileşmesi 10 Nisan 1845’de gerçekleşmiş ve “Polis Teşkilatı” kurulmuştur. Tanzimat’ın mimarları, ülkenin kurtuluşunu güçlü ve merkezizetçi bir idarede görmüş ve idarenin reformcu bürokratlar elinde olması gerektiğini düşünmüşlerdir (Eryılmaz, 2006:160). Avrupa’ya açılışın polis bağlamında ilk hukuksal metin olan polis kanunu (*polis nizamnamesi*), “*Paris Emniyet Müdürlüğü’nün görevlerini düzenleyen kararname*” adlı metin temel alınarak hazırlanmıştır (Gülmez, 1983:5). Polis teşkilatı bir dönem “*Zabtiye Müşürlüğü*” adında *bakanlık* haline dönüştürülmüş (Şahin, 2004), bir dönem ise “*Seraskerliğe*” (*Genel Kurmay Başkanlığına*) bağlanmış (DüNDAR, 2003), sonunda tekrar Polis Teşkilatı “genel müdürlük” olarak teşkilatlanmıştır. Düşünce alanında batı etkisinin görüldüğü Tanzimat ve sonrasında, devlet düzeyinde teşkilatlanmanın görüldüğü dönem II. Abdülhamit dönemi olmuş, ancak modern anlamda özerk bir güvenlik teşkilatı değil, saraya ve bizzat sultana bağlı *hafiyeye sistemi* (gizli polis) oluşturulmuştur (Akkaya, 2000:11). Bugün de yürürlükte olan Emniyet Teşkilatı Kanunu 1937 yılında yürürlüğe girmiş ve *polis teşkilatının öznel koşulları ve yapılanması* belirlenmiştir (Alyot, 1947:615).

Burada önemli soru Türkiye’de polisin kavramsal anlamda bir çeşit tampon olarak görevinin, tarihsel – toplumsal süreçteki gerçeklik ile ne ölçüde örtüştüğüdür. Öncelikli olarak belirtilmesi gereken nokta, batı dışı toplumlarda ekonomiye paralel üst yapısal unsurlardaki değişimlerin aynı hızda gerçekleşmediğidir. Dolayısıyla batı dışında kalan toplumlarda (*Türkiye burda uygun bir örnektir*) modern öncesi ve modern dönemdeki polisiye uygulamaların birlikteliği söz konusudur. Polisin uygulamalarında, geleneksellik ve modernliğin bir aradalığı rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

Batı dışındaki modernleşme girişimlerinin çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de değişme eğilimi toplum tabanından (*bottom up*) değil, tepeden (*top down*) gelmiş (Göle, 2000) ve *değerler bütünü, bürokrasi başta olmak üzere çeşitli mekanizmalar aracılığıyla topluma özümletilmeye çalışılmıştır* demek yanlış olmayacaktır.

1845 yılında modern anlamda kurulan polis teşkilatının, batıdakine benzer bir toplumsal dinamiğe / gerçekliğe oturmadığı, ancak batıdakine benzer bir şekilde *tampon işlev* yüklediği veya çift yönlü bir misyon üstlendiği anlaşılmaktadır. Hatta bu misyon, batıdaki polisiye uygulamaların *gizli işleviyken*, Türkiye’de bu işlev son derece *açıktır / nettir*. Diğer bir ifade ile Batıda Parsons’ın (1991) yaklaşımı çerçevesinde bürokrasinin *gizli işlevi (latent function)*, Türkiye gerçeğinde bürokrasinin *açıktır* topluma değer ve ilke aktarım aracına dönüşmüş; toplum bürokrasinin eliyle modernleştirilmek istenmiştir. Bu süreçte geniş anlamda yaşanan sıkıntıların, yapısal / ekonomik olduğu kadar, kültürel olduğu ve dolayısıyla bürokratik çevrenin *habitusu* (Bourdeiu, 2006) ile toplumun sahip olduğu *habitusun* farklılığından / çatışmasından kaynaklandığı da burada ifade edilmelidir.

Türkiye’de de polislik *çift yönlü* olarak merkezi otorite için çok önemli bir aracı kuruluş olarak belirginleşmektedir. Bir yandan merkez tarafından belirlenen kanunlar / değerler topluma benimsetilirken, diğer yandan toplumsal beklentiler de merkeze polis tarafından aktarılmaktadır. Bu yönüyle polisin asli görevi olmayan birçok sosyal görevinin bulunması ve birçok yasa ile birbirinden farklı alanlarda görevler yüklenmesinin (EGM, 2000; Akkaya 2000) polise biçilen *çift yönlü işlevden* kaynaklandığı söylenebilir. Tarihsel olarak polise yetki vermeyen yasa yok denecek kadar azdır (Dündar, 1994; Turan, 2001) ve zührevi hastalıkların önlenmesi, hayvanların sağlık zabıtası, yangın söndürme işleri, işçilerle kamu hizmeti gören şirketler arasında çıkacak ihtilaflar gibi görevler dün olduğu gibi bugün de polisçe yerine getirilen görevler arasındadır (Akkaya, 2000).

“Polis kurumunun görev çeşitliliği itibariyle bağlı bulunduğu idari, adli, siyasal ve toplumsal güçler ve makamlar yönünden ‘aracı’ niteliği yüksek düzeydedir. Güncel zorunluluklardan dolayı bağlı bulunduğu makamlarca (**hem güçlendirilmek, hem de zayıflatılmak**) istenilen karmaşık ve çelişik ilişkiler alanında çözümü çok zor olan bir denklemi ifade eder. Sürekli uygulamanın içinde somut yaşamın düzenleyicisi, kurumlar arası ilişkilerin sağlayıcısı olma durumu ona ilginç ve önemli bir konum kazandırmıştır.” (Akkaya, 2000:8) (*Vurgu sonradan eklenmiştir*)

İster gizli ister açık olsun, hem batıda, hem de batı dışı toplumlarda polis mekanizması benzer şekilde işlevselleştirilmeye çalışılmıştır. Modernite, güvenliği sağlama tekelini kraldan ve yerel unsurlardan alarak merkezi bir teşkilat olan polis teşkilatına vermiştir. Polisliğin görev çeşitliliği, toplum – iktidar arasındaki tampon işlevi ve şiddet araçlarına tahakküm gücü gibi kimi unsurlar, tarihsel süreçte olduğu gibi bugün de polisin siyasi süreçlerle ilişkilenebilmesine neden olmuş ve merkezi polis teşkilatı, politik iktidarın emrine girmiştir. İktidarın totalci yaklaşımlarına bağlı olarak, polis teşkilatının, her zaman tekrar modern öncesi güvenlik anlayışına kayma ihtimali bulunmaktadır. Yıldırım (2005:22), bu ihtimalin varlığına işaret etmektedir:

“Totaliter rejimlerde polisi yönetenler, güvenlik ihtiyacından öte baskı unsuru olarak kullanması sonucu, toplumsal beklentiler hiçbir şekilde dikkate alınmamıştır. Demokrasi ile yönetilen toplumlarda da polisin bir başka şekilde kullanılabilir olmasına tanık olmaktadır.”

Gleizal ve ark. (2000:17), polis ile siyasi iktidar (gerek belediye gerekse milli düzeyde olsun) arasındaki özel ilişkiden dolayı, polis tarihinin her dönem siyasi boyutu da kapsadığını belirtmişlerdir. Türkiye’de de polis – iktidar ilişkisi sıklıkla tartışılan bir konudur ve tüm siyasi iktidarların polis üzerinden değer aktarımını sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür (Gültekin ve Özcan, 1999). Polis, politik bir kimliğe sahip olan İçişleri Bakanı’na bağlıdır. Dolayısıyla, yöneticilerin “seçilmiş sivil bir bakana karşı sorumlu olması, onun içişleri bakanının üyesi olduğu hükümetteki partinin tamamen kontrolü altında bulunması demektir” (Gültekin ve Özcan, 1999:70) ve dolayısıyla polisin iktidarların değerlerini muhafaza etmek zorunda olduğu yaygın bir kanıdır (Cerrah, 1999).

Polisin Merkezden Hızla Uzaklaş(tırıl)ması

Özellikle 1980’li yıllardan sonra polis merkezden hızla uzaklaş(tırıl)mıştır. Polisin mekan olarak merkez ve onun değerlerinden uzaklaşmasında rol oynayan en önemli faktör *ekonomiktir* (Cerrah, 1999; Tekin, 2000; Sürmeli, 2000; Karakaş, 2003). Daha önceleri örneğin 1980’li yıllara kadar ekonomik durumu iyi olan polis (*daha çok ilkökul mezunlarından hatta okuma yazma bilenler arasından seçilmiş olmasına rağmen*) kentte daha merkezi olan yerlerde oturmakta ve çağdaş değerleri benimseyerek kendisini buna göre konumlandırmaktaydı. Daha sonra ekonomik gelire bağlı olarak statüsü en düşük veya iş bulamayanların tercih ettiği ve kentin varoş tabir edilen yerlerinde ikamet eden bir meslek grubu mensubuna dönüşmüştür (Cerrah, 1999; Tekin, 2000; Sürmeli, 2000;

Karakaş, 2003). Bu süreçte polis hızla merkezi otorite ve değerlerinden uzaklaş(tırıl)mıştır. İşte tam da bu noktada polis merkezi otoritenin değerlerini benimsemek / aktarmaktan çok ona *başkaldıran* (Beren, 2001) bir pozisyona sürüklenmiştir. 2000 yılında İstanbul’da çevik kuvvet polisi illegal bir yürüyüş yapmış ve “bizi satanı biz de satarız” sloganıyla gündemin birinci sırasını almıştır. Ekonomik sıkıntılarını giderme sözü veren ve kendisi de eskiden polislik yapmış olan dönemin İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, polisin ekonomik sorunlarını çözeceği vaadini yerine getirmemiş ve bu durum polisler tarafından satılmak olarak yorumlanmıştır. Daha sonra ise sırasıyla İzmir, Gaziantep, Mersin ve Antalya’da Ellerindeki Türk bayraklarıyla adeta merkeze başkaldıran polis, “İstanbul polisi yalnız değilsin”, “Polise uzanan eller kırılır”, “Tantan uyuma polise sahip çık” ve “Çevik burada, IMF nerede” sloganları atmıştır (Dinçkalınış ve Erkek, 2000).

Polisin bu durumunun, Türkiye’de çevrenin oylarını aldığı söyleyen çoğu iktidarlar tarafından ve hali hazırdaki hükümet açısından profesyonelce değerlendirildiği söylenebilir. Dikkat edilirse, AKP hükümeti her fırsatta polisin özlük haklarını iyileştireceğini vaat etmesine karşın (Akşam, 2007; Star, 2007; Milliyet, 2007; Takvim, 2008), ısrarla bunu öteleyerek polisin merkeze yak(in)laşmasını istememekte, bir başka söylemle kendi iktidar alanı olan çevrede kalmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de polisin devlet – hükümet – toplum arasında tampon işlevi gördüğü düşünülebilir; ancak bu, polisin çevredeki pozisyonundan bağlı olarak koşullara / durumlara göre istikrarsızlık göstermektedir. Bu istikrarsızlığın temelinde 1980 sonrasında itibaren polisin geldiği sosyo – kültürel taban ve ekonomiye bağlı olarak polisin bulunduğu çevre bulunmaktadır (Cerrah, 1999). Örneğin 1 Mayıs 2008 İstanbul’da aşırı sert polisiye tedbirler varken, başörtü eylemlerinde yumuşak polisiye tedbirlerin varlığındaki çelişik durum, polisin merkezi değerlerden uzaklaşmasının en önemli göstergesidir.

Polis Açısından Merkezin Değişimi

Polis, bir yandan merkezden sosyolojik olarak hızla uzaklaşarak çevrenin değerlerini paylaşırken, diğer yandan da, AB uyum yasalarına ve global değerlere uymaya zorlanmaktadır. Polis kurumu “bir açıdan efendi görünümlü köle, bir açıdan ise köle görünümlü efendidir” (Akkaya, 2000:9) tanımlaması çerçevesinde polis, bu yönüyle efendi değiştirmiştir.

1980 ve sonrasında Türkiye’de önemli ekonomik değişimler yaşanmıştır. Hatta küresel sermayeye eklemlenme girişimleri sonucunda merkezi otorite -tabir yerindeyse- buharlaşarak, AB(D)’ye taşınmıştır. Bu durum polisin pozisyonunu / yaklaşımlarını da etkilemiş ve artık polislik

mesleği, AB uyum yasaları çerçevesinde görev yapan / yapmaya çalışan bir işe dönüşmüştür. Dolayısıyla AB(D)'nin topluma nüfuz etmede polisliği / polisi kullanmasının doğal koşulları bilerek / bilmeyerek oluşturulmuş olmaktadır.

Fındıklı (2003:3-4), küreselleşmenin her alanda olduğu gibi polislik mesleğini de etkilediğini, polisliğin evrenselleştiğini, 15 üyeden oluşan Avrupa Birliği ülkelerinde polis teşkilatının Europol (Avrupa Birliği Polis Teşkilatı) olarak tek bir çatı altında birleştiğini ve Türkiye'nin de bu gelişmelerin dışında kalmamak için uğraş verdiğini, artık polisliğin ortak ilkeler ve standartlarda evresel koşullarda yapıldığını belirtmektedir. Aydın (2001:77) ise, polisin postmodern açılımlara ayak uydurmak zorunda olduğunu, polisin küresel boyutlarda düşünüp dünyada olup bitenleri izlemesi gerektiğini, genel politikalarında global standartları yakalamasının gerekli olduğunu, ancak yerinden yönetilmesi ve uygulamalarında yerel özellikleri dikkate alması gerektiğini belirtmektedir. Hali hazırda polis teşkilatı Bosna, Kosova, Doğu Timur, Haiti gibi ülkelerde Birleşmiş Milletler misyonu çatısı altında görev yapmaya başlamıştır. Bu, polisin çift yönlülüğünün, bir anlamda *global değerler* ile *yerel uygulamalar* şeklinde değişmesi gerektiğinin anlatımı olduğu gibi merkezi otoritenin de dönüşümünü ifade etmektedir. Azgelişmişliğe bağlı olarak çevre ülkelerin global güvenliğe ilişkin değerlere uyduğu, ancak merkez ülkelerin çevre ülkelerin güvenlik sorununu çok dikkate almadığı gözlemlenmektedir. Örneğin, 11 Eylül sonrasında güvenlik özgürlük dengesinin, birincisi aleyhine bozulması gerektiği tüm dünyanın kabul ettiği bir gerçek olarak dayatılırken, merkez ülkelerin bölücü PKK terör örgütünü görmemesi / görmek istememesi bunun güzel örneklerindedir.

Ayrıca, polislikle ilgili “evrensel değerler / Avrupa Birliği standartları” yine merkez / çevre ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Örneğin İngiltere’de polisin yetkileri genişlemekte, suçla mücadele ve kolluk yetkileri ile sanık hakları arasında denge kurmak amacıyla kolluğun yetkilerini genişleten yeni düzenlemeler sisteme devamlı enjekte edilmekteyken, Türkiye’de kolluğun yetkileri sınırlandırılmaktadır (Eryılmaz, 2003:29). Olması gereken, ne kolluğu gereğinden fazla yetkiyle donatmak ne de suçla mücadeleyi imkansız hale getirecek düzenlemeler yapmaktır (Yurtcan, 1995:710). Ancak AB’nin Türkiye’nin genel güvenlik yaklaşımlarını benimsemediği ve güvenlik politikalarına sıklıkla “kuşkuyla” ve “eleştirel” yaklaştığı gözlemlenmekte ve hatta “güvensizlik üreten bir ülke” (Bağcı, 2003:83) olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu durumun temelinde yine merkez / çevre ikilemi bulunmaktadır.

Fındıklı'ya (2003:7) göre, polislik mesleğinin evrensel misyonu bulunmaktadır, ancak burada sorulması gereken soru, bu misyonu kim(ler)in belirlediğidir. Örneğin Sudan Darfur'da, meydana gelen iç savaşı kimler çıkarmıştır? ve iç savaşın önlenmesinde veya güvenliğin sağlanmasında Türk polisinin misyonu kimler tarafından şekillendirilmektedir?

Evrensel değerler güç mekanizmaları tarafından veya Wallerstein'in (1998) yaklaşımıyla *merkez ülkelerce* belirlenmektedir ve *çevre ülkeler tarafından* da benimsenmektedir. Bu değerleri sorgulayanların tasfiye edilmesinde de, polisin aktif bir şekilde kullanıldığı farklı ülke örneklerinde sıklıkla görülmektedir. Hatta yeni bir toplumsal düzen dayatılmaktadır ve Neocleous'un (2006) anlatımları çerçevesinde bu sürecin inşasında polis erki önemli fonksiyon icra etmektedir.

SONUÇ

Polis, batı'da sanayi kapitalizmine bağlı olarak modern devlet oluşumu bağlamında yasal bir örgütlenme olarak doğmuştur. Türkiye'de ise, siyasal kaygıların daha ağır bastığı bir toplumsal bağlamda kendini göstermiştir. Tarihsel gelişim sürecinde, uzun süre askeri yapılanmanın içerisinde değerlendirilmiş, çoğu zaman siyasal otoritenin koruyucusu olarak kapsamı daraltılmış ve bugün kendine özgü bir nitelik kazanmış olup olmadığı ise tartışmalıdır (Akkaya, 2000).

Gerek batıda gerekse Türkiye'de polisliğin çift yönlü bir misyonu bulunmaktadır. Polis, bir yandan merkezi otoritenin değerlerini topluma aktarırken, diğer yandan ise toplumsal talepleri – tepkileri almaktadır. Dolayısıyla polis, her dönem iktidarın topluma nüfuz ettiği en önemli aracı kuruluşlardandır. Ancak polisliğin bu fonksiyonu, batıda *gizli bir işlev* olarak görülmekteyken, Türkiye'de açıktır, nettir ve doğrudandır.

Polisin çift yönlü işlevi, siyasal iktidarlar açısından devamlı değerlendirilmiştir. Türkiye'de ekonomiye bağlı olarak polisin mekânsal olarak merkezden uzaklaşması, sosyal uzaklaşmayı da beraberinde getirmiş ve polis, merkezin değerlerini benimseyen değil ona başkaldıran bir duruma sürüklenmiştir. Ayrıca polis, AB(D)'nin evrensel değer veya standartlar olarak dayatılan güvenlik yaklaşımlarını da benimsemek durumunda kalmıştır. Bu, polis açısından merkezin değiştiği anlamına gelmektedir ve bir anlamda merkezi otorite veya merkezin ilkeleri AB(D)'nin değer ve standartlarıyla yer değiştirmiştir.

Mesleki formasyon ve organizasyonel yapının, merkez-çevre ya da yerel ve küresel dinamiklerin etkileşimi çerçevesinde anlaşılmasının mümkün olduğu literatüre dayanılarak gösterilmiş bulunmaktadır. Polis mesleği ve

polis teşkilatı özelinde Türkiye’de toplumsal yapıdaki değişmelerin incelenmesine olanak sağlayan bu tür kuramsal çalışmaların ampirik verilerle desteklenerek geliştirilmesi önerilmektedir.

SUMMARY

Police have emerged as a legal organization, in the context of the modern state formation, depending upon the industrial capitalism in the West. As for Turkey, police have appeared itself in a social context that overwhelmingly encompasses political worries. In the historical evolution, police have been placed within the military, and its coverage has commonly been shrunken as a protector of political authority. Also, today it is controversial whether police have an exclusive qualification or not.

Policing have bilateral mission both in the West and in Turkey. Whereas police have transposed values of central authority, it has received social demands-reactions. Therefore, police have been the most important instrumental institutions for governments to permeate society. However, while this function of the policing is perceived as a latent function in the West, it is clear, precise and manifest in Turkey.

The bilateral function of the policing has been continually exploited by political governments. The fact that police spatially have moved away depending on economic factors has caused its social secession, so police have been put in a situation that has revolted the values of centre, not adopting them. Moreover, police have been required adopting the security approaches of EU and the USA, which are insisted as universal values and standards. It means for the police that centre has changed, and central authority and principles of the centre have replaced with values of EU and the USA.

Based on the literature, it has been demonstrated that occupational formation and organizational structure can be comprehended in the interactions of core-peripheral and local-global dynamics. The proposal is that such kind of theoretical studies enabling examination of changes in social structure in Turkey, in the illustration of the police job and police organization, have been enhanced by supporting empirical data.

KAYNAKÇA

ADAMSON, P. B.

1991 "Some Comments On The Origin Of The Police", **Police Studies**, 14:1-2

AKKAYA, A.

2000 "Giriş", **Batı Demokrasilerinde Polis** (içinde) (der.)M.Kandemir, Ankara: Temiz, ss.6-26

AKŞAM GAZETESİ

2007 "Polise Zam Müjdesi", Haber Merkezi, 28 Mayıs 2007 tarihli nüsha,

ALYOT, H.

1947 **Türkiye'de Zabıta**, Ankara: Kanaat Basımevi

ASLAN, Ş.

2001 "Kolluk Tarihinde, Ases, Şurta ve Hisbe Görevlileri", **Polis Dergisi**, 26:367-369

AYDIN, A.H.

2001 "Postmodern Toplumda Polisin İşlevi", **Türkiye'de Suç ve Polislik** içinde (der.)İ.Cerrah ve E.Semiz, Ankara: Güner, ss.73-88

BAĞCI, H.

2003 "11 Eylül Sonrası Dönemde Türk Dış ve Güvenlik Politikalarındaki Gelişmeler ve Yeni Parametreler", **Uluslar arası Polislik ve İç Güvenlik** içinde, (der.)T.G. İçli ve F. Karaosmanoğlu, Ankara: Nobel, ss.79-87

BAYRAM, A.

2003 "Cumhuriyetin İlanına Kadar Polis Teşkilatı ve Tarihçesi", **Polis Dergisi**, 36:570-576

BEREN, F.

2001 "Bizi Satanı Biz De Satırız Söylemi Açısından, Çevik Kuvvet Yürüyüşüne Yöneltilen Bağlamda Eleştirel Yaklaşım", **Polis Dergisi**, 26:106-112

BİRSER, M. L. ve C. ROBERSON

2007 **Policing Today and Tomorrow**, Upple Saddle River, NJ: Prentice Hall.

BOURDIEU, P.

2006 **Pratik Nedenler**, çev. H. Uğur Tanrıöver, İstanbul: Hil Yayınları

BRYANT, J. M.

2006 "The West And The Rest Revisited: Debating Capitalist Origins, European Colonialism, And The Advent Of Modernity", **The Canadian Journal of Sociology**, 31:403-444.

CARTER, D. L., VE RADELET, L. A.

1999 **The Police And The Community**, Upple Saddle River, NJ: Prentice Hall.

CERRAH, İ.

1999 "Sosyal Yapı ve Polis Alt Kültür", **21.Yüzyılda Polis içinde**, (der.) İ. Cerrah, Ankara: EGM Basımevi, ss.191-225

CERRAH, İ. VE SEMİZ, E.

2001 "Polislikte Meslek Etiği", **Türkiye'de Suç ve Polislik içinde** (der.) İ. Cerrah ve E.Semiz, Ankara: Güner Matbaacılık, ss.217-247

CHAMPION, D. J., VE RUSH, G. E.

1997 **Policing In The Community**, Upple Saddle River, NJ: Prentice Hall.

DİNÇKALMIŞ, T. ve C. ERKEK

2000 "Büyük Soruşturma", **Akşam Gazetesi**, 14 Aralık 2000 tarihli nüsha

DÜNDAR, A.N.

1993 "Türk Polis Teşkilatının Tarihi"; **Türk İdare Dergisi**, 401: 213-256

DÜNDAR, A.N.

1994 "Polis Gözüyle Çocuk Suç ve Suçluluğun önlenmesi", **Türk İdare Dergisi**, 403:1-12

EGM

2000 **Polisin Asli Görevleri Dışında Mütalaa Edilen Görevleri**, APK Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara: EGM Basımevi

ERGUT, F.

2001 "Polis Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve", **Amme İdaresi Dergisi**, 34:59-78

ERGUT, F.

2004 **Modern Devlet ve Polis, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, Ankara: İletişim

ERYILMAZ, B.

2006 **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul: İşaret Yayınları

ERYILMAZ, M. B.

2003 **Türk ve İngiliz Hukukunda ve Uygulamasında Durdurma ve Arama**, Ankara: Seçkin Yayınları

FINDIKLI, R.

2001 "Kimlik Olgusu ve Polislik Mesleğinin Özellikleri", **Türkiye'de Suç ve Polislik** içinde (der.)İ.Cerrah ve E.Semiz, Ankara: Güner, ss.89-113

FINDIKLI, R.

2003 "Polislik Mesleğinin Evrensel Değerleri ve İlkeleri", **Uluslar arası Polislik ve İç Güvenlik** içinde, (der.)T.G. İçli ve F. Karaosmanoğlu, Ankara: Nobel, ss.3-29

GIDDENS, A.

1999 **Toplumun Kuruluşu – Yapılaşma Kuramının Ana Hatları**, çev. H. Özel, Ankara: Bilim ve Sanat

GIDDENS, A.

2000a **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: Paradigma

GIDDENS, A.

2000b **Sosyoloji**, çev.H.Özel, Ankara: Ayraç

GIDDENS, A.

2005a **Ulus, Devlet ve Şiddet**, çev.C. Atay, İstanbul: Devlin Yayınları

GIDDENS, A.

2005b **Sosyal Teorinin Temel Problemleri**, çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: Paradigma

ŞAHİN, E.

1997 "Emniyet Teşkilatı'nın Tarihçesi", **Polis Dergisi**, 10:3-14

ŞAHİN, E.

2004 "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi", **Polis Dergisi**, 38:91-199

TAKVİM

2008 "Polise Zam Tamam", Haber Merkezi, 28 Temmuz 2008 tarihli nüsha

TEKİN, M.

2000 "Polisin Sosyalleşme Süreci ve Karaman İlinde Bir Araştırma"
21.yy.da Polis Eğitimi Sempozyumu içinde, (der.)F.Beren, Ankara: EGM Basımevi, ss.136-152

TONGUR, H.

1947 "Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bu Güncü Durum", **Polis Dergisi**, 349:53-69

TURAN, B.

2001 **Polise Görev Veren ve İlgilendiren Mevzuat Rehberi**, Ankara: EGM Basımevi

WALLERSTEIN, I.

1998 **Dünya Sistemleri Kuramı**, çev.E.Öz, İstanbul: Metis

WEBER, M.

1999 **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev.Z.Gürüta, İstanbul: Hil

YILDIRIM, A.G.

2005 "Polis-Politikacı İlişkisi Üzerine Bir Araştırmanın Düşündürdükleri", **Çağın Polisi Dergisi**, 1:22-25

YILMAN, M.

2000 "Polisin Sosyalleşme Süreci" **21.yy.da Polis Eğitimi Sempozyumu** içinde, (der.)F.Beren, Ankara: EGM Basımevi, ss.198-208

YURTCAN, E.

1995 **Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Őerhi ve İlgili Mevzuat,**
İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları

KENTTE SOSYO-EKONOMİK DÜZEY TEMELİNDE AYRIMLAŞMANIN AİLE YAPISINA ETKİSİ: BOLU ÖRNEĞİ

Murat KAYIKÇI*
Mehmet ERYİĞİT**

ÖZ

Bu çalışmada, kentte sosyo-ekonomik düzeye dayalı olarak beliren ayrımlaşmanın aile yapısına etkisi ortaya konulmaktadır. Bu amaçla önce, kentte farklı konut alanları arasındaki sosyo-ekonomik düzeye dayalı ayrımlaşma, diskriminant (ayırışma) analizi ile tespit edilmekte ve ayırışmayı sağlayan değişkenler belirlenmektedir. Daha sonra ise konut alanlarının aile yapısı karşılaştırılarak, aile yapıları arasındaki farklılığın sosyo-ekonomik düzey ile ilişkisi tartışılmaktadır. Çalışmada, kentte sosyo-ekonomik düzey temelinde ayrımlaşmanın sosyal güvence eksikliği ve eğitim düzeyi düşüklüğü değişkenlerine dayalı olarak ortaya çıktığı, bunun da hanehalkı büyük ve ataerkil bir aile yapısına yol açtığı sonucuna varılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ayrımlaşma, Sosyo-ekonomik Düzey, Ayırışma Analizi, Aile Yapısı.

THE INFLUENCE OF SEGREGATION ON THE BASIS OF SOCIO-ECONOMIC STATUS ON FAMILY STRUCTURE IN THE CITY: THE CASE OF BOLU

ABSTRACT

In this study, the influence of segregation in city determined based on socio-economic status on family structure was identified. For this purpose, at first, segregation in socio-economic status among different housing areas in the city and discriminating variables were determined by using discriminant analysis. Than, family structures in different housing areas were compared and the relationship between family structure and socio-economic status were analyzed. Conclusion of the study indicated that lack

* Yrd.Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü.

** Yrd.Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü.

of social security and low level of education leads to segregation in city on the basis of socio-economic status. This leads to bigger households and paternal family structure.

Keywords: *Segregation, Socio-economic Status, Discriminant Analysis, Family Structure.*

GİRİŞ

Kırım itici, kentin çekici özellikleri birleştğinde kentleşme, değişik sosyo-ekonomik düzeye sahip olan insanları bir araya getirmektedir. Kente yeni gelenler, genelde sahip oldukları sosyo-ekonomik düzeye uygun konut alanlarına yerleşmektedirler. Böylelikle, sosyo-ekonomik açıdan benzerlik gösteren konut alanları, kent mekanında bir ayrılmışmayı ortaya çıkarmaktadır.

Kentbilimde bir takım yaklaşım farkları bulunsa da, kentin heterojen yapısıyla kırdan ayrıldığı konusunda bir oydaşma vardır. Şikago Okulu'nun temsilcilerinden L. Wirth "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik" (*Urbanism as a Way of Life, 1938*) başlıklı makalesinde, kentin ayırıcı özellikleri arasında "büyüklük" ve "yoğunluğun" yanısıra "heterojenliği" de saymaktadır. H. Gans (1962) da, bu heterojen yapıda, "etnik köylüler" (ethnic villagers) dediği göçmen kümelerinin, kentin diğer kesimlerinden soyutlanmış geleneksel, kırsal bir yaşam biçimini sürdürdüklerini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle kent, modernliğin yanında geleneksel/kırsal bir yaşam biçimini de içinde barındırmakta, kendi içinde homojen, tek bir kentlilikten söz edilememektedir. Kentte birden fazla kentlilikten söz edilmesi kente ayrılmışma/farklılaşma konusunu öne çıkarmaktadır. Ayrılmışma/farklılaşma açısından kente bakıldığında ise, farklı mekanların farklı yerel toplulukları ürettiği, böyle bir süreçte de kentsel bütünleşmenin beklenemeyeceği haklı olarak savunulmaktadır (Harvey, 2002:163). Bilimsel yazında, radikal eleştirel (radical critique), yapısalcı (structural) ve Neo-Marxist olarak tanımlanan bu kuramsal yaklaşımlarda sosyal dışlanmanın (social exclusion) mekansal dağılımı, sosyal kutuplaşma (social polarisation) gibi kentsel mekandaki eşitsizlikleri öne çıkaran konular üzerinde durulmaktadır (Omenya, 2003:10-15). Örneğin Castells (1991), toplumdaki belli sınıfların ya da etnik grupların ayrımcılık sonucu dikey toplumsal hareketlilikten yoksun bırakıldıklarını, eşitsizliğin, etnik ve toplumsal sınıf ayrımcılığının eğitim sistemi içinde kökleştiğini, yerleşim ve iş yerleri arasındaki sınıfsal ayrılmışma ve meslek yapısındaki kutuplaşmanın, sınıf ve etnik yapıya dayalı ayrılmışma bir "ikili kent" (dual city) yapısı ürettiğini ortaya koymuştur. Bu konuda yapılan alan araştırmalarına bakıldığında,

çoğunlukla ırk ya da etnik farklılığa dayalı olarak kentte ortaya çıkan ayrışmaya odaklanıldığı, yoksulluk ya da sosyoekonomik düzey temelinde ortaya çıkan hanehalkı ya da aile tipi ayrışmasını inceleyen çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir (Howden, 2005:1). Ülkemizde ise, dikkate değer sayıda gecekondü ve aile araştırması olmasına karşın sosyoekonomik düzey temelinde kentteki ayrışmayı inceleyen araştırmalar daha da az ve genelleme yapılabilecek nitelikten yoksundur. Sınırlı kalan böyle bir konuyu ele alan bu çalışma, tek bir kentten elde edilen verilerden yola çıkılması nedeniyle genellemeye elverişli değildir. Buna karşın incelediği konudaki çalışmaların azlığının yanında, bir karşılaştırma yapmaya olanak sağlayabileceği dikkate alındığında çalışmanın öneminin arttığı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, Bolu’da yapılan bir araştırmadan (Ulusoy-Kayıkcı, 2006) elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırmada Bolu Merkez evren olarak belirlenmiş ve bu evren 2 alt evrene bölünmüştür. Alt evrenlerin her biri bir tabakadır. Bunlar; tümü Bolu kent merkezinde dört ayrı noktada yer alan Prefabrike Konut Mahalleleri ve yine Bolu kent merkezinde (Hastane mevkiinde) toplu olarak bulunan Kalıcı Konutlar’dır. Prefabrike konut mahalleleri tabakası Karaçayır, Ankara, Çankırı ve SEDAŞ olmak üzere dört mahalleden; kalıcı konutlar mahalleleri tabakası ise Yaşamkent ve Umutkent olmak üzere iki mahalleden oluşmaktadır.

Araştırmada örneklem, tabakalı, olasılık örneklemesidir ve iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada hanehalkı üyelerinin tümü hakkında bilgi toplanmış, ikinci aşamada hanehalkı üyelerinin bir alt kümesi olan, aile reisi ve eşine benzer anketler uygulanmıştır. Aşamalar arasında zaman boşluğu öngörülmemiş, bütün bilgi formları aynı zamanda uygulanmıştır.

Kümelleme, alan çalışmasında zaman kazanmak amacıyla kullanılan bir tekniktir. Kümeli araştırmalarda temel örnekleme birimi olan küme birden fazla gözlem birimi içerdiği için araştırma konusuyla ilgili değişkenler açısından küme içinde heterojenlik aranır. Bu araştırmanın konusu ise küme içinde heterojenliği sağlamaya uygun bir konu değildir. Bu nedenle element örneklemesinin alanda fazla vakit kaybettirmeyeceği düşünülerek element örneklemesi (kümesiz örnekleme) planlanmıştır.

Hane seçimi, araştırma kapsamına giren Ankara, Karaçayır, Çankırı ve SEDAŞ Prefabrike konut mahalleleri ile Kalıcı Konutların yönetimlerinden elde edilen hane listelerinden yapılmıştır. Hane seçiminde, “sistematik rasgele seçim” tekniği kullanılmıştır.

Alan çalışmasında 200 prefabrike konutta 114 erkek ve 181 kadın; 100 kalıcı konutta ise 43 erkek ve 96 kadın olmak üzere toplam 300 hanede 434 kişiyle yüzyüze görüşme yapılmıştır. Böylece toplam 886 prefabrike konuttan 200'ü seçilerek %22.57, 1734 kalıcı konuttan 100'ü seçilerek %5.76 ve toplamda 2620 konuttan 300 konut seçilerek %11.45 örneklemin ana kütleyi temsil oranına ulaşılmıştır. Yanıtlama oranları ise uygulanan üç ayrı anket içinde, hane anketi için %100, yetişkin erkek anketi için 59.5 ve yetişkin kadın anketi için ise %96.5 olmuştur.

Araştırmanın uygulandığı konut alanlarından prefabrike konut alanları (Ankara, Karaçayır, Çankırı ve SEDAS), başlangıçta 12 Kasım 1999 Düzce depremi sonrası geçici barınma alanları olarak kurulmuş olsa da, zaman içinde afetzedelerin buradan kalıcı konutlara ya da başka yerlere taşınması sonucu farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Araştırmanın uygulandığı sırada bu konutlarda oturanların (hanelerin) yalnızca %17.5'inin afetzede olduğu anlaşılmıştır. Başka bir deyişle, prefabrike konutlar zamanla başta yoksulluk olmak üzere farklı gereksinimler temelinde kiraya verilen konutlar haline gelmiştir.¹

Benzer bir dönüşüm kalıcı konutlarda da yaşanmıştır. Başlangıçta depremde evleri yıkılan hak sahiplerinin ikamet ettiği yerler olan Kalıcı Konutlar (Umutkent ve Yaşamkent mahalleleri), zamanla hak sahiplerinin konutlarını değişik yöntemlerle satması ya da kiralaması sonucu bir orta sınıf konut alanı haline gelmiştir.²

Bu çalışmada, "kentte herkes kendi sosyo-ekonomik düzeyine uygun konut çevrelerine yerleşme eğilimindedir" önermesinden hareket ederek, prefabrike ve kalıcı konutlar olmak üzere iki tabakada toplanan konut alanlarının kendi içlerinde homojen oldukları ve konut alanları arasında ise sosyoekonomik düzey temelinde bir ayrışmanın meydana geldiği düşünülmektedir. Çünkü, birincisi sözkonusu konutlar arasındaki fiziksel ölçüler farklıdır. İkincisi, prefabrike konutların evi olmayan afetzedelere tahsis edilmesi öngörülmüştür. Kalıcı konutlarda oturanlar ise, depremde evinin yıkılması sonucu hak (ev) sahibi olanlar ya da prefabrike konutlara göre çok daha fazla kira ödeyebilecek sosyo-ekonomik düzeye sahip olanlardan oluşmaktadır.

---

¹ Bu konuda Bk. (Kayıkçı, 2007).

² Bu çalışmanın yazarlarından biri de (M.Kayıkçı) afetzede olmamasına karşın bu konutlarda kiracı olarak ikamet ettiğinden, bu dönüşümü gözleme olanağına sahip olmuştur.

Bu doğrultuda ilk olarak konut alanları arasındaki bir ayrımın olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla ayırma (diskriminant) analizi yapılacaktır. Daha sonra ise “sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe aile yapısı modernleşmekte/kentlileşmektedir” hipotezinin sorgulanması amacıyla, konut alanları arasındaki sosyo-ekonomik temeldeki ayrışmanın aile yapısına etkisinin (anlamli) olup olmadığına bakılacaktır.

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY TEMELİNDE AYRIMLAŞMA

Kuramsal Çerçeve

Kent mekanının ayrışması sorunsalı kentbilimin öteden beri ilgilendiği konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda, kente göçün işsizlik, kente uyum gibi bazı sorunları da beraberinde getirdiği kabul edilmekle birlikte, bu sorunların aşılarda kentsel bütünleşmenin sağlanabileceği düşüncesi gelişmiştir. Bu düşüncenin savunuculuğunu yapan Şikago Okulu'na göre, “köklerinden kopmuş göçmen kitlesi, kapitalist kentin üretken mekanizmasıyla bütünleştirilmeli ve sınıfsal olarak disipline sokulmalıdır” (Castells, 1997:18). Çünkü, kendine özgü kültürel tiplerle “kültürel bir alan”ı temsil eden kent, “uygar insanın doğal yaşam alanı” olarak görülmektedir (Martindale, 2000:49).

Oysa kentsel bütünleşme bütünüyle gerçekleşmediği gibi, Gans'ın (1962) belirttiği üzere kentte birden fazla yaşam biçiminin varlığı süreklilik kazanmıştır. Kırsal ve kentsel özellikleri aynı anda taşıyan ya da kendine özgü sentezini geliştiren bir göçmen kitlesi oluşmuştur (Erman, 1998:541).

Sonuçta kent, kentsel özellikler gösteren kitlelerden oluştuğu kadar, kırsal ya da kır/kent karışımı özellikler gösteren kitleleri de barındıran bir yapıya bürünmüştür. Kentteki bu heterojen yapı ve bunun göstergesi olan sınıfsal farklılaşmalar ise, doğrudan mekana ve özellikle konut alanlarına yansımaktadır (Kartal, 1992:229). Kentlerdeki sosyal gruplar arasındaki bu farklılaşma/bölünmeyi göstermekte kullanılan kavramların başında ayrışma (segregation)³ gelmektedir. Özellikle Latin Amerika'da yapılan araştırmalarda, gelir dağılımındaki farklılığın, merkezde yüksek gelir, çevrede ise düşük gelirli ailelerin oturduğu ayrışmış bir kent yapısını ortaya çıkardığı görülmüştür (Feitosa vd., 2007:299).

---

³ İngilizce “segregation” kavramı, Türkçe'ye kimi çalışmalarda “ayrışma”, kimi çalışmalarda da elinizdeki çalışmada olduğu gibi “ayrışma” olarak aktarılmaktadır. Kavramın tanımlanması ve ortaya çıkış biçimine göre ayrıntılı sınıflandırması için Bk. (Marcuse, 2001).

Türkiye’de konut alanlarının oluşumunda, gecekondulaşma, apartmanlaşma ve banliyöleşme olmak üzere üç ayırt edici fiziksel ve toplumsal süreç söz konudur. 1950’li yıllarda başlayan hızlı kentleşme ve sanayileşme süreçleri, kentin “geleneksel” ya da “eski kent dokusu” olarak tanımlanan çekirdek konut alanını yetersiz kılmış, bunun sonucu, kabaca, gecekondulu, halk konutları, şehiriçi bitişik-düzen apartman, şehiriçi site ve uydu kent biçimlerinde konut alanları ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kimi gecekondulu bölgeleri mevcut konumunu dahi koruyamayıp daha da yoksullaşırken, kimileri de zamanla apartman semtlerine dönüşmüştür. Bu ise daha çok orta sınıfların yeğlediği apartman semtlerinin alanını genişletmiş ve çevre ölçünü yüksek, varlıklı ve orta sınıfa ait apartman semtlerinin yanı sıra, düşük çevre ölçünlü, orta alt sınıfa ve yoksullara ait apartman semtlerini ortaya çıkarmıştır. Bunların yanısıra, 1970’li yıllardan başlayarak, kentlerin çeperlerinde yer alan, seyrek nüfuslu ve “yatakhane” (dormitory) biçiminde ortaya çıkan uydu kent siteleri üretilmeye başlanmıştır (Demir, 1998:138-139). Özellikle 1980 sonrası izlenen neoliberal politikalar ise alt ve üst sınıfların arasındaki gelir uçurumunu giderek açınca, toplumsal yapıda oluşan ayırım, kentsel mekandaki ayrılaşmayı daha belirgin hale getirmiş, son 25-30 yıllık süreçte büyük kentlerde varlıklı ve “seçkin”⁴ bir sınıfın oturduğu “kapalı siteler” biçiminde yeni bir konut üretim biçimi ortaya çıkmıştır (Özgür, 2006:79).

Gelir düzeyi ya da daha geniş anlamda sosyoekonomik düzey temelinde kentlerde meydana gelen bu ayrılaşmayı belirgin bir biçimde İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde gözlemek mümkündür. Aynı ölçüde belirgin olmasa da orta büyüklükte, ya da küçük kentlerde de söz konusu ayrılaşmanın meydana gelmesi beklenebilir. Bu doğrultuda, Bolu’da da sosyoekonomik düzey temelinde bir ayrılaşmanın meydana geldiği düşünülebilir. Ancak bu ayrılaşmanın varlığının sorgulanmasından önce, ayrılaşmaya yol açan sosyo-ekonomik düzeyin belirlenmesi gerekir.

Sosyo-ekonomik Düzeyin Belirlenmesi

Günümüzde sosyo-ekonomik düzeyin belirlenmesinde hanehalkının elde ettiği gelirden başka ölçütlerin giderek önem kazandığı görülmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Programınca, kişi başına düşen milli gelirin satın alma gücü paritesi ile hesaplanmasına dayanan “refah standardı”, yetişkinler arasında okuma yazma oranı ve ortalama eğitim

---

⁴ Bu sitelerde oturabilmek için gelir düzeyinin yüksek olması yeterli olmamaktadır. Çünkü sitede halihazırda daire sahibi olanlar, farklı nedenlerle müstakbel komşularını beğenmedikleri takdirde dairenin satışını veto etme hakkına sahiptir. Bk. (Bali, 1999:40).

süresine dayanan “eğitim standardı” ve uzun ömüre dayalı “sağlık standardı”nı göz önünde tutan “İnsani Gelişme Endeksi” hesaplanmaktadır (Demir, 2006:4-5). Başka bir örnekte “Veri Sosyo-ekonomik Statü İndeksi” (Veri S.E.S.İ.) olarak tanımlanan; tüm hane bireylerinin çalışma biçim ve konumu; 15 yaş ve üzeri hane üyelerinin ortalama öğrenim düzeyi; ev sahipliği ve yaşanılan mekanın toplumsal değeri ve hanede sahip olunan eşya ve araçlar değişkenlerine dayalı olarak oluşturan bir model ile kentsel toplumsal tabakalaşmanın belirlenebildiği görülmektedir (Tüzün, 2000:371-372).

Bu çalışmada ise, toplumsal tabakalaşma⁵ ve bunun sonucu olarak ayrışma; sosyal güvence, çalışma yaşamı ve eğitimden meydana gelen, gelir dışındaki değişkenlere dayalı olarak belirlenen sosyoekonomik düzey temelinde incelenmektedir⁶. Bu değişkenlerden eğitim, toplumsal yapı ile ilgili araştırmaların en önemli değişkenlerinden biridir. Eğitimle, toplumsal tabakalar arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılır. Genel olarak kentleşme ile birlikte eğitim düzeyinde bir yükselme beklenir (Ayata-Ayata, 1996:129). Öte yandan, sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe, kültürel ve toplumsal boyutlara ilişkin görüş ve beklentilerin çoğaldığı, alt basamaklara inildikçe, kent çağrışımı ve imajında fiziki yapı ve iş olanaklarının ön plana çıktığı görülmektedir (Ayata-Ayata, 2000:167). Bu nedenle, sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesiyle; iş olanaklarının artması, çalışma yaşamında ve sosyal güvencede bir iyileşme beklenebilir.

Ayrırma Analizi

Sosyo-ekonomik düzey temelinde toplumsal tabakalaşma ve ayrışma, ayrırma analizi (*discriminant analysis- DA*) ile ortaya konabilir. DA, bazı tahmin edici değişkenlere dayanarak iki veya daha fazla grubu birbirinden ayrırma amacı ile kullanılan çok değişkenli bağımlılık analizidir (Kurtuluş, 1998). DA'nın temel amacı, gruplar arasındaki farklılıkları açıklayabilmek için analiz biriminin hangi gruba ait olduğunu tahmin etmektir. DA, demografik ve psikografik özelliklerine göre yenilikçileri yenilikçi olmayanlardan ayrırma amacıyla; eğitim düzeyi, yaş grupları, gelir seviyesi, çalışma koşulları, aile yapısı gibi değişkenlere bakarak, yaşam biçimlerini; rutin veya değişkenli olarak değerlendirip

---

⁵ Toplumsal tabakalaşma (*social stratification*), “toplumu meydana getiren üyelerin ya da öğelerin bir ya da daha fazla ölçüte göre hiyerarşik sıralanmaları” olarak tanımlanmaktadır (Kongar, 2004:427).

⁶ Benzer sosyo-ekonomik değişkenleri kullanarak kentte ayrışmayı ortaya koyan bir çalışma için Bk. (Larrañaga and Sanhueza, 2007).

değerlendirmediklerini ayırabilmek için kullanılabilir.⁷ DA, bağımlı değişkenin kategorisine bağlı olarak adlandırılır. Eğer bağımlı değişkenin iki kategorisi varsa, analiz, iki gruplu DA; değişkenin kategori sayısı ikiden fazla ise çoklu DA olarak adlandırılır.

DA'nın amaçları şu şekilde sıralanabilir (Kurtuluş, 1998; Sharma, 1996): Bağımsız değişken kategorilerini en iyi şekilde ayıran tahmin edici veya bağımsız değişkenlerin doğrusal kombinasyonunun (ayırma fonksiyonu) oluşturulması; tahmin edici değişkenler açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığının araştırılması; hangi tahmin edici değişkenlerin gruplararası farklılığa en fazla katkıda bulunduğu belirlenmesi; araştırma birimlerinin, tahmin edici değişken değerlerine göre ait oldukları grupların belirlenmesi ve son olarak, sınıflandırmanın doğruluğunun değerlendirilmesi.

Temelde bu analizin sonucunda; grupları birbirinden ayıran fonksiyonlar saptanmaktadır. Böylece; hesaplanan fonksiyonlar aracılığı ile yeni gözlenen bir birimi sınıflama hatası minimum olacak biçimde gruplardan herhangi birine atamaktır.

DA birimleri ait oldukları gruplara ayırmak için yapılmaktadır. Bireylere ilişkin çok sayıda değişkenin olması durumunda bu özelliklerin her birinin ayrı ayrı ele alınarak bireylerin sınıflara ayrılması gerçekten güç ve hatta bazı durumlarda olanaksızdır. Ayırma fonksiyonu olarak adlandırılan bu fonksiyon, bağımlı değişkenin kategorilerini en iyi şekilde farklılaştıran bağımsız değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonudur.⁸

⁷ Sosyo-ekonomik değişkenler ile, eğitim düzeyi, meslek, gelir ve toplumsal köken gibi ana değişkenler, başka değişkenlere başvurmaksızın farklı toplumsal tabakalar arasındaki temel farklılıkları açıklayacak güçte görülebilmektedir. Bu konuda Bk. (Ayata-Ayata, 1996:5).

⁸ Şu şekilde ifade edilebilir:

$$Z = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + \varepsilon$$

Z = ayırma skoru

β_i = ayırma katsayıları veya ağırlıkları

X_i = ayırıcı değişken

Oluşturulan bu denklem, önceden saptanmış olan iki veya daha fazla grubu birbirinden en iyi ayıran doğrusal ve tahmini fonksiyondur. Bu analiz, aynı zamanda ANOVA gibi grup ortalamaları arasında bir farkın olup olmadığı sonucunu da verebilir (Nakip, 2003).

DA, SPSS paket programında kademeli yöntem (*stepwise*) göre yapılmıştır. Kademeli yöntem, genellikle çok fazla bağımsız değişken olduğunda tercih edilen bir yöntemdir. Bu yöntemde, değişkenler ayırma güçlerine göre analize dahil edilmektedirler. Eğer herhangi bir değişkenin diğerlerine göre ayırma gücü düşükse, modelden çıkarılır.

Bu çerçevede DA şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de her bir kademede analize dahil edilen değişkenler⁹ ve bu değişkenlerin istatistiksel değerleri verilmiştir. Tablo 1’e göre, iki grubu birbirinden ayırma gücü en yüksek olan değişken, ankete katılanların eğitim düzeyidir (en son gittikleri okul). İkinci sırada ise, kişinin bir “sosyal güvencesinin olup olmadığı”dır. Bu durumda, konut alanlarının sosyoekonomik düzey temelinde ayrışmasının eğitim düzeyi ve sosyal güvence bakımından geçerli olduğu, çalışma yaşamı bakımından ise geçerli olmadığı söylenebilir. Başka bir deyişle, konut alanları arasındaki temel farklılık eğitim düzeyi ve sosyal güvenceden kaynaklanmaktadır.

Farklılığı meydana getiren değişkenlerden eğitim düzeyi açısından bakıldığında, kalıcı konutların prefabrike konutlara oranla oldukça eğitilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Kalıcı konutlarda üniversiteye gitmiş olanların oranı %30.2 iken, prefabrike konutlarda bu oran yalnızca %8.3’tür. Benzer bir durum sosyal güvence bakımından söz konusudur. Kalıcı konutlarda herhangi bir sosyal güvenceye sahip olanların oranı %94.6 iken, prefabrike konutlarda bu oran %72.6’ya düşmektedir. Bu durumda prefabrike konutlarda oturanların görece eğitim düzeyi düşük ve kalıcı konutlarda barınanlara göre sosyal güvenceden yoksun bireylerden oluştuğu söylenebilir.

Tablo 1: Analize Giren Değişkenler

Kademe	Değişkenler	Wilk Lambda	F-İstatistik	Anamlılık
1	Eğitim (en son gittiği okul)	0.967	19.532	.000
2	Sosyal güvenceye sahip olup olmadığı	0.936	16.680	.000

⁹ Analizde, bir sosyal güvenceye sahip olup olmadığı ile ilgili sosyal güvence; çalışıp çalışmadığını ve sosyal ve ekonomik statüsünü tanımlayan çalışma yaşamı; okuryazarlığını ve en son aldığı eğitimi (en son gittiği okul) belirleyen eğitim düzeyinden meydana gelen değişkenler kullanılmıştır.

Tablo 2'ye bakıldığında, analizde yer almayan değişkenler ve istatistiksel değerleri görülmektedir. İlk aşamada (1. adım) F-istatistik değeri yüksek olan değişken (eğitim: en son gittiği okul) ve ikinci aşamada (2. adım) ise sosyal güvence (sosyal güvenceye sahip olup olmadığı) değişkeni başlangıçta kurulan modelden düşmüştür.

Tablo 2: Analizde Yer Almayan Değişkenler

Kademe	Değişkenler	Tolerans	F-İstatistiği	Wilks' Lambda
0	Okuryazarlık	1,000	,102	1,000
	Eğitim (en son gittiği okul)	1,000	19,532	,967
	Sosyal güvenceye sahip olup olmadığı	1,000	19,262	,968
	İş (çalışma)	,000		
	Sosyal ve ekonomik statü	1,000	1,056	,998
1	Okuryazarlık	,994	,001	,967
	Sosyal güvenceye sahip olup olmadığı	1,000	19,214	,936
	İş (çalışma)	,000		
	Sosyal ve ekonomik statü	,999	1,290	,965
2	Okuryazarlık	,990	,079	,936
	İş (çalışma)	,000		
	Sosyal ve ekonomik statü	,970	,146	,936

DA'nde kademe yöntemi uygulandığı zaman her bir değişken tek tek modele alınır. Bu nedenle, ayırma denklemi de her kademe ayrı ayrı test edilir. Her adımda elde edilen test sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Her Bir Kademe Wilks Lambda Değerleri

Kademe	Değişken Sayısı	Wilks' Lambda	F İstatistiği	Anlamlılık
1	1	,967	19,532*	1,182E-05
2	2	,936	16,680*	5,392E-09

*: 0.01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

“Eğitim (en son gittiği okul)” ve “sosyal güvenceye sahip olup olmadığı” değişkenlerini birlikte içeren ikinci kademedeki ayırma fonksiyonunun özdeğerleri ve korelasyon değeri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Fonksiyonun Özdeğer, Ki-kare, Kanonikal Korelasyon ve Kümülatif Varyans Değerleri

Fonksiyon	Özdeğer	Wilks' Lambda	X^2	Anlamlılık	Kanonikal Korelasyon	Kümülatif Varyans (%)
1	,068	,936	38,076*	.000	,253	100.0

* 0.01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

Kanonikal korelasyon değerinin ve özdeğerin düşük çıkması, ayırma sonucunda toplam 6 açıklayıcı değişkenin 2 değişkene düşmesi olabilir. Çıkan Ki-kare değerine göre model istatistiksel olarak anlamlı olarak bulunmuştur.

Kanonikal ayırma katsayıları Tablosu (Tablo 5) analiz birimlerinin hangi gruba ait olduğunun belirlenmesinde kullanılan fonksiyon katsayılarını vermektedir.

Tablo 5: Standardize Edilmemiş Kanonikal Ayırma Katsayıları

	Fonksiyon 1
Sabit	0.607
Eğitim (en son gittiği okul)	0.522
Sosyal Güvenceye Sahip Olup Olmadığı	-1.738

Tablo 5'e göre ayırma fonksiyonu aşağıdaki gibi olacaktır.

$$Z = 0.607 + 0.522X_1 - 1.738X_2$$

Burada Z: ayırma skoru, X_1 : eğitim (en son gittiği okul) ve X_2 : sosyal güvenceye sahip olup olmadığını ifade etmektedirler. Yeni bir gözlemin hangi gruba düşeceğini tahmin etmek için yukarıdaki formülasyon kullanılır. Formülasyondan elde edilecek olan sonucun değerlendirilebilmesi için belirli bir sınır değer hesaplanması gerekmektedir. Bu sınır değer de grup merkezlerinden elde edilebilmektedir. Kesişme noktası için aşağıdaki formülasyon kullanılır (Nakip, 2003):

$$D_{AB} = \frac{\bar{D}_A + \bar{D}_B}{2} = \frac{-0.191 + 0.357}{2} = 0.083$$

Tablo 6: Grup Merkezleri

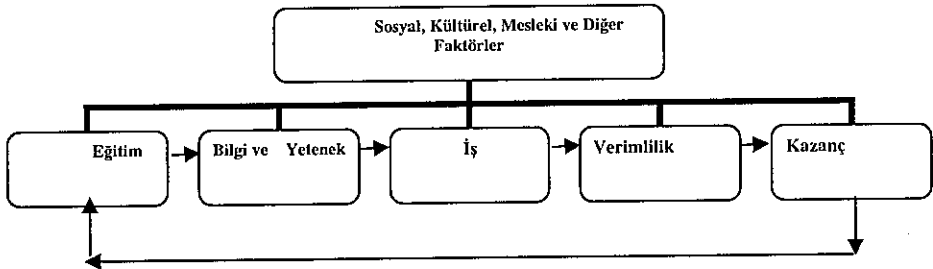
	Fonksiyon
0	-,191
1	,357

*Kentte Sosyo-Ekonomik Düzey Temelinde Ayrışmanın Aile Yapısına Etkisi:
Bolu Örneği*

Sonuca göre; yeni bir gözlem için yapılacak olan tahmin değeri 0.083'den küçük olan değerler grup 0'da (prefabrike konutlarda), 0.083'ten büyük olan değere sahip gözlemler ise grup 1'de (kalıcı konutlarda) yer alacaktır (Tablo 6). Analizler sonucunda; başlangıçta belirlenen gruplandırmaların %53.4 oranında doğru olarak yapıldığı saptanmıştır. Yani, kalıcı konutlar ile prefabrike konut alanları arasında sosyo-ekonomik düzeyde yapılan ayırımın bir ölçüde (%53.4) var olduğu, bir ölçüde de (%47.6) bu konut alanları arasında bir benzerliğin bulunduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, konut alanları arasında net bir ayırım bulunmamakta, arada gri tonlarda geçiş alanları söz konusu olmaktadır.

Prefabrike konutlar –eğitim düzeyi düşüklüğü ve sosyal güvencesizliğe dayalı olarak- kalıcı konutlara göre sosyo-ekonomik açıdan düşük bir düzeye sahiptir. Bu da ayrışmanın sosyal güvence ve “eğitim yoksunluğu”na dayalı bir sosyoekonomik düzey farklılığı ile açıklanabileceğini göstermektedir. Burada “eğitim yoksunluğu” (*educational poverty*) kavramı ile yoksulluk nedeniyle eğitim olanaklarından yararlanamamanın yanında, eğitim düzeyi düşüklüğü sonucu yoksulluğu sürekli, döngüsel hale gelen kent yoksullarını kastediyoruz. Bu döngüsel ilişki Şekil 1'de gösterilmektedir. Burada görüldüğü gibi, eğitim, bilgi ve yeteneği, bunlarsa iş ve verimliliği, sonuçta bütün bu faktörler ise kazancı etkilemektedir. Eğitim olanakları için belli bir kazanç düzeyi gerekeceğinden, kazanç tekrar eğitimi etkilemekte, döngüsel bu süreç devam etmektedir (Tilak, 2002:12-13).

Şekil 1: Eğitim-kazanç ilişkisi (Tilak, 2002:13).

Sosyal güvence ve “eğitim yoksunluğu”na dayalı bir sosyoekonomik düzey farklılığının aile yapısına etkisi nedir? Bu soruya ise bundan sonraki bölümde yanıt aranacaktır.

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY İLE AİLE YAPISI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aile araştırmalarında çoğunlukla aile ve hanehalkı kavramları gerek kompozisyon, gerekse işlev açısından benzerlik gösterdiğinden birbirleri yerine kullanılabilir. Bu araştırmalarda “aile” deyimini ile aslında “hane” ya da “hanehalkı”, aile tiplerinden sözedildiğinde ise hanehalkı tipleri kastedilir (Anonim, 1989:4; BAAK, 1998:25). Bu çalışmada da aile ile hanehalkı kavramları eş anlamda kullanılmaktadır.

Aile pek çok biçimde tanımlanmakla ve sınıflandırılmakla birlikte, bilimsel yazında genellikle iki aile tipine yer verildiği görülür.¹⁰ Bunlardan biri anne-baba ve küçük çocuklardan meydana gelen çekirdek aile, diğeri ise çekirdek ailenin kan ve sıhri hısımlarıyla birlikte yaşayan şekli olarak tanımlanan geleneksel geniş ailedir (Kongar, 1991:68).

Aile tipini belirleyici unsurlar, şartlar konusunda ise, endüstrileşme ve kentleşme ile çağdaş çekirdek aile arasında ilişki olduğu¹¹ yaygın olarak savunulur (Smelser, 1968:74’ten Aktaran Timur, 1972:9). Bu ilişki bağlamında, geleneksel aileye karşılık, modern toplumlarda aile tipinin çekirdek aile olduğu sonucuna varılır (Kongar, 1991:70). Yaygın bu kanağe karşılık, Türk aile yapısı üzerine yapılan yeni çalışmalarda farklı sonuçlara da varıldığı görülebilmektedir. Örneğin Duben’in (2002:98) araştırmasında, sanıldığı aksine göçmenlerin kentleşme sürecine paralel olarak, kırsal kesimde var olduğu düşünölen, babasoyluluğa dayalı geniş aile hanesinden, kentli çekirdek aile hanesine doğru bir değişimin gerçekleştiğini gösteren pek bir kanıtın olmadığı ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda, endüstrileşme ve kentleşme ile aile tipinin geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru dönüşeceği, yine buna bağlı olarak zamanla sosyoekonomik düzeyin yükselmesiyle eşitlikçi, özgür ve modern olarak tanımlanan (Kandioti, 1977:70), aile içinde kararların ortaklaşa alındığı, kadınların çalışma yaşamına daha çok katıldığı kentli, çağdaş bir aile yapısına varılacağı, görgöl araştırmalarla farklı yer ve zamanlarda yeniden sorgulanması gereken önermelerdir. Çalışmamızın bundan sonraki

¹⁰ Buna karşın, özellikle son yıllarda, köy, kent ve gecekondu (geçiş) ailesi şeklinde üçlü bir ayrımın da sıklıkla yeğlendiği görölmektedir (Bk. Sosyoloji Derneği, 1998:144).

¹¹ Bu bağlamda aile yazınında, kırsal ve kentsel yerleşme ile düşük ve yüksek sosyoekonomik düzey arasında bir karşılık olduğu, karı-koca arasındaki görev dereceleri ve geleneksel cinsiyet anlayışına dayalı iş paylaşımının farklılaştığı ve yeni hanehalkı pratiklerinin benimsenmesi ile sosyal ağ bağlantı derecesi arasındaki ters ilişkinin varlığı savunulur (Aldous and Strous, 1966:577).

kısımında da bu sorgulama hanehalkı büyüklüğü, kadınların çalışma yaşamına katılımı ve aile içinde karar verme değişkenleri ile sosyoekonomik düzey ile aile yapısı arasındaki ilişki çerçevesinde yapılacaktır.

Hanehalkı Büyüklüğü

Aile araştırmalarında, aileyi daha çok toplumdaki fonksiyonu ve bu yolla öteki kurumlarla kurduğu ilişkiler bağlamında ele alan araştırmalar klasik/fonksiyonalist yaklaşımı temsil etmektedir. Bu araştırmalarda aile tipleri, ailenin genel evrim çizgisi, ailenin büyüklüğü, ailenin toplumun kültürünü genç kuşaklara aktarmadaki rolü, toplumsallaşma fonksiyonu, ekonomik bir birim olarak özellikle geçimlik üretim yapılan kapalı toplumlardaki geleneksel dengeyi ve dayanışmayı sağlayıcılık fonksiyonu vb. hakkında çeşitli hipotezlerin sınanmaktadır (Çelebi, 2001:120).

Türkiye'deki kentsel aileler üzerine yapılan araştırmalar, bu ailelerin çekirdek aile yapısına (anne, baba ve evlenmemiş çocuklar) sahip olduğunu göstermektedir (Kongar, 2000:594). Kentteki gecekondu semtlerinde de ailelerin çok büyük bir oranı çekirdek aile tipindedir. Gecekonduardaki ortalama aile büyüklüğü ise, Türkiye ortalamasına ve kentsel ailelere göre biraz daha yüksektir¹² (Sosyoloji Derneği, 1998:145; Karpat, 2003:156).

Ancak Yasa'ya (1991:136) ve Onat'a (1993:23-24) göre, kırsal aile ile kentsel aile arasında bir geçiş ailesi olarak gösterilen gecekondu ailesi, kentleşme ile birlikte çok çocuk istememe eğiliminin bir sonucu olarak zamanla küçülmektedir. Bu doğrultuda, kentleşme/modernleşme (Şikago Okulu çerçevesinde) ile hanehalkı büyüklüğünün zamanla azalması beklenebilir. Aynı şekilde sosyoekonomik düzeyin yükselmesiyle hanehalkı büyüklüğünde bir düşmenin gözlenebileceği düşünülebilir. Tsakoglou da araştırmasında bu düşüncüyü destekleyecek biçimde, ailenin büyüklüğü ile yoksulluk arasında ülkeden ülkeye değişmekle birlikte bir bağlantı olduğunu açıklamaktadır (Aktaran Öztürk, 2004:676).

Bu çerçevede Bolu'daki hanehalkı büyüklüğüne baktığımızda; genel olarak (toplamda) hanehalkı büyüklüğünün (%3.72) Türkiye ortalaması olan %4'ten düşük olduğunu görüyoruz (Tablo 7). Bu oran kentsel alanlardaki hanehalkı büyüklüğünden de düşüktür. Kalıcı konutlar mahallesinde hanehalkı daha da düşük bir oranda (%3.70) 'dır. Bu oranlardan yola

---

¹² 2003 yılında yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre, Türkiye'de hanehalkı büyüklüğü ortalama olarak 4 kişidir. Genel olarak, kırsal kesimde hanehalkı büyüklüğü kentsel kesime göre daha fazladır. Ortalama hanehalkı büyüklüğü kentsel alanlarda 3.9 kişi, kırsal alanlarda ise 4.5 kişidir (HÜNEE, 2004:19-20).

çıkılarak araştırmamızda yer alan mahallelerde çekirdek aile tipinde, kentsel özellik gösteren ailelerin yaşadığı söylenebilir.

Tablo 7: Hanehalkı Büyüklüğü

Mahalle	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı /Hane Sayısı
Prefabrike konutlar	748	200	3.74
Kalıcı konutlar	370	100	3.70
TOPLAM	1118	300	3.72

Prefabrike konutlardaki hanehalkı büyüklüğü (3.74) kalıcı konutlardaki hanehalkı büyüklüğünden yüksek olmasına karşın aralarındaki farkın çok büyük olmadığı görülmektedir. Ancak bu yanıltıcıdır. Çünkü prefabrike konutlarda yalnızca 30m² alanda 3.74 kişi barınmaktadır. Kalıcı konutlarda ise 90 m² alanda 3.70 kişi yaşamaktadır. Bir karşılaştırma yaptığımızda bir prefabrike konutta 3.74 kişi yaşarken, kalıcı konutlarda bu büyüklükte bir alanda yalnızca 1.23 kişi yaşamaktadır (Tablo 8). Bu açıdan prefabrike konutlardaki hanehalkı büyüklüğünün düşük çıkması, onun kentsel özellik göstermesinden değil, hanenin fiziksel yapısından kaynaklandığı biçiminde yorumlanabilir.

Tablo 8: Görelî Hanehalkı Büyüklüğü

Konut Tipi	Boyut (m ² olarak)	30m ² ' ye düşen Ortalama Kişi Sayısı
Prefabrike Konutlar	30	3.74
Kalıcı Konutlar	90	1.23

Kadınların Çalışma Yaşamına Katılımı

2003 yılı verilerine göre, Türkiye genelinde kadınların işgücüne katılım oranı %26.6'dır. Bu oranın kentsel alanlarda %18.5 olduğu görülmektedir. Kırsal alanlarda kadınların işgücüne katılım oranı %39 olarak tahmin edilmektedir (DİE, 2003).

*Kentte Sosyo-Ekonomik Düzey Temelinde Ayrışmanın Aile Yapısına Etkisi:
Bolu Örneği*

Kadınların çalışma yaşamını konu eden çalışmalarda genel olarak kentsel alanlarda yaşayan kadınların büyük bir kısmının ev kadını olduğu, ancak bu kesimde çalışan kadın –özellikle işçi- sayısının giderek arttığı saptanmıştır (Gökçe, 1996:182). Ancak kadınların çalışma yaşamına katılımı kentte semtler arasında sınıfsal temelde ayrışmayı gösterecek ölçüde farklılaşmaktadır. Örneğin, sosyoekonomik düzey geriledikçe semtler ev kadını semtleri haline gelirken, orta sınıf semtlerde çalışanların oranı giderek yükselmektedir (Ayata-Ayata, 2000:153).

Gecekonuda kadının çalışma yaşamına katılımı ise kente göre daha düşüktür. Sosyoloji Derneği'nin araştırmasına göre (1998:148) gecekondu kadınının %9.6'sı, Tatlıdil'e göre (1991:384) ise %13.6'sı aile bütçesine ekonomik katkı sağlayan bir işte çalışmaktadır.

Ancak son yıllarda daha önceki çalışmaların aksi sonuçlara varan araştırmalara da rastlanmaktadır. Örneğin birkaç yıl önce yapılan bir araştırmada kentlerde kadınların işgücüne katılım oranının giderek düştüğü saptanmıştır (Gül, Gül-Ergun, 2004:631).

Araştırmamızda da kadınların çalışma yaşamına katılımına bakılmış (Tablo 9), yapılan Ki kare testi (Tablo 10) ve simetrik ölçümlerle (Tablo 11) mahalleler arasında kadının çalışma yaşamına katılımı bakımından bir farklılık olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, benzer biçimde, kadınların çalışma isteğine de bakılmış (Tablo 12), yapılan Ki kare testi (Tablo 13) ve simetrik ölçümlerle (Tablo 14) mahalleler arasında kadının çalışma yaşamına katılma isteği bakımından bir farklılık olup olmadığı ortaya konulmuştur.

Tablo 9: Kadının Çalışıp Çalışmaması ve Oturulan Mahalle

		Kadının çalışıp çalışmadığı		Toplam
		Çalışıyor	Çalışmıyor	
Oturulan Mahalle	Prefabrike Konutlar %	51 14,8	294 85,2	345 100,0
	Kalıcı Konutlar %	26 15,0	147 85,0	173 100,0
TOPLAM %		77 14,9	441 85,1	518 ¹³ 100,0

Tablo 10: Kadının Çalışıp Çalışmaması ve Oturulan Mahalle Ki-Kare Testi

	Değer	df	Anlamlılık (Çift Yönlü)
Pearson Ki-kare	,006	1	,941
Likelihood Oran	,006	1	,941
Örneklem Sayısı	518		

2x2'lik frekans testi veya Ki-kare analizleri özel durumlu analizlerdir. Bu nedenle bu tip bir değerlendirmede Ki-kare testine değil Phi değerine bakmak gerekir. Phi anlamlılık düzeyi 0 ile 1 arasında değer alır. Bu değer 1'e yaklaştığında test edilmek istenen unsurlar arasında bir fark olmadığı yönündeki hipotez kabul edilir. Buna göre kadının çalışma yaşamına katılımı

¹³ İkinci bölümdeki Tablolarda belirtilen 277 sayısı yüzyüze görüşülen kadın sayısını, burada belirtilen 518 sayısı ise yüzyüze görüşülmeyen ancak hane anketi ile bilgi alınan, hanede yaşayan öteki kadınları da kapsamaktadır. Toplam sayılardaki farklılık bundan kaynaklanmaktadır.

*Kente Sosyo-Ekonomik Düzey Temelinde Ayrışmanın Aile Yapısına Etkisi:
Bolu Örneği*

açısından prefabrike konutlar ve kalıcı konutlarda oturanlar arasında bir farklılık yoktur.

Tablo 11: Kadının Çalışıp Çalışmaması ve Oturulan Mahalle Simetrik Ölçümleri

	Değer	Anlamlılık Düzeyi
Phi	-,003	,941
Cramer's V	,003	,941
Örnekleme Sayısı	518	

Tablo 12: Oturulan Mahalle ve Kadının Çalışma İsteği

		Kadının çalışma isteği			Toplam
		İstemiyor	İstiyor	Diğer	
Oturulan Mahalle	Prefabrike Konutlar	35	8	133	176
	%	19,9	4,5	75,6	100,0
Oturulan Mahalle	Kalıcı Konutlar	21	6	68	95
	%	22,1	6,3	71,6	100,0
TOPLAM		56	14	201	271
%		20,7	5,2	74,2	100,0

Tablo 13: Oturulan Mahalle ve Kadının Çalışma İsteği Ki-Kare Testi

	Değer	df	Anlamlılık
Pearson Ki-kare	,654	2	,721
Likelihood Ratio	,642	2	,725
Örnek Sayısı	271		

Tablo 14: Oturulan Mahalle ve Kadının Çalışma İsteği Simetrik Ölçümleri

	Değer	Anlamlılık
Phi	,049	,721
Cramer's V	,049	,721
Örnek Sayısı	271	

Ki-kare değeri ve Phi değerlerine göre kadının çalışma isteği açısından oturulan mahalleler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Prefabrike konutlarda da kalıcı konutlarda da kadınların çalışma yaşamına katılımı yaklaşık %15 oranındadır.¹⁴ Bu oran Türkiye geneline ve ülke genelindeki kentsel alanlara göre düşüktür. Gecekondu araştırmalarındaki oranlara ise oldukça yakındır. Ancak %15'lik bu oranın, son dönem araştırmalarda ortaya konan genel olarak kentsel alanlarda kadınların giderek çalışma yaşamına katılımının azalmasıyla da ilişkili olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Öte yandan, burada çalışma durumu ve çalışma isteği bakımından sosyoekonomik düzey temelinde bir ayrılaşmadan söz etmek olası değildir.

¹⁴ İkinci bölümdeki Tablolarda belirtilen 277 sayısı yüzyüze görüşülen kadın sayısını, burada belirtilen 518 sayısı ise yüzyüze görüşülmeyen ancak hane anketi ile bilgi alınan, hanede yaşayan öteki kadınları da kapsamaktadır. Toplam sayılardaki farklılık bundan kaynaklanmaktadır.

Başka bir deyişle, çalışma durumu ve çalışma isteği değişkeni burada sosyoekonomik düzey temelinde bir ayrışmayı açıklayıcı güçte görünmemektedir.

Aile İçinde Karar Verme

Kentsel-kırsal aileyi ve gecekondü ailesi gibi ara formlardaki aile tipini belirleyen değişkenlerden biri de aile içinde karar vermede kadınların payı ya da ne ölçüde ortak karar verildiği ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında genel kanı, kentsel ailelerde kadınların verilen kararlarda payının daha yüksek olduğu ve ortak karar alma eğiliminin yüksek olduğu, buna karşın kırsal ailede babanın verilen kararlarda büyük ölçüde pay sahibi olduğu biçimindedir.

Kentleşme ile gecekondü gibi geçiş sürecinde olan ailelerde ise kentte kalış süresinin uzunluğuna, toplumsal değişmeye (kentleşmeye) bağlı olarak kadının aile içinde daha çok söz sahibi olması, toplumsal yaşama katılması beklenir. Ancak örneğin gecekonduda bu değişimi yani gecekonduda kadınların verilen kararlarda daha çok söz sahibi olduğunu gösteren çalışmalar olduğu gibi (Sosyoloji Derneği, 1998:151; Onat, 1993:23-24), kadınların işbölümü ve değerler hiyerarşisinden kaynaklanan köydeki düşük konumlarının, bazı değişme belirtileri göstermekle birlikte, gecekonduda devam ettiğini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Örneğin, Karpat, 2003:200).

Bu açıdan araştırmamız kapsamındaki mahalleler arasında karşılaştırmalı olarak aile içinde karar verme davranışına genelde ve çocukla ilgili konularda karar verme olmak üzere iki değişken çerçevesinde bakabiliriz.

Prefabrike konutlarda ve kalıcı konutlarda genel olarak aile içinde karar verme davranışı Tablo 15'de gösterilmektedir:

Tablo 15: Aile İçinde Karar Verme

		Aile İçinde Karar Verme				Toplam
		Ben Karar Veririm.	Aile Büyüklerine Danışarak	Ortak	Diğer	
Mahalle	Prefabrike Konutlar	74	18	116	81	289
	%	25,6	6,2	40,1	28	100,0
Mahalle	Kalıcı Konutlar	21	7	53	58	139
	%	15,1	5	38,1	41,7	100,0
TOPLAM		95	25	169	139	428
%		22,2	5,8	39,5	32,5	100,0

Tablo 16: Aile İçinde Karar Vermeye İlişkin Ki-Kare Testi

	Değer	df	Anlamlılık
Pearson Ki-Kare	10,408	3	,015
Likelihood Ratio	10,525	3	,015

Pearson Ki-kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0.05'ten (%5) küçük olması nedeniyle oturlan mahalle ile aile içinde karar verme davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (Tablo 16). Bireysel karar verme eğilimi prefabrike konutlarda (%25.6), kalıcı konutlara göre (%15.1) daha yüksektir.

Tablo 17: Aile İçinde Karar Verme ve Cinsiyet

		Aile içinde karar verme				Toplam
		Ben Karar Veririm	Aile Büyüklerine Danışarak	Ortak	Diğer	
Cinsiyet	Erkek	48	10	43	53	154
	%	31,2	6,5	27,9	34,4	100,0
	Kadın	47	15	126	86	274
	%	17,2	5,5	46,0	31,4	100,0
TOPLAM		95	25	169	139	428
%		22,2	5,8	39,5	32,5	100,0

Pearson Ki-kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0.05'ten (%5) küçük olması nedeniyle kadın ve erkek arasında aile ile ilgili karar verme davranışı bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (Tablo 17). Erkeklerde aile içinde tek başına karar verme eğilimi (%31.2), kadınların tek başına karar verme eğiliminin (%17.2) iki katına yakın bir orandadır.

Her iki konut alanında da erkekler ailede daha çok söz sahibi olmakla birlikte, prefabrike konutlarda kalıcı konutlara göre ailenin çok daha erkek egemen olduğu görülmektedir. Aradaki bu fark, iki konut alanı arasındaki eğitimden kaynaklanan sosyoekonomik düzey farklılığına dayandırılabilir.

Çocukla ilgili konularda verilen kararlar açısından bakıldığında da Bolu prefabrike konutlarında önemli oranda (%37.3) baba otoritesi egemendir ve baba son kararı tek başına vermektedir. Çocukla ilgili bir konuda son kararı yalnızca annenin vermesi bu konutlarda az rastlanılan (%8.6) bir durumdur. Aynı açılardan kalıcı konutlara bakıldığında, çocukla ilgili kararı tek başına babanın vermesi prefabrike konutlara oranla çok daha seyrek rastlanılan bir durum (%15.9) olduğu görülmektedir. Kalıcı konutlarda tek başına annenin çocukla ilgili son kararı vermesi de çok az rastlanılan (%4.5) bir durumdur (Tablo 18).

Tablo 18: Çocukla İlgili Karar Verme

Mahalle	ÇOCUK					Toplam
	Baba	Anne	Anne, Baba, Çocuk	Çocuk	Diğer	
Prefabrike Konutlar	41	10	30	8	21	110
%	37,3	8,6	27,3	7,3	19,1	100,0
Kalıcı Konutlar	7	2	17	5	12	43
%	15,9	4,5	39,5	11,6	27,9	100,0
TOPLAM	48	12	47	13	33	153
%	31,4	7,8	30,7	8,5	21,6	100,0

Tablo 19: Çocukla İlgili Karar Vermeye İlişkin Ki-Kare Testi

	Değer	df	Anlamlılık
Pearson Ki-Kare	8,437	4	,077
Likelihood Oranı	8,954	4	,062
N of Valid Cases	153		

Çocukla ilgili karar vermeye ilişkin Ki-kare analizi sonucuna göre, 0.05 anlamlılık düzeyinde prefabrike konutlar ve kalıcı konutlarda oturanlar arasında çocuk ile ilgili karar verme davranışları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Tablo 19).

SONUÇ

Araştırmamızda kentte ayrımlaşmaya yol açan sosyo-ekonomik değişkenlerin sosyal güvence ve eğitim düzeyi olduğu bulgulanmıştır. Eğitim düzeyi düşüklüğü kentsel alanda “eğitim yoksunluğu” olarak

tanımlanabilecek bir eğitim-yoksulluk kısır döngüsüne yol açmaktadır. Bu döngüde iş durumu da yer aldığından ve iş durumunun da sosyal güvenceyi doğrudan etkileyeceği göz önünde bulundurulduğunda ayrışmaya yol açan temel değişkenin eğitim düzeyi, başka bir deyişle “eğitim yoksunluğu” olduğu sonucuna varabiliriz.

Aile yapısına bakıldığında hanehalkı büyüklüğünün oldukça düşük olduğu çekirdek ailenin başat olduğu görülmektedir. Bu bakımdan konut alanları arasında bir farklılık yokmuş gibi görünse de bu yanıltıcıdır. Çünkü konut alanları arasında oturan ortalama konut büyüklüğü açısından derin bir farklılık söz konusudur. Prefabrik konutlarda yalnızca 30m²'de üçten fazla kişi barınmak durumunda kalmaktadır. Bu ölçüde düşük bir fiziksel ölçündeki bir konutta yaşanması ise, eğitim-kazanç kısır döngüsünün kırılmamasına yol açmaktadır.

Kadınların çalışma yaşamına katılımı ülke genelindeki kentsel alanlara göre düşük, gecekondularındaki oranlara ise oldukça yakındır. Bu konuda konut alanları arasında ise belirgin bir farklılık yoktur.

Aile içi ilişkilerde genelde erkek egemen bir yapının söz konusu olduğu görülmektedir. Çocukla ilgili konular da dahil verilen kararda babanın önemli ölçüde ağırlığı vardır. Sosyoekonomik düzeyi daha yüksek olan kalıcı konutlarda da babanın verilen kararlarda önemli ölçüde söz sahibi olmasına karşın, prefabrik konutlara göre ağırlığı daha azdır.

Bu bulgular çerçevesinde kentteki ayrışmaya yol açan sosyoekonomik temel etmen olan “eğitim yoksunluğu”nun aile yapısına etkisinin iki noktada olduğu görülmüştür. Birincisi sosyo-ekonomik düzey başka bir deyişle eğitim düzeyi yükseldikçe daha geniş konutlarda yaşayan buna karşın hanehalkı büyüklüğü daha düşük aile yapısı ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak eğitim düzeyi yükseldikçe ailede ataerkil (baba egemen) yapı zayıflama eğilimi göstermektedir. Sonuçta Bolu kenti örneğinde, kentte ayrışma yaşanmakla birlikte, bu ayrışmanın belirli konularla sınırlı kaldığı, çok büyük bir ayrışmanın olmadığı, arada gri kesimlerin ve geçişlerin olduğu söylenebilir.

SUMMARY

In this study, the influence of segregation in city based on the socioeconomic status difference on family structure is introduced in Bolu case. For this purpose, at first, according to which criteria that socioeconomic status of families will be identified is determined. After determining this, segregation among different residential areas in the city based on the difference of socioeconomic status is determined by using

discriminant analysis. In the discriminant analysis conducted, it is found that lack of social security and low level of education leads to segregation. As a result of this, it is seen that there is two types of segregation among residential areas. First of all, as the socio-economic status, in other words the education level increases, a family structure living in larger houses but having a lower household size. Secondly, as the education level increases, patriarchal (father sovereignty) structure tends to weaken in family.

As a conclusion, in the Bolu city case, it can be stated that while there is segregation in the city, this segregation is limited with certain issues and there is no great segregation and it can be also said that there are gray parts and some transitions in the urban area.

KAYNAKÇA

ALDOUS, Joan and Murray A STROUS

1966 "Social Networks and Conjugal Roles: A Test of Bott's Hypothesis",
Social Forces, Vol. 44, No. 4, s.576-580.

ANONİM

1989 **Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Başbakanlık
Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara:DPT.

AYATA, Sencer ve Ayşe AYATA

1996 **Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü**, Ankara:Başbakanlık Toplu
Konut İdaresi Başkanlığı.

2000 "Toplumsal Tabakalaşma, Mekansal Ayrışma ve Kent Kültürü",
Mübeccel Kıray İçin Yazılar, İstanbul:Bağlam Yayınları.

BAAK

1998 **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden
Ailelerin Sorunları**, Ankara:Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

BALİ, Rifat N.

1999 "Çılgın Kalabalıktan Uzak...", **Birikim**, Sayı:123, Temmuz, s.35-
46.

CASTELLS, Manuel

1991 **The Informational City, Information Technology, Economic
Restructring and The Urban Regional Process**, Oxford:
Blackwell, Reprint Edition.

1997 **Kent, Sınıf, İktidar**, Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi.

ÇELEBİ, Nilgün

2001 **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Ankara: Anı Yayıncılık.

DEMİR, Erol

1998 "Kentsel Farklılaşma, Aile ve Akrabalık", **Mürekkep**, Sayı:10-11,
s.134-159.

- DEMİR, Sırma
2006 **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- DİE
2003 **2003 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü
<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060404ie.htm>.
(Erişim 20.2.2008)
- DUBEN, Alen
2002 **Kent, Aile, Tarih**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERMAN, Tahire
1998 "Becoming 'Urban' or Remaining 'Rural': The Views of Turkish Rural-to-Urban Migrants on the 'Integration' Question", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 30, No. 4, s.541-561.
- FEITOSA, F.F. vd.
2007 "Global and Local Spatial Indices of Urban Segregation", **International Journal of Geographical Information Science**, s.299-323.
- GANS, Herbert J.
1962 "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life: A Re-evaluation of Definitions", **Human Behavior and Social Process**, Boston:Houghton Mifflin Company.
- GÖKÇE, Birsen
1996 **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yayınları.
- GÜL, Songül Sallan, GÜL, Hüseyin-ERGÜN, Cem
2004 "Kentsel Yoksulluk ve Aile", **IV. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- HARVEY, David
2002 "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı", **20.Yüzyıl Kenti**, (Der.Bülent Duru-Ayten Alkan), Ankara: İmge Kitabevi.

*Kentte Sosyo-Ekonomik Düzey Temelinde Ayrışmanın Aile Yapısına Etkisi:
Bolu Örneği*

HOWDEN, Lindsay Michelle

2005 **Household Type, Economic Disadvantage, and Residential Segregation: Empirical Patterns and Findings From Simulation Analysis**, Master of Science Thesis, Texas A&M University. <http://txspace.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/2393/etd-tamu-2005A-SOCI-Howden.pdf?sequence=1> (Erişim 10.11.2008)

HÜNEE

2004 **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü.

KANDİOTİ, Deniz

1977 "Sex Roles and Social Change: A Comparative Appraisal of Turkey's Women", *Signs*, Vol. 3, No. 1, s.57-73.

KARPAT, Kemal H.

2003 **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm**, Ankara: İmge Kitabevi.

KARTAL, S. Kemal

1992 **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, Ankara Adım Yayınları, İkinci Baskı,.

KAYIKÇI, Murat

2007 "Way of Life and Survival Strategies in Earthquake Adapted Settlements in Turkey", *South East Europe Review*, Issue 03/2007, Dusseldorf.

KELEŞ, Ruşen

1998 **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 7. Baskı.

KONGAR, Emre

1991 "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Aile Yazıları 2*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

2000 **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul:Remzi Kitabevi, 25. Baskı.

2004 **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 10.Baskı.

KURTULUŞ, Kemal

1998 **Pazarlama Araştırmaları**, İstanbul: Avcıol Basım.

LARRAÑAGA, Osvaldo and SANHUEZA, Claudia

2007 **Residential Segregation Effects on Poor's Opportunities in Chile**, Economics Department, University of Chile. <http://www.caf.com/attach/17/default/ClaudiaSanhueza,Residentialegregation.pdf> (Erişim: 11.11.2008).

MARCUSE, Peter

2001 "Enclaves Yes, Ghettoes, No: Segregation and the State", **International Seminar on Segregation in the City**, July 26-28.

MARTINDALE, Don

2000 "Şehir Kuramı", **Şehir ve Cemiyet**, İstanbul: İz Yayınları.

NAKİP, Mahir

2003 **Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve SPSS destekli Uygulamalar**, Ankara: Seçkin Yayınları.

OMENYA, O.A.

2003 "Theoretical Conceptualisations of Urban Segregation and Their Relevance to Housing in Post-apartheid South Africa, A paper presented in a conference on **Gated Communities: Building Social Division or Safer Communities?**, University of Glasgow, Scotland, September. <http://www.bristol.ac.uk/sps/cnrpapersword/gated/omenya.pdf> (Erişim: 14.11.2008)

ONAT, Ümit

1993 **Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci**, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.

ÖZGÜR, Ebru Firidin

2006 "Sosyal ve Mekansal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler, İstanbul, Çekmeköy Örneği", **Planlama**, Sayı:38, s.79-96.

ÖZTÜRK, Şinasi

2004 “Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Neo-Liberal Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk”, **IV. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

SHARMA, Subhash

1996 **Applied Multivariate Techniques**, New York:John Wiley & Sons Inc.

SOSYOLOJİ DERNEĞİ

1998 “Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1-2, Güz, s.137-160.

TATLIDİL, Ercan

1991 “Kentle Bütünleşmenin Bir Yolu: Gecekondulaşma”, **Aile Yazıları** 2, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

TILAK, Jandhyala B G

2002 “Education and Poverty”, **Education –a Way out of Poverty?**, (Ed. Mia Melin), New Education Division Documents No.12, Stockholm:Swedish International Development Cooperation Agency.

TİMUR, Serim

1972 **Türkiye’de Aile Yapısı**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

TSAKLOGLOU, S.

1990 “Aspects of Poverty in Greece”, **Review of Income and Wealth**, (4).

TÜZÜN, Sezgin

2000 “Kentsel Türkiye Hane ve Bireyleri İçin Bir Tabakalaşma Modeli Olarak ‘Veri Sosyo-Ekonomik Statü İndeksi’ (Veri S.E.S.İ.)”, **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

ULUSOY, Mahir- KAYIKÇI, Murat

2006 **Deprem Prefabrike Yapılarının Yoksulluk Adalarına Dönüşümü, Bolu Deprem Prefabrike Yapıları Üzerine Bir Araştırma**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP), Proje No: 2005.04.01.212, Bolu.

WIRTH, Louis

1938 "Urbanism as a Way of Life", **The American Journal of Sociology**,
Volume: XLIV, Number 1.

YASA, İbrahim

1991 "Gecekondu Ailesi", **Aile Yazıları 1**, Ankara: Başbakanlık Aile
Araştırma Kurumu.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK ULUSLARARASI STANDARTLAR

Yüksel METİN*

Bülent KARA**

ÖZ

Bu çalışmada çocuk işçiliğine yönelik uluslararası standartlar incelenmektedir. Çocuk işçiliği sorununun hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik boyutu başta olmak üzere birçok boyutu bulunmaktadır. Bununla birlikte ilk başta hukuksal çerçevenin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı, çocuk işçiliği ile ilgili uluslararası belgelerde yer alan düzenlemeleri ortaya koymak suretiyle ulusal düzeyde alınması gereken yasal ve idari önlemlere ışık tutmaktır. Çalışmada uluslararası belgelerin çocuk işçiliğine yönelik temel standartlar geliştirdiği ve birçok ülkenin ulusal mevzuatına esin kaynağı oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu belgelerin etkili denetim sistemi öngörmemeleri önemli bir eksiklik olarak kendini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması, Uluslararası Belgeler, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği

ABSTRACT

In this study, international standards of Child labor have been investigated. There are several dimensions of Child labors problem, including legal, political, social and economical issues. Never the less, it is important to develop the legal frame of the issue. The aim of this study is to highlight the international documents on Child labor to help developing national legal and administrative arrangements. The findings of the study show that an international document about Child labor is the primary source

---

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

** Dr., Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

of a great number of national legislation. However, lack of an effective auditing system in these documents is a major weakness.

Key Words:: *Forbidding Child Labor, International Documents, United Nations, International Labour Organization, Council of Europe, European Union*

GİRİŞ

Çocuk işçiliği fenomeni, son yıllarda dikkatleri üzerine çeken ve kamuoyunun gündemini meşgul eden konulardan birini oluşturmaktadır. Her geçen gün çocuk işçiliğiyle mücadele istek ve iradesinin arttığı görülmektedir. Norbert Blüm'ün (1995:5) özlü bir şekilde ifade ettiği gibi, "çocuk işçiliği, dünyanın geriye dönüşünün bir göstergesidir. Çocuklar çalışırken, yetişkinler işsizlikle boğuşmaktadır. Oysa çocukların okula, yetişkinlerin de işe ihtiyaçları vardır. Çocuk işçiliği sorunu, bölgesel veya ulusal bir sorun olarak değil, evrensel düzeyde ele alınması gereken bir sorundur."

Çocuk işçiliği dünya gündeminde en üst sırada yer alması gereken ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Milyonlarca çocuk, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren ve ulusal yasalarla uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır. Günümüzde çalışan çocukların sayısını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da, ILO araştırmalarına göre dünyada 5-14 yaş grubunda 250 milyon çalışan çocuk bulunduğu, 12-17 yaş grubu 283 milyon çocuğun çalıştığı için okula devam edemediği tahmin edilmektedir.

Çocuk işçiliğini üç kategoriye ayırmak mümkündür. "Ekonomik faaliyet" olarak adlandırılan birinci kategori, çocukların üretime yönelik her türlü faaliyeti kapsamaktadır. Bu faaliyetin dışarıda veya evde olması, ücretli ya da ücretsiz olması, meşru ya da illegal olması veya ara sıra ya da tam gün olması önemli değildir. "Ekonomik faaliyet", hukuksal bir tanımlamadan ziyade istatistikî bir veri olarak değerlendirilmektedir. İkinci kategori, "çocuk işçiliği"dir. Bu kategoriye düzenli olarak çalışmakta olan 17 yaşından küçük bütün çocuklar girmektedir. Üçüncü ise, "tehlikeli iş"lerdir. Tehlikeli iş denildiğinde, çocuğun güvenliği, sağlığı, ruhsal ve fiziksel gelişimi için tehlike oluşturan her türlü çalışma kastedilmektedir (ILO, 2006:6).

Çocuk işçiliği, farklı şekillerde de olsa, bütün devletleri ilgilendiren küresel bir sorundur. Günümüzde Batı Avrupa'da çocuk işçiliği sorunu büyük ölçüde çözülmüştür. Nitekim bugün gözler daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk işçiliği fenomenine çevrilmiş durumdadır (Dörr,

2004:141). Gelişmiş ülkelerde de çocuk işçiliğine rastlanmakla birlikte bu sorun daha çok geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak ortaya çıkmaktadır (Hauff, 2008:4). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2004 yılı verilerine göre, dünyada 5-17 yaş arası yaklaşık 317 milyon çocuk çalışmaktadır. Bunlardan 218 milyonu "çocuk işçisi" kategorisinde yer almaktadır. 218 milyon çocuk işçisinden 126 milyonu ise, tehlikeli işlerde çalışmaktadır. 5-14 yaş arası dikkate alındığında, "ekonomik faaliyet" kategorisinde 191 milyon, "çocuk işçisi" kategorisinde 166 milyon çocuk bulunmaktadır. 74 milyon çocuk ise, "tehlikeli iş"lerde çalışmaktadır. Her iki yaş grubunda 2000 yılından 2004 yılına kadar geçen dört yıllık sürede çocuk işçisi sayısında %11 oranında gerileme olmuştur. Her ne kadar dünya ölçeğinde çocuk işçisi sayısında azalma olması sevindirici olsa da, bu durum bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Örneğin Latin Amerika'da daha yüksek oranda gerileme yaşanırken, Afrika'nın güney bölgelerinde azalma değil, oldukça yüksek oranda artış görülmektedir (ILO,2006:7). Çocukların oransal olarak en fazla çalıştığı kıta Afrika'dır. Bu kıtada çocukların yaklaşık % 41'i ekonomik olarak aktif işlerde çalışmaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de piyasa ekonomisine geçişle birlikte çocuk işçiliği sorunu ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkeler ise nispeten çok daha iyi durumda olmakla birlikte bu sorundan tamamen kurtulamamışlardır. Örneğin İtalya'da resmi rakamlara göre 14 yaşından küçük çalışan çocuk sayısı 300 binle 500 bin arasında değişmektedir (Küppers, 2003:3).

Milyonlarca çocuk, tehlikeli ve ağır işlerde, fuhuş, porno kaset üretimi, uyuşturucu üretimi ve satışı gibi ahlaki gelişimlerine zararlı, yasadışı işlerde sağlıklarını ve can güvenliklerini tehlikeye atarak çalışmaktadır. Halen 10 milyondan fazla kız çocuğu fuhuş sektöründe ticari meta olarak kullanılmaktadır. Bu sayı hızla artmaktadır. Yine milyonlarca çocuk kölelik koşullarında zorla çalıştırılmaktadır. Asya ülkelerinde yaygın olan bu uygulamada, çocuklar ebeveynlerinin borçlarına karşılık işverenlere rehin verilmektedir. ILO 1999 tarihli 87. Genel Konferansı'nda bu koşulları içeren çocuk işçiliğini "kabul edilemez" olarak tanımlamış ve 182 sayılı "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Bu biçimler altında çalışan çocukların sayısının 60-70 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Tarihsel olarak baktığımızda, çocukların her devirde çalıştığını görebiliriz. Zaten çocuk kavramının ayrı bir toplumsal kategori olarak ortaya çıkması son 150 yıl içinde oluşmuştur. Bunun nedeni de sanayileşmeye bağlı olarak modernleşme, modern devlet anlayışının ortaya çıkması, eğitimin kurumlaşması, kapitalizmin yeni tüketici kesimlere olan ihtiyacı ve benzeri nedenlerdir. Bu tarihten önce çocuklar, özellikle de fakir halk kesimlerinin

çocukları hep çalışmışlardır. Ancak sanayi devrimiyle birlikte çocuk işçiliğinin niteliğinde ve niceliğinde önemli bir değişim olmuştur. Çünkü sanayileşme hızlı bir işçileşme sürecini başlatmış, kırsal kesimden kentlere, sanayi alanlarına gelen aileler çocuklarıyla birlikte bu yeni alanda çalışmaya başlamışlardır. Vahşi kapitalizm olarak adlandırılan bu dönemde çok küçük yaştaki çocuklar, çok ağır koşullarda 18 saati bulan günlük çalışma temposu içinde, çok düşük ücretler karşılığında çalışmışlardır. İngiltere'de sanayi devriminin ilk yıllarında çalışan işçilerin 2/3'ünü kadın ve çocuklar oluşturuyordu. Örneğin, 1835 İngiltere'sinde 13 yaşından küçük 24 bin çocuk pamuk endüstrisinde çalışmaktaydı. Sanayileşmiş ülkelerde bugünkü duruma, yüzyıllar süren sınıf mücadeleleri sonucunda gelinmiş, buna karşılık bu ülkelerde bile halen çocuk işçilere rastlanılmaktadır.

Gelişmiş ülkeler çocuk işçilik sorununu büyük ölçüde çözerken, bu sorunu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere transfer etmiştir. Bu ülkelerdeki toplum yapıları, hızlı nüfus artışı, gelenekler, eğitimsizlik, devletin yapısı gibi birçok etken de çocuk işçiliğinin hızla artmasına uygun zemin oluşturmuştur.

ÇOCUK KAVRAMI

Çocuğun tanımı ve toplumsal konumu ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, evrensel olarak oluşturulan ölçütler bu konuda yol gösterici olmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci maddesinde, "bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" hükmü yer almaktadır. Buna göre, 18 yaşına kadar herkes, Çocuk Hakları Sözleşmesi bakımından çocuk olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu hükmün, iş hukukundaki çocuk, yani çalışan çocuk kavramına pek uymadığı görülür. Gerçekten iş hukukunda çocuk, asgari çalışma yaşından küçük yaştaki kişileri anlatır. Buna göre de, asgari çalışma yaşından küçük olanlar çocuk; çalıştırılmasına izin verilmekle birlikte 18 yaşından küçükler ise, genç olarak adlandırılır. Yasa tarafından çalıştırılmasına izin verilmemesine karşın uygulamada fiilen çalıştırılmış olanlar da, geçerli bir (fiili) iş ilişkisinin doğumu nedeniyle işçilik haklarından yararlandıkları için, günlük yaşamda çocuk işçi olarak nitelenmektedir (Centel,1997).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 138 sayılı Sözleşmesinde çalışma yaş sınırı 15 olarak benimsenmiş ve "meslek statüsü ne olursa olsun (ücretli, bağımsız çalışan, ücretsiz aile işçisi) ekonomik amaçlı mal ve hizmet üretimine katılan 15 yaşından küçük kişiler" çalışan çocuk olarak tanımlanmıştır. ILO aynı zamanda 18 yaşına kadar olan genç işçilerin de,

c) *Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.*"

Sözleşme'nin 33. maddesi, bu düzenlemeyi tanımlayıcı niteliktedir. Söz konusu maddeye göre, Taraf Devletler, çocukları uyuşturucu maddelerin yasadışı kullanımına karşı korumak ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dâhil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri almakla yükümlüdürler. Sözleşmenin 34. ve 35. maddelerinde ise, çocukların özellikle cinsel sömürüye karşı korunması, çocukların kaçırılmaları, satılmaları ve fuhşa konu olmalarının önlenmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması öngörülmektedir. Sosyal güvenlik hakkına ilişkin 26. madde, çocuğun eğitim hakkına ilişkin 28. madde ve dinlenme hakkına ait 31. madde, dolaylı olmalarına rağmen, yine çalışan çocuğun haklarına yönelik düzenlemeler içinde yer alır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılabilmesi için 32. maddenin bu maddelerle birlikte okunması ve uygulanması gerekir (Weiss,1999:7).

Sözleşme'nin 32. maddesi, asgari çalışma yaşı konusunda Sözleşmeye taraf devletlere herhangi bir asgari çalışma yaşı sınırını empoze etmemiştir. Gerçekten söz konusu maddede herhangi bir yaş sınırı yer almış değildir. Bu bağlamda, sadece taraf devletlere, "asgari yaş sınırı tespit etme" yükümü getirilmiştir. Ancak, belirtilen hükümde herhangi bir yaş sınırını belirtilmeyişine bakılarak, Sözleşme'nin bu konuda herhangi bir esası içermediğini savunmak doğru olmaz. Zira, m. 32/bent 2 cümle 2'de, "*bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri*"nin göz önünde tutulacağı belirtilmektedir. Bir başka deyişle, asgari çalışma yaşına ilişkin öteki uluslararası sözleşmelerde yer alan asgari çalışma yaşı esasları temel alınacaktır. Bu konuda Sözleşme'nin 32. maddesi bir anlamda öteki uluslararası belgelere yollamada bulunmaktadır.

Asgari çalışma yaşı konusunda Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin göz önünde bulundurulmasını öngördüğü uluslar arası belgeler esas itibariyle Uluslar arası Çalışma Örgütü'nce oluşturulan uluslar arası çalışma sözleşmeleridir. Bunlar içinde 138 sayılı Sözleşme ön plandadır. 138 sayılı Sözleşme'nin 2. maddesine göre, asgari çalışma yaşı, zorunlu temel eğitimin sona erdiği yaştan ve kesinlikle 15 yaştan aşağı olamaz. Ancak, ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş bulunan üye devletler, asgari çalışma yaşını başlangıçta 14 yaş olarak bildirebilir. Benzer şekilde Avrupa Sosyal Şartı da, çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının en az 15 yaş olabileceğini öngörmektedir (m. 7). Avrupa Birliği için de

İşçilerin Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı da, asgari çalışma yaşının her halükarda 15 yaştan aşağı olmamasını öngörmektedir (m. 20).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32. maddesi açısından üzerinde durulması gereken noktalardan biri de, madde hükmünün taraf devletlere salt tek değil, birden çok asgari yaş sınırı tespit olanağını tanımasıdır. Bununla anılan hükmün, devletlerin sektörlere veya yörenin iktisadi gelişmişliğine göre farklı asgari yaş uygulamalarına olanak tanımayı hedeflediği görülür.

Değinilmesi gereken diğer bir husus da, taraf devletlerin bu madde uyarınca çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul etmeleridir. Buna göre, çocuklar ancak sağlıklarına veya eğitime zarar vermeyecek işlerde çalıştırılabilir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların çalışma koşulları konusunda ayrıntılı bir düzenlemeye yer vermiş değildir. Bu konuda 32. madde sadece, taraf devletlerin, çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yapacağından söz etmektedir. Her ne kadar bu konuda ayrıntılı hükümler yer almasa da, taraf devletler, diğer uluslararası belgelerdeki çocuk çalıştırma koşullarına ilişkin hükümleri Sözleşme gereğince dikkate almak zorundadırlar.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, yalnızca etkili bir şekilde çocuk haklarının sağlanmasını teşvik etmekle yetinmemiş, aynı zamanda bir denetim sistemi de öngörmüştür. Sözleşme bu amaçla on üyeden oluşan uluslararası bir Çocuk Hakları Komitesi kurmuştur. Komite, diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi, Sözleşmenin taraf devletlerde uygulanmasını denetler. Sözleşme'nin 44. maddesine göre, taraf devletler, periyodik olarak rapor sunmakla yükümlüdürler. Komite'nin esas işlevi, Sözleşmenin ulusal düzeyde uygulanması ile ilgili olarak taraf devletlere tavsiyelerde bulunmaktır. Dolayısıyla yargısal bir organ olarak faaliyette bulunmaz. Bununla birlikte Komitenin kararları bağlayıcı bir etkiye sahiptir. Taraf devletler tavsiye kararları doğrultusunda gerekli reformları yapmak ve ulusal uygulamalarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmek durumundadırlar (Lohrenscheit, 2006:7).

Komite, 1994 yılında çocukların ekonomik açıdan sömürülmesi konusunda genel bir tartışma başlatmış ve bu konuda bazı tavsiyelerde

bulunmuştur.¹ Komitenin bu konudaki görüşleri özetle şöyledir (Weiss,1999:8):

i) Çocukların ekonomik sömürüye karşı korunması konusunda Komite, çocuğu, ailede ve toplumda saygı görmesi gereken ve dayanışma içinde olunması gereken bir kişi olarak görmektedir.

ii) Komite, çocuk emeğinin sömürülmesi hallerinde çocuğu mağdur olarak görmekte ve sağlık, eğitim ve gelişimlerinin özel olarak korunması gerektiğini düşünmektedir.

iii) Her ne olursa olsun aşağıdaki hususlar kesinlikle yasaklanmalıdır:

-Çocuğun gelişimine zarar veren veya insan onuruna ve diğer insani değerlere aykırı faaliyetler;

-Zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele niteliğindeki her türlü davranış;

-Çocukların satılması veya kölelik;

-Çocukların bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimine zarar veren veya tehlikeye sokan, çocukların gelecekteki eğitim ve öğretimi açısından tehlike oluşturacak davranışlar;

-Her türlü ayrımcı davranışlar;

- Sözleşme'nin 32. maddesinin 2. fıkrasında sözü edilen ve özellikle de ILO sözleşmelerinde öngörülen asgari yaş sınırının altındaki çocukların çalışmaları;

-Uyuşturucu satıcılığı veya bunlara yardım ve yataklık gibi suç sayılan eylemleri gerçekleştirmek amacıyla çocukların kullanılması yasaktır.

iv) Sözleşme'nin 32. maddesi uyarınca her çocuk ekonomik sömürüye karşı korunma hakkına sahiptir. Taraf devletler, çocuk yararını gözetmek ve çocukların her türlü sömürüye karşı yasal olarak korunmasını sağlamak için yasal düzenleme yapmak veya mevcut yasalarını değiştirmek zorundadır.

v) Taraf devletler, ekonomik sömürü neticesinde ciddi bedensel ve ruhsal tehlikelere maruz kalmış çocukların rehabilitasyonu için önlemler almak zorundadır.

Çocuk Hakları Komitesine göre, çocuk işçiliğiyle mücadele Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin en önemli amaçlarından biridir. Ne var ki, bugüne kadar Komite, çocuk hakları, çocuk işçiliği ve uluslararası ticaret arasında

---

¹ Report of the CRC 1994, s. 104 vd.

bir bağlantının olup olmadığı ve çocuk haklarının ihlali halinde ticari sınırlamaların getirilip getirilemeyeceğine ilişkin sorunlara değinmemiş ve bu konuda bir açıklamada bulunmamıştır (Weiss, 1999:8).

1966 Tarihli Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilmiş ve 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Sözleşme, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan kişisel ve siyasal hakları daha da güçlendirmekte ve bu hakların sağlanmasında üye devletleri yükümlülük altına sokmaktadır. Sözleşme'nin 8. maddesine göre, hiç kimse köle veya kul olarak tutulamaz, hiç kimse zorla çalıştırılmaz veya zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.

1966 Tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilmiş, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları güçlendirmektedir. Sözleşme'nin 10. maddesine göre taraf devletler, çocuk ve gençlerin ekonomik ve toplumsal sömürden korunmasını, ahlak ya da sağlıklarına zararlı, yaşamları için tehlikeli ya da normal gelişmelerini önleyecek işlerde çalışmalarının yasayla ceza yaptırımına bağlanmasını, aynı zamanda saptanacak bir yaş sınırının altında ücretli çocuk emeği kullanmanın yasayla engellenip cezalandırılması gerektiğini kabul eder.

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ'NCE OLUŞTURULAN STANDARTLAR

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation), ülkelerdeki çalışma yasalarında ve bu alana ilişkin uygulamalarda standartları geliştirmek ve ileriye götürmek amacıyla 1919'da Versailles Barış Anlaşması uyarınca kurulmuş ve 1946 yılında Birleşmiş Milletler'in uzmanlık kuruluşu olmuştur. 1919 tarihli ILO Anayasası'nın Başlangıç metninde böyle bir uluslararası örgüte neden ihtiyaç duyulduğu şöyle ifade edilmiştir: "İnsancıl koşullara sahip bir çalışma düzeninin herhangi bir ulus tarafından kabul edilmemesi kendi ülkelerinde çalışanların durumlarını iyileştirmeyi arzu eden diğer ulusların çabalarına engel oluşturmaktadır."

Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçiliği ve asgari çalışma yaşı sorunlarıyla Birinci Dünya Savaşından sonra ilgilenmeye başlamıştır. Çocuk

işçiliği konusu uzun süre Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tekelinde olmuştur. Kabul edilen sözleşmelerin birçoğunda asgari çalışma yaşı düzenlenerek çocukların çalışma hayatında korunması amaçlanmıştır. Ancak bu çabalar çok etkili olamamıştır. Zira hem sözleşmeleri çok az devlet onaylamış hem de ulusal düzeyde sözleşmeler tam anlamıyla uygulanamamıştır.

ILO Sözleşmeleri

1919 Tarihli Sanayi Kuruluşları İçin Asgari Çalışma Yaşına İlişkin 5 Nolu Sözleşme

Sanayi Kuruluşları İçin Asgari Çalışma Yaşına İlişkin Sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ilk oturumunda kabul edilmiş ve 72 devlet tarafından onaylanmıştır.² Türkiye, Sözleşmeyi onaylayan devletler arasında yer almamaktadır. Sözleşme, kamu veya özel sanayi kuruluşları ile bunların yan kuruluşlarında çocukların çalışması için asgari yaş sınırını 14 olarak tespit etmiştir. Bununla birlikte, bu yaş sınırı aile işletmelerinde geçerli değildir. Söz konusu Sözleşme, çocukların çalışma hayatına katılımını düzenleyen ilk uluslararası belge olma özelliğine sahiptir.³

1930 Tarihli Cebri veya Mecburi Çalıştırmaya İlişkin 29 Nolu Sözleşme

Sözleşme, zorla çalıştırmanın her şekliyle mücadeleyi düzenlemektedir. "Cebri veya mecburi çalıştırma" ifadesi herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında ve bu kişinin tam isteği olmadan mecbur edildiği tüm iş veya hizmetleri ifade eder. Sözleşmenin 1. maddesine göre, "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bu Sözleşme'yi onaylayan her üyesi mümkün olduğu kadar kısa bir sürede her ne şekil altında olursa olsun cebri veya mecburi çalıştırmanın kaldırılmasını taahhüt eder." Cebri veya mecburi çalıştırmanın tamamen kaldırılması amacıyla, cebri veya mecburi çalıştırmaya, geçici bir müddet için, sadece kamu yararı ve istisnai önlem olarak Sözleşme'de belirtilen şartlarda ve garantilerle başvurulabilir. Ancak, sadece 18'den yukarı ve 45'den aşağı yaşlarda bulunan sağlam yetişkin erkekler cebri veya mecburi çalıştırmaya tabi olabilirler.⁴

Türkiye, Cebri veya Mecburi Çalıştırmaya İlişkin 29 Nolu Sözleşme'yi 1998 yılında onaylamıştır.

² Sözleşme metni ve onaylayan devletler için bkz.

<http://www.ilo.org/ilolex/german/docs/convdisp1.htm>

³ Meilensteine im Kampf gegen Kinderarbeit, Magazin, 4/2000, s. 10.

⁴ Sözleşme metni için bkz.

<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/sozlesme/soz029.htm>.

1973 Tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaş İlişkin 138 Nolu Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1973 tarih ve 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi, çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Bu Sözleşme, çocukların çalıştırılmasına tamamen son vermek amacıyla, sınırlı sayıdaki ekonomik sektöre uygulanabilen mevcut sözleşmelerin yerini alacak genel bir belge oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Sözleşme taraf devletleri çocuk işçiliğini tamamen ortadan kaldırmaya yönelik etkili politik tedbirler alma yükümlülüğü altına sokmuştur. Bu bağlamda Sözleşme taraf devletlerden istihdama ve çalışmaya kabul için asgari yaşın gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini talep etmektedir (m. 1). Taraf devletlerce belirlenecek olan asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacaktır (m. 2). Ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan üye devletler asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleyebilecektir. Sözleşme'nin 3. maddesine göre, doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır (Heidel, 2003:4).

Sözleşme'ye göre, ulusal mevzuat ile 13-15 arası yaşlardaki kişilerin, sağlıklarına veya gelişmelerine zarar vermesi ihtimali bulunmayan ve okula devamlarını, yetkili makamın onayladığı mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını engellemek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına izin verilebilir (m. 7). Benzer şekilde ulusal mevzuat en az 15 yaşında olmakla birlikte henüz zorunlu öğrenimlerini tamamlamamış olan kişilerin, sağlıklarına veya gelişmelerine zarar vermesi ihtimali bulunmayan ve okula devamlarını, yetkili makamın onayladığı mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını engellemek koşuluyla çalışmalarına veya istihdamlarına da izin verilebilir.

Taraf devletler, Sözleşme hükümlerinin etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak için uygun cezai hükümleri de dâhil gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Ayrıca ulusal mevzuat veya yetkili makam, sözleşmenin uygulanmasına ilişkin hükümlere uyulmasından sorumlu kişileri de gösterecektir.

Bu Sözleşme, çocukların sömürüye ve tehlikeli işlere karşı korunmasında en etkili araçlardan biri olarak görülmektedir. Çocuk Hakları

Komitesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca taraf devletlerin sundukları raporları değerlendirirken çoğunlukla ILO'nun bu sözleşmesini dikkate almaktadır.

Türkiye, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Nolu Sözleşme'ye 1998 yılında taraf olmuştur.

1999 Tarihli Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına İlişkin 182 Sayılı Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü, 1999 yılında Cenevre'de yapılan 87. Genel Konferansında 182 sayılı "Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Sözleşme bugüne kadar 162 devlet tarafından onaylanmıştır. Bu Sözleşme ILO-Sözleşmeleri içinde en fazla onaylanan sözleşmelerden biridir. 182 sayılı Sözleşme ülkemizde 25.01.2001 tarih ve 4623 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunmuş⁵ ve böylece Sözleşme iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiştir.

182 sayılı Sözleşme, çocuk işçiliğine yönelmekle birlikte, çocuk işçiliğinin tümden yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir uluslararası metin değildir. Söz konusu Sözleşme, çocuk çalıştırılmasını yasaklamayı amaçladığı için, çocuk/genç işçi ayırımına gitmemekte; salt "çocuk" teriminden ne anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, 18 yaşın altındaki her kişi, 182 sayılı Sözleşme bakımından, "çocuk" olarak kabul edilecektir (m.2).

182 sayılı Sözleşme'nin yasaklamak ve ortadan kaldırmak istediği husus, sadece ve sadece, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"dir. Bu açıdan, söz konusu metnin dünyadaki "çocuk çalıştırma olgusu"nu, bir gerçeklik olarak kabul ettiği söylenebilir. Nitekim, 182 sayılı Sözleşme'nin Başlangıç metninde de, "...çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün, sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkan tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığı" açıkça belirtmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün daha önceki çocuk işçiliğine ilişkin sözleşme metinleri, daha çok, çocuk çalıştırma yasağı ile genç işçilerin iş güvenliğine yönelmiştir. Ancak, 182 sayılı Sözleşme; söz konusu metinleri ve özellikle de 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaşa Dair 138 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'ni göz önünde bulundurmaktadır. Bu bağlamda, 182 sayılı

⁵ Bkz. Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, RG: 03.02.2001, Sayı: 24307.

Sözleşme'yi çocuk işçiliğine yönelik anılan metinleri "tamamlayıcı" bir metin olarak görmekte yarar vardır (Centel, 2002).

182 sayılı Sözleşme, kendisini onaylayacak üye devletlere, "kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alma" hükmünü getirmektedir (m.1). Söz konusu yüküm açısından önemli olan, salt çocuk işçiliği değil; sadece, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği"nin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak önlemlerin alınmasıdır.

Sözleşmeye göre, "kötü şartlardaki çocuk işçiliği":

-Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askerî çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

-Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

-Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

-Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlakî gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar (m. 3).

182 sayılı Sözleşme, üye devletlere "kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alma" yükümlülüğünü getirmektedir. Buna göre, Sözleşmeyi onaylayan devletler, kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin bir an önce yasaklanması ve ortadan kaldırılması için gereken önlemleri almak durumundadır. Alınacak önlemlerin yaşama geçirilmesi için bir yandan, izleme mekanizmalarının kurulması düşünülmekte; diğer yandan ise, sadece izlemekle kalınmayıp, eylem ve eğitim programlarının yürütülmesi öngörülmektedir. Nitekim önce, "her üye, işçi ve işveren kuruluşlarına danıştıktan sonra bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını izleyecek uygun mekanizmalar kurar ya da belirler" (m. 5) biçiminde, izleme mekanizmalarına ilişkin genel nitelikteki soyut kural konulmakta; daha sonra da, somut olarak, aktif davranışı içeren eylem ve eğitim programlarına ilişkin hükümler (m. 6 ve 7) getirilmektedir.

ILO Kararları

ILO, sözleşme ve tavsiye kararları vasıtasıyla, tüm dünyada ortak asgari çalışma koşullarını saptamakta ve üye olan bütün ülkelerin bu normları kabul ederek uygulamalarını sağlamaktadır (Uçkan, 2002:10). ILO sözleşmeleri ve tavsiye kararları, 1919'dan bu yana, çalışma dünyası ile ilgili hemen her konuyu kapsamıştır. Bunlar arasında, bazı temel insan hakları (özellikle dernek kurma, örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı, zorla çalıştırma ve çocuk emeğinin yasaklanması, çalışma hayatında ayrımcılığın yok edilmesi), çalışma yönetimi, endüstriyel ilişkiler, istihdam politikası, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, iş güvenliği ve sağlığı, kadınların istihdamı ile göçmen işçiler ve denizciler gibi bazı özel kategorilerin istihdamı yer almaktadır. Burada yalnızca çocuk işçiliği ile ilgili kararlar üzerinde durulacaktır.

1921 yılında kabul edilen 14 sayılı Tavsiye Kararı, tarım alanında çocuk ve gençlerin gece çalışmasına ilişkindir. 14 Nolu karara göre, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye her devlet, 14 yaşın altındaki çocukların zirai işletmelerde gece çalışmasını düzenlerken onların bedensel özelliklerini ve ihtiyaçlarını gözetmek ve en az kesintisiz 10 saat dinlenme süresi tanımak durumundadırlar. Buna karşılık 14-16 yaş arasındakilere kesintisiz 9 saat dinlenme süresinin tanınması yeterli görülmüştür.

1932 yılında kabul edilen 41 sayılı Tavsiye Kararı, çocukların sınıfl nitelikte olmayan işlerde çalışabilmesi için aranan asgari yaşla ilgilidir. 1937 yılında kabul edilen 52 sayılı Tavsiye Kararı, çocukların aile işletmelerinde istihdamında aranan asgari yaşla ilgilidir. 1946 yılında kabul edilen 80 sayılı Tavsiye Kararı ise, çocuk ve gençlerin sanayi dışı alanlarda gece çalışmasının sınırlandırılmasına ilişkindir.

1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 146 sayılı Tavsiye Kararı, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Nolu Sözleşme'nin 1. maddesinde öngörülen ve taraf devletlerce alınması gereken politik tedbirlerin başarılı olmasını sağlamak, alınacak tedbirlerin planlanması ve uygulanmasını öncelikli kılmak ve çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimleri için en uygun şartları oluşturmak amacıyla alınmıştır. Tavsiye kararı, taraf devletlerden asgari çalışma yaşının her alanda aynı olmasını ve asgari çalışma yaşının 16'ya yükseltilmesini talep etmektedir. Tavsiye kararı hukuken bağlayıcı olmayıp, taraf devletlerin dikkatine sunulan acil eylem planı niteliğindedir. 138 Nolu Sözleşme ve 146 sayılı tavsiye kararı çocuk çalışması ile ilgili en kapsamlı uluslararası belgeler olarak kabul edilmektedir.

1999 tarihli Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 190 sayılı Tavsiye Kararı, 182 Nolu Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nin uygulanmasını sağlamak üzere alınmıştır. Dolayısıyla söz konusu Sözleşme'nin uygulanmasında 190 sayılı tavsiye kararının göz önünde tutulması gerekmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1989 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmesi, ILO için çocuk işçiliği ile mücadele konusunda yeni bir anlayışın geliştirilmesi yönünde teşvik edici bir etkisi olmuştur. Bir başka deyişle, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve bu konuda standartların oluşturulması, ILO'nun temel faaliyet alanlarından biri haline gelmiştir.

Kuruluşundan bu yana, Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçiliğini önemli bir konu olarak ele almıştır. 1992-1993 yıllarından itibaren ise çocuk işçiliği konusunu, ILO ölçeğinde gözetilmesi gereken bir konu olarak belirlemiş ve "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı"nı (International Programme on the Elimination of Child Labour- IPEC) başlatmıştır. IPEC programı 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye'de başlatılmış, 1994 yılında Bengaldeş, Nepal, Pakistan, Filipinler, Tanzanya; 1996-1997 yıllarında ise Kamboçya, Sri Lanka, Benin, Mısır, Madagaskar, Senegal, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama, Arjantin, Bolivya, Peru, Venezuela, Kolombiya ve Ekvator programa katılmıştır. Hâlihazırda 74 ülkede sürdürülen programa Afrika, Arap ülkeleri, Asya, Orta ve Doğu Avrupa'dan katılmak isteyen bazı ülkelerde de hazırlık çalışmaları yapılmaktadır.

Türkiye ile birlikte çeşitli ülkelerde uygulanan IPEC programının kısa erimde amacı, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, uzun erimde amacı ise çocuk işçiliğine son verilerek, çocukların eğitime kaydırılmasıdır. IPEC programının hedef kitlesi sanayide, tarımda, evde ve sokakta riskli ve tehlikeli koşullarda çalışan 15 yaşından küçük çocuklardır (Karabulut, 2000:12).

Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir. ILO/ IPEC'in uzun vadeli asıl hedefi, çocuk işçiliğine son verilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının

iyileştirilmesidir. Ancak, ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa vadede sona erdirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun gerçekleşmesi pek çok ülkede sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesine bağlıdır. Bundan dolayı, IPEC önceliğini "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" olarak belirlemiştir. IPEC stratejisi hükümetlerin çocuk işçiliğiyle mücadeledeki politik istek ve kararlılıklarını; işçi, işveren ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde en üst düzeye çıkarmasına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.

1992 yılında yaşama geçirilen Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı, çocuk işçiliğiyle mücadele eden ülkeleri doğrudan desteklemiştir. Programa finansman desteği veren 30 ülkenin katkısı sayesinde IPEC, her geçen gün genişlemiş ve 2000 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin finansal desteğiyle dikkate değer bir atılım sağlamıştır. IPEC, yapılan birçok bağışi ILO'nun önemli teşvik programlarına aktarmış ve böylelikle 2002'den beri dünya ölçeğinde beş milyon çocuğun yararlandığı proje ve programlar gerçekleştirilmiştir (Panek, 2007:254).

Çocuk İşçiliği Hakkında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Genel Raporları

İlk Genel Rapor

ILO'nun çocuk işçiliği hakkındaki ilk genel raporu 2002 yılında yayınlanmıştır (ILO, 2002). ILO, bu raporda, çocuk işçiliği ile etkin şekilde mücadele etmek üzere üç sütun üzerine oturan yeni bir eylem planı kabul etmiştir. Eylem planının amacı; ulusal makamlarca yürütülen projelere yardımcı olmak, devletlerin bu konuda sorumluluğu üstlenmesini sağlamak, çocuk işçiliği konusunu insan onuruna uygun çalışma konusuyla bir bütünlük içinde yürütmek ve ILO partnerleri arasında teknik işbirliğini güçlendirmektir.

Rapor, dünyada sürekli olarak değişen çocuk işçiliğinin görünüm şekillerini ele almakta ve çözümü oldukça güç olan çocuk işçiliğinin boyutları hakkında istatistikî bilgiler vermektedir. Çocuk işçiliğinin kompleks ve birbiriyle bağlantılı sebeplerini gözler önüne sermektedir. Rapor, çocuk işçiliğine karşı küresel bir hareketin nasıl geliştirilebileceğini göstermekte ve farklı eylem planlarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ILO'nun üyeleri olan hükümetler, işveren ve işçi birliklerinin ve yerel, ulusal ve uluslararası diğer aktörlerin yapabileceği eylemler belirtilmektedir. Sonuç olarak Rapor, ILO'nun bu konudaki faaliyetlerini güçlendirmek üzere üç sütuna dayanan bir strateji önermektedir. İzlenecek bu strateji IPEC'in

kuruluşundan sonraki on yıllık süre içinde edindiği tecrübe üzerine inşa edilmektedir(Panek, 2007:255).

İkinci Genel Rapor

Çocuk işçiliği hakkında ILO'nun ikinci genel raporu 2006 yılında yayınlanmıştır (ILO,2006). Raporda ilk olarak 2002 yılında uygulanmaya başlanan eylem planı çerçevesinde 2006 yılına kadar gerçekleştirilen faaliyetler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Söz konusu eylem planı, IPEC'in başarılı teşvik programı gibi temel enstrümanların güçlendirilmesinden, belirli süreli programların veya çocuk işçiliğinin denetimi gibi mevcut uygulamaların iyileştirilmesine, buradan da "SCREAM-Çocuk İşçiliğine Dur" veya "Çocuk İşçiliğine Karşı Dünya Günü" gibi yeni konsept ve uygulamalar içeren inisiyatiflere kadar uzanmaktadır.

Yeni inisiyatiflerden biri olan "SCREAM-Çocuk İşçiliğine Dur (Eğitim, Sanat ve Medya Yoluyla Çocuk Haklarının Desteklenmesi)" kampanyası, gelişmekte olan ülkelerde yerel düzeyde eğitim, sanat ve medya alanında gençlerin sosyal mobilizasyonunu teşvik etmektedir. Diğer yeni bir girişim ise, 12 Haziran 2002 tarihinde 12 Haziran gününün, dünya çocuk işçiliğine karşı mücadele günü olarak ilan edilmesidir. Her yıl bu günde gerçekleştirilecek faaliyetlerle çocuk işçiliğine karşı sürekli büyüyen küresel bir hareketin doğması amaçlanmaktadır.

ILO, 2002 yılından beri çocuk işçiliği ile ilgili bilimsel çalışmaların hem nitelik hem de nicelik olarak artmasını sağlamak üzere yoğun bir çaba içine girmiştir. Çocuk işçiliği konusuyla ilgili bilimsel araştırmalar, veri arşivleri ve anket projeleri, konu ve kavram dizinleriyle işlenmektedir.

Bunların dışında ILO, zaman içinde devletlerin uygulayacağı programlara yönelik yardımların belirlenmesi ve koordinasyonunda yeni bir konsept geliştirmiştir. Strategic Programme Impact Framework (SPIF) adlı bu uygulama, 2002'den beri, ILO üyesi devletlerle IPEC arasındaki teknik işbirliği konusunda kılavuz niteliğindedir. SPIF, ulusal düzeyde alınacak önlemlerin planlanmasında ulaşılabilecek hedeflerin ve bu hedeflere ulaşmada elverişli görünen araçların belirlenmesinde hareket noktasını oluşturmaktadır (Panek, 2007:257).

ILO'nun ikinci genel raporunda yer alan konulardan birisi de, belirli süreli programların (Time-bound Programmes-TBPs) yaşama geçirilmesi çağrısıdır. Belirli süreli programlarla özellikle 182 Nolu ILO Sözleşmesi'nin uygulamaya geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım ilk olarak 2002 yılının başında El Salvador, Nepal ve Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'nde

konusunda asgari standartlar koymakta ve taraf devletlerden bu standartlara uymalarını istemektedir.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 17. maddesi, çocukların çalışması ile ilgili 7. maddeyi tamamlayıcı nitelikte hükümler içermektedir. Bu maddeye göre, taraf devletler, çocukların ve gençlerin kişilikleri ile fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetişme haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal ve özel örgütlerle işbirliği yapmak ve önlemler almakla yükümlüdürler. Söz konusu bu madde uyarınca taraf devletlerin, çocukların sömürüye karşı korunmalarını sağlamak amacıyla uygun önlemleri almaları gerekmektedir.

Avrupa Birliği Hukukundaki Düzenlemeler

İşçilerin Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı

Daha çok "Sosyal Şart" olarak bilinen "İşçilerin Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı", 9 Aralık 1989 tarihinde gerçekleştirilen Strasbourg zirvesinde İngiltere dışındaki 11 üye devletin devlet ve hükümet başkanlarınca bildirge şeklinde kabul edilmiştir. Sosyal Şart, hukuki açıdan bağlayıcı bir belge değildir. Bununla birlikte, imza koyan devletler politik olarak bazı sosyal hakları uygulamaya geçirme taahhüdünde bulunmuş olmaktadır. Sosyal Haklar Şartı'nın kabulü ile ortak pazar uygulamasında sosyal boyutun göz ardı edilemeyeceği açıkça ifade edilmiş olmaktadır. Söz konusu Şart'ta yer alan sosyal haklar duruma göre üye devletlerde veya Topluluğun yetkili olması şartı Topluluk alanında gerçekleştirilecektir.

İşçilerin Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı'nın 20-23. maddeleri, çalışan çocuklara ilişkin hükümler içermektedir. Şart'ın 20. maddesine göre, mesleki eğitimle ve belirli hafif işlerle ilgili sınırlı istisnai düzenlemeler saklı kalmak üzere, 15 yaşın altındaki çocuklar ile zorunlu temel eğitimi tamamlamamış çocukların çalışması yasaktır. 21. madde, çalışan bütün gençlere üye devletlerdeki örf ve adetlere göre uygun bir ücret ödenmesini öngörmektedir. 22. maddeye göre, çalışan gençlere yönelik hukuki düzenlemelerde, gençlerin kişisel gelişimleri, mesleki eğitim ihtiyaçları ve iş sahibi olma hususları dikkate alınmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır. 18 yaşını doldurmamış işçilerin çalışma süreleri sınırlandırılmalı ve gece çalışması yasaklanmalıdır. 23. maddeye göre, gençler, ancak zorunlu temel eğitimi tamamladıktan sonra ve çalışma saatleri içinde mesleki eğitim alabilirler.

Çalışan Gençlerin Korunmasına Dair AB Yönergesi (94/33/EG, 22 Haziran 1994)

Yönerge ile çalışan gençlerin güvenliğinin ve sağlığının daha iyi korunması amacıyla asgari standartlar belirlenmiştir. Yönerge 18 yaşın altında olup da bir iş sözleşmesi veya ulusal hukukun kabul ettiği bir iş ilişkisi altında çalışan kişiler için geçerlidir. Üye devletler çocuk işçiliğinin yasaklanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler. Gençlerin çalışmalarını Yönergede öngörülen şartlar altında düzenler ve onların korunmalarında sorumluluk üstlenir.

Yönergeye göre çocuk kavramı, henüz 15 yaşını doldurmamış veya üye devletler hukukuna göre zorunlu temel eğitimini tamamlamamış kişileri; genç kavramı ise, zorunlu temel eğitim yükümlülüğü olmayan 15-18 yaş arası kişileri kapsamaktadır.

Yönerge ile güdülen temel amaç, çocuk işçiliğinin yasaklanmasıdır. Çocukların çalışması ilke olarak yasaklanmakla birlikte, üye devletlere belirli şartlar altında çocuk işçiliği yasağma istisnalar getirme imkânı da verilmiştir. Bunun şartları:

-Yetkili makamlardan izin almak şartıyla çocuklar, kültürel, sanatsal, sportif veya tanıtım amaçlı faaliyetlerde yer alabilir;

-En azından 14 yaşında olan çocuklar, çalışmaları, yetkili makamlarca çıkarılan hükümlere uygun olmak şartıyla ikili eğitim sistemi çerçevesinde çalışabilirler veya bir işletmede stajlarını tamamlayabilirler;

-En azından 14 yaşında olan çocuklar yukarıda bahsedilenlerden farklı hafif işlerde çalışabilirler; en azından 13 yaşında olan çocuklar sınırlı haftalık çalışma saatleri altında ulusal hukuk tarafından belirlenen hafif işlerin belirli türlerinde çalışabilirler.

Yönerge ayrıca işverenin yükümlülüklerine, gençlerin emniyetinin ve sağlığının korunmasına, gençler için risk oluşturan çalışma koşullarının değerlendirilmesine, gençlerin ve çocuklarının yasal temsilcilerinin güvenlik ve sağlıkla ilgili risklere karşı eğitilmesine dair hükümler içermektedir. Bedensel veya ruhsal açıdan zarar verecek veyahut tehlike oluşturabilecek işlerde gençlerin çalıştırılması yasaktır. Yönergede bunların dışında çalışma süresi, gece çalışması, dinlenme süreleri ve yıllık izinlere ilişkin hükümler içermektedir.

Avrupa Birliğine üye bütün devletler, Yönergenin uygulanmasını sağlamaya yönelik gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Yönergeye aykırı

uygulamalara karşı öngörülecek yaptırımlar etkili ve ölçülü olmak durumundadır.

Yönergede yer alan bir hüküm gereğince Yönerge, ulusal hukuk düzenlerince sağlanan koruma düzeyi karşısında geri adım olarak anlaşılabilir ve uygulanamaz.

Yönergenin kabulünden önce üye devletlerin çoğunluğunda çalışan gençlerin korunmasına ve çocuk işçiliğinin yasaklanmasına ilişkin düzenlemeler bulunduğundan Yönergenin uygulamaya geçirilmesinde bir sorun yaşanmamıştır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Temel Haklar Şartı, 7 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen Nice Zirvesinde Konsey, Komisyon ve Parlamento başkanları tarafından imzalanarak törenle ilan edilmiştir. Şart, Avrupa Birliğine üye devletlerin ortak değerlerini ve ilkelerini içeren ve şu an için politik bir deklarasyon niteliğinde olan bir metindir. 2001 Laeken zirve sonuç bildirisinin “...*daha demokratik, daha şeffaf ve daha etkin bir Avrupa*” ifadesi doğrultusunda hazırlanan Avrupa Anayasası ise Temel Hak Şartı’nı bir hak ve özgürlükler listesi olarak içermektedir. Bu doğrultuda “Avrupa için bir Anayasa oluşturan Andlaşma”nın onay sürecinin sonunda kabul edilmesi ile birlikte Şart da hukuki bağlayıcılığa kavuşacaktır.

Temel Haklar Şartı’nın hazırlanmasını kaçınılmaz kılan, ekonomik bütünleşmenin ötesine geçerek bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı oluşturma yolundaki Avrupa Birliği’nin siyasi hedefleri doğrultusunda Avrupa vatandaşlarının iktidarla ilişkilerinde doğrudan dayanabilecekleri bir hak ve özgürlük belgesine duyulan ihtiyaçtır. Şart Avrupa Birliği müktesebatının temel hak ve özgürlüklerde vardığı noktayı netleştirmektedir (Karakaş, 2005). Şart, hak ve özgürlükleri bir belgede toplayarak ve onları görünür kılarak Avrupa’da yaşayan insanların hukuki konumlarını güçlendirmektedir (Knöll, 2001: 392).

Temel Haklar Şartı, altı başlık altında (*onur, hürriyetler, eşitlik, dayanışma, yurttaşlık hakları, adalet*), medeni ve siyasi haklara ama aynı zamanda, sosyal haklara; iyi yönetim hakkı, biyo-etik ile ilgili temel ilkeler, çevrenin ve tüketicinin korunması gibi yeni haklara ve kaynağını Avrupa Topluluğu Antlaşması’nda bulan Birlik yurttaşlığına bağlı haklara yer verir. Bu bakımdan AİHS’nden daha kapsamlı ve daha modern bir belge görünümündedir (Çavuşoğlu, 2005).

Şart’ın 32. maddesi, çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması konusunu düzenlemektedir. Maddeye göre, “çocuk işçi

çalıştırılması yasaktır. Gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamaz. İşe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarında çalıştırılmalı ve ekonomik sömürüye ve emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimlerine zarar verme olasılığı bulunan veya eğitimlerini engelleyebilecek her türlü işe karşı korunmalıdır.”

SONUÇ

Çocuk işçiliği fenomeni geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçiliğine ilişkin bugüne kadarki en kapsamlı çalışma olan “Çocuk İşçiliği Olmayan Bir Gelecek” adlı raporunda, çocuk işçiliğinin acilen çözülmesi gereken bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir. Raporda, dünyadaki her altı çocuktan birinin işçi olarak çalıştırıldığı belirtilmektedir. Toplam 246 milyon çocuk, “yaşına uymayan işler”, “zararlı ve tehlikeli işler” ile kölelik, askerlik, seks ve pornografi malzemesi gibi “kayıtsız-şartsız en kötü sayılan işlerde” çalıştırılmaktadır. Bu verilerin de açıkça gösterdiği gibi, çocuk işçiliğine ilişkin tablo iç açıcı değildir.

Çocukların işçi olarak çalıştırılmaları, her zaman, onların görece ucuza çalıştırılmaları ve eğitimden yoksun bırakılmaları riskini beraberinde getirir. Bu nedenle, çalışan çocukların korunması, ya belirli yaştaki küçük çocukların çalıştırılmalarının yasaklanmasıyla ya çocukların çalışma saatlerinin ve sürelerinin sınırlanmasıyla ya da çocuğa fiziksel ve ruhsal açıdan zarar veren işlerin her yaştaki çocuklar için büsbütün yasaklanması yoluyla sağlanır (Serozan, 2005:304).

Nedenleri ne olursa olsun çocukların erken yaşlarda çalıştırılmaları, çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesi yanı sıra çeşitli istismara uğramalarına yol açmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin uluslararası belgeler, asgari çalışma yaşı, çalışma süreleri, dinlenme ve izin hakları, adil bir ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, çocukların çalıştırılmayacağı işleri düzenlemek suretiyle çocuk emeğinin sömürülmesini önlemeye çalışmaktadır. Bunda ne kadar başarılı olunduğu ise, tartışmaya açıktır.

Çocuk işçiliği büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklanmakta ve uzun vadeli çözüm de sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkan tanıyan sürekli ekonomik büyümede yatmaktadır. Bu tespit bize çocuk işçiliği sorununun hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik

boyutu başta olmak üzere birçok boyutunun bulunduğunu göstermektedir. Sorunun çeşitli yönleri bulunmakla birlikte ilk başta hukuksal çerçevenin oluşturulması öncelik taşımaktadır. Nitekim çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasına yönelik bugüne kadar kabul edilmiş olan uluslararası belgeler, çocuk işçiliği sorununu hukuki açıdan çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ve pek çok kişi, kurum ve kuruluşun benimsediği gibi, çocuk işçiliğine karşı etkili bir mücadele iki yönlü olarak ortaya konulmaktadır.

Varolan ülke koşullarında çocuklar daha uzun bir süre çalışacaklarına göre, çocukları çalışırken korumak mücadelenin bir yönünü, kısa vadeli çalışmanın çerçevesini çizmektedir. Bu durumda yapılması gereken, çocukların eğitim haklarına sahip çıkarak, psiko-sosyal gereksinimlerini de karşılayarak, çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirmek üzere projeler geliştirmek ve bu projeleri yaygınlaştırmak, yaşama geçirmektir.

Çocuk işçiliğine karşı etkili mücadelenin ikinci yönü, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesidir. Kısa vadeli çalışmalarla birlikte, temel sorunların çözümü yönünde sosyo-ekonomik önlemlerin alınması; başka bir anlatımla sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması, çocukların ve gençlerin korunmasını amaçlayan yasal düzenlemelerin uluslararası normlar dikkate alınarak, ülke gerçeklerine ve gereksinimine uygun olarak ve fakat uygulanabilecek, denetlenebilecek bir biçimde yeniden düzenlenmesi, bu çerçeveye uygun politikalar üretilerek yaşama geçirilmesi uzun vadeli çalışmanın çerçevesini çizmektedir.

ILO'nun kuruluşundan günümüze kadar, kabul edilen sözleşme ve tavsiye kararları, birçok ülkenin ulusal mevzuatına esin kaynağı oluşturmakta ve dünya genelinde çalışma koşullarının geliştirilmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmesinde büyük bir rol oynamaktaysa da, düşük gelirli ülkelerde hâlâ ahlâken kabul edilemeyecek derecede kötü çalışma koşulları görülmekte; insanlık dışı koşullarda çalıştırılan çocuk işgücü, zorla çalıştırma, işe almada ve işyerinde ayrımcılık gibi sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Bu nedenle ILO'nun başlıca kuruluş amacı olan çalışma koşullarının iyileştirilmesi gayesine ulaşmak adına daha alınması gereken çok yol vardır.

Sorunun çözümünde izlenmesi gereken strateji, hükümetlerin çocuk işçiliğiyle mücadeledeki politik istek ve kararlılıklarını artırmaktır. Kuşkusuz bu konuda sorumluluk sadece hükümetlere düşmemekte, işçi, işveren ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere toplumun tümünün katkıda bulunması gerekmektedir.

SUMMARY

Child labor is a human rights problem in terms of social and economic perspectives. Millions of children today work under the conditions which are hazardous to their physical, cognitive, educational, social and cultural development and not allowed by national laws and international standards. Child labor is generally stemmed from poverty. That's why long-term solution lies at both continuing economic growth which allows declining poverty and universal education and social development. This shows that child labor has different aspects such as legal, political, social and economical. However, to develop firstly a legal framework has still priority over others. International legal documents prohibiting or eliminating child labor have been trying to solve the problem in terms of legal aspect. To protect the working children is generally through a) forbidding the employment of children under an age determined by law b) limiting their work hours or periods or c) totally forbidding of all jobs which are psychically and psychologically hazardous for children of all age.

KAYNAKÇA

ADRIANI, Hendrike

1997 **Kinderrechte sind Kinderpolitik-Inhaltliche Arbeit mit Kindern im Zeltlager**, Bonn.

AKILLIOĞLU, Tekin

2004 "'Avrupa Sosyal Şartı' Üzerine Bazı Gözlemler", www.idare.gen.tr/akillioglu-sosyalsart.htm.

BLÜM, Norbert

1995 "Kinderarbeit in der Welt", **Vorwort zum Bericht der Bundesregierung** Aug. 1995.

ÇAVUŞOĞLU, Naz

2005 "Avrupa Birliği ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: "Katılım Meselesi", **Anayasa Yargısı**, Cilt: 22, Ankara.

ÇELİK, Cemil

2005 "Çocuk Kavramı Ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi", **e-akademi**, Sayı: 36.

CENTEL, Tankut

1997 "Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çalışan Çocuklar ve Türkiye", **Kamu-İş Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2.

CENTEL, Tankut

2002 "182 Sayılı ILO Sözleşmesi'nin Türk Çalışma Yaşamına Etkisi", **TÜHİS Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3, Şubat 2002.

CILGA, İbrahim

2001 "Demokrasi, İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları", **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151.

DÖRR, Nikolas

2004 "165 Jahre Einschränkung der Kinderarbeit in Preußen: Ein Beitrag zum Beginn der Sozialgesetzgebung in Deutschland", **MenschenRechtsMagazin**, Heft 2.

FESENFELD, Bergit

2001 **Kinderrechte sind (k)ein Thema! Praxishandbuch für die Öffentlichkeitsarbeit**, Votum, Münster.

HEIDEL, Klaus

2003 **Kinderarbeit in Zeiten der Globalisierung: Daten, Fakten, Beispiele**, Heidelberg.

ILO

2006 Das Ende der Kinderarbeit-Zum Greifen nah: Gesamtbericht im Rahmen der Folgemaßnahmen zur Erklärung der ILO über grundlegende Prinzipien und Rechte bei der Arbeit, Bericht des Generaldirektors, Genf.

ILO

2002 Eine Zukunft ohne Kinderarbeit: Gesamtbericht im Rahmen der Folgemaßnahmen zur Erklärung der ILO über grundlegende Prinzipien und Rechte bei der Arbeit, Bericht des Generaldirektors, Genf.

KARABULUT, Özcan

1996 **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, İstanbul.

KARAKAŞ, Işıl

2005 “Ulusalüstü Anayasada Temel Haklar Problematığı: Teorik Ve Pratik Sorunlar”, **Anayasa Yargısı**, Cilt: 22, Ankara.

KNÖLL, Ralf

2001 “Die Charta der Grundrechte der Europäischen Union - Inhalte, Bewertung und Ausblick”, NVwZ, Heft 04.

KRESS, Hartmut

1999 “Kinderrechte als Menschenrechte”, **Zeitschrift für Evangelische Ethik**, Heft 43.

KÜPPERS, Barbara

2003 “Kinderarbeit weltweit - Ein Überblick”, in: **Kinderarbeit, Kein Kinderspiel, terra des homines** (hrsg.), Osnabrück.

LOHRENSCHEIT, Claudia

2006 "Einführung-Kinderrechte sind Menschenrechte", in: **Die Menschenrechte von Kindern und Jugendlichen staerken: Dokumentation eines Fachgesprächs über die Umsetzung der Kinderrechtskonvention in Deutschland**, Deutsches Institut für Menschenrechte, Berlin.

PANEK, Eva

2007 "Zum zweiten ILO-Gesamtbericht über Kinderarbeit: "Das Ende der Kinderarbeit-zum Greifen nah"", **MenschenRechtsMagazin**, Heft 2.

SCHMITZ-FORTE, Achim

2001 Kinder haben Rechte! Die UN-Konvention über die Rechte des Kindes: Eine Einführung, **UNICEF-Dokumentation** Nr. 11, Köln.

SEROZAN, Rona

2005 **Çocuk Hukuku**, İkinci Bası, İstanbul: Vedat Kitapçılık.

STENDER, Heike

1997 "Die Kinderrechtskonvention", **MenschenRechtsMagazin**, Heft 4.

UÇKAN, Banu

2002 "Küreselleşme ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 6.

UNICEF

2000 Zehn Jahre UN-Kinderrechtskonvention: Eine Zwischenbilanz, <http://www.unicef.at/kinderrechte/konvention.asp> (e.t. 23.5.2005).

UNICEF

2000 "IPEC-Das internationale Programme zur Beseitigung der Kinderarbeit", **Magazin der UNICEF Schweiz**, Nr. 4.

VON HAUFF, Michael

2008 **Kinderarbeit in Steinbrüchen und Naturstein verarbeitenden Unternehmen**, Kaiserslautern.

WEISS, Norman

1999 "Weltwirtschaft, Kinderarbeit und Sozialklauseln", **MenschenRechtsMagazin**, Heft 2.

VAN'DA AİLE, BOŞANMA VE EĞİTİM

Aynur İLHAN TUNÇ*

ÖZ

Araştırmamızda bireyleri, bireyler arası ilişkileri, toplumsal yapıyı ve değerler sistemini etkilemesi bakımından önem taşıyan boşanma olgusu (sebepler ve sonuçlar) ve boşanan çiftlerin eğitim durumu ele alınmıştır. Araştırma Van Aile mahkemesinin kurulmasından itibaren bir yıllık süre içindeki (2006) boşanma talebiyle açılan 196 boşanma davasının incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bilimsel araştırma yöntemiyle yapılmıştır.

Van'da aile kurumunun boşanma sonuçları doğrultusunda tespit edilen sorunları şunlardır: Boşanmaların en az yaşandığı altı il içinde bulunan Van ilinde de boşanmalar artmaktadır. Boşanma sebepleri geleneksel ve modern her iki yaşam şeklinden kaynaklanmaktadır. Evliliklerin azalmaması evlilik ve aile biriminin önemini koruduğunu göstermektedir. Aile bir taraftan sevgi, bağlılık gibi geleneksel değerlerin korunmaya çalışıldığı, diğer taraftan hem modern ve tüketici hayatın hem de geleneklerin getirdiği sorunların sürekli üretildiği ve çözümlenmeye çalışıldığı bir merkez olma özelliğini korumaktadır.

Boşanma ve eğitim konusu ele alındığında formel eğitimin mutlu evliliklerin şartı olduğu savunulamamaktadır. Van'da boşanan tarafların yaklaşık yüzde yirmi beşi yüksek öğrenim düzeyinde, yüzde yirmiye yakın kısmı ise lise mezunu düzeyindedir. Ortaya çıkan bu sonuç evlilikte kültür ve amaç birliğinin eğitimden daha fazla önem taşıdığı olasılığını akla getirmektedir. Bununla birlikte kadının eğitim düzeyinin yükselmesi ve çalışma hayatına atılması aile içi konumunda ve boşanmalarda, kadını güçlendirmekte, beklenti düzeyini artırarak haklarını arama yeteneğini geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanmalarda Artış, Boşanma Nedenleri ve Sonuçları, Eğitim ve Boşanma.

---

* Yrd. Doç Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ABSTRACT

In this study, the divorce phenomenon has been analysed, fort the fact that, since it has a great importance and effect on individuals, on the relationships among individuals, on the structure of society and on the ethic values of society. The study has analysed 196 divorce cases opened in one year at Van family Court which was established in 2006. The research has been applied with scientific methods.

The problems of the problems of the family institution in Van, in terms of divorce cases are as following reasons: The divorce rates increasing in Van, which used to be one of the six cities that showed lowest divorce rates. The reasons of divorces are caused by both the modern and traditional life styles. There is no decrease in the rate of marriages which indicates that the importance of family and marriage is being protected. Family institution is stil considered as a center for maintaining traditional values such as love, loyalty, besides, it is a center for solving problems which are produced by modern and traditional life style.

After analysing the relation between divorce and education, it can not be supposed that the formel education is a condition for happy marriages. In 25% of divorce cases, couples are graduates of higher education and in approximately 20 % of divorce cases couples are graduates of high schools. This result shows that in marriages, culture and purpose unity is more important than education level. On the other hand, the well-educated and working women are more powerful in their family position and show more strength in divorce cases and struggle for their rigts more effectively

Key Words: *Increases of divorces, Reasons of divorces, Education and Divorces.*

GİRİŞ

“Kadın sorunu” ve “aile” kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında Batı toplumlarında düşünce platformunda gündeme getirilen temel konuların başında yer almaktadır. Ailenin geçirdiği değişimler ve ailenin geleceğinin ne olacağı sorusu bu yıllarda sosyal bilimcilerin ilgisini en fazla çeken konulardan biridir. Aile olgusunun bu boyutlarda öne çıkmasının gerekçeleri arasında endüstrileşmiş Batı toplumlarında ortaya çıkan aile kurumunun çok yönlü krizi ve geçirilen çalkantıların yanı sıra, pek çok aile ve insan ilişkileri teorilerine rağmen aile kavramının anlaşılır düzeyde bulunmaması gösterilmektedir (Breines,1978: 943).

Sosyolojide aileye yönelik kuram ve yaklaşımların sayısı şaşırtıcı derecede fazladır. Sosyologlar aile süreçlerinin anlam ve önemini çok farklı

şekillerde yorumlamakta, aile yaşamı ve geleceğe ilişkin birbiriyle uyuşmayan, hatta çatışan sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Kasapoğlu, 1998: 351). Modernizm ve antimodernizmi savunan yaklaşımlar aile sosyolojisinde önemli yer tutmaktadır.

TÜRKİYE'DE AİLE ARAŞTIRMALARI

Toplumda meydana gelen dönüşümlerin anlaşılması yolunda aile çalışmalarının değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Aile biriminin geçirdiği değişimler ülkemizle sınırlı olmadığı için Türkiye dışında yapılan aileye yönelik tarihi, sosyolojik ve antropolojik çalışmaların da incelenmesi zorunludur. Bununla birlikte, bu çalışmalar için geçerli kavram ve tespitlerin ülkemiz için bütünüyle geçerli olması düşünülemez. Aile çalışmalarının ayrıca toplumumuzun yapısıyla uyumlu, orijinal çalışmalarla desteklenmesi zorunludur. Böylece kültürümüzün evrensel ve kültürel katkılarının ortaya çıkarılması mümkün olacaktır (AAK, 1990: 210). Ailenin geleneksel temelleri ile sosyal gelişme ve modernleşme unsurları arasındaki çatışan ve uzlaşan tarafların tespit edilmesi ve aileye yönelik politikaların buna göre belirlenmesi gereklidir.

Türk aile yapısının tarihsel değişimine ilişkin yeterince açıklama bulunmamaktadır. Ülkemizde yapılan ilk aile araştırmalarında modernleşme teorisi ve yapısalcı fonksiyonel yaklaşım kullanılmıştır. Bu teoriye göre, aile ve sosyalleşme değerlerindeki kültürler arası farklılıklar azalacak ve Batı modeline doğru kayarak çekirdek ailenin bireyselleşmesi sağlanacaktır. 1980 ve 1990'lı yıllar Batı'da yapısalcı işlevsel görüşün açıklamada yetersiz kaldığı konuların yeniden yorumlanmasıyla geçer. Ailelerin demografik, ekonomik ve duyu yönleri araştırılmaya başlanır. Türkiye'de başlangıçta yapılan bazı araştırmalar endüstrileşme ile geleneksel geniş aileden, modern çekirdek aileye geçiş yapıldığı varsayımını temel alarak yorumlanmıştır. Fakat daha sonra yapılan çalışmalarda çekirdek aile modelinde kültürel özelliklerden kaynaklanan farklılıkların bulunduğu ortaya çıkmıştır (Nuruan, 1998: 446 – 454).

Türkiye'de ki ilk demografik analiz Serim Timur tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada aile biçiminde meydana gelen değişiklik değişen mülkiyet anlayışıyla açıklanmıştır (Timur, 1968). Timur dışında Kongar ve Gökçe'nin aile araştırmaları da yapısalcı fonksiyonel yaklaşım esasında gerçekleştirilmiştir (Kasapoğlu, 1998:351- 356). 1984 yılında Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye'de Ailenin Değişimi araştırması yapmıştır. Çalışmada aile konusu çeşitli açılardan tartışılmaktadır. Kadın araştırmaları 80'li yıllarda kadının aile içi rolünü ele almış ve aile çalışmalarına katkıda bulunmuştur. 1986' da Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık Aile

Araştırma Kurumu, devlet destekli, Türk aile yapısı araştırmaları yapmıştır. Ayrıca 1998 yılında AAK tarafından Boşanma Sebepleri Araştırması yapılmış ve henüz yayınlanmamıştır.

2006 Yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Türkiye İstatistik Kurumu, aile yapısı araştırması gerçekleştirmiştir. İçinde bulunduğumuz 2008 yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü boşanma nedenlerinin araştırılmasına yönelik projelerin gerçekleştirilmesini planlamaktadır.

TÜRK AİLE YAPISI VE SORUNLARI

Eşleşme ve çiftleşme bütün canlılarda görülen biyolojik bir özellik iken evlilik psikolojik ve kültürel bir olaydır (Tarhan, 2005: 195). Her sosyal/kültürel sistemde, kadın erkek (cinsiyet) ilişkilerini düzenlemek, çocukların bakım, beslenme, sağlık ve eğitimlerini sağlamakla sorumlu bir aile kurumu mevcuttur. Aile genç kuşakların sosyalleştirilmesi ve kültürel değerleri kazanmasından sorumludur.

Türk ailesini cumhuriyetin başlangıcından günümüze kadar sosyo - kültürel açıdan incelediği çalışmasında Tezcan aile kurumunun özelliklerini ve geçirdiği değişimleri üç dönem halinde aktarmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında nüfus artması teşvik edilmiş, kadının eğitimine ve laikliğe ters düşen anlayışla mücadeleye önem verilmiştir. Ailede var olan geleneksel öğeler bir kenara atılmış ve çağdaş toplumlardaki aile yapısı model olarak alınmıştır (Tezcan, 1990:1).

1950- 2000 yılları Türkiye'de sanayileşme, kentleşme ve iç göç hareketlerinin hızlandığı yıllardır. Bu zaman diliminde ülkemizde tek veya ideal bir aile modelinden söz edilemese de çeşitli türde, özellikle aileler bulunmaktadır. Bu yıllarda eşitlikçi ve katılımcı değil, otoriter ve ataerkil aile anlayışı yaygındır.

1990 yılında ailede birlikte karar verme oranı % 43 iken, dini ve resmi nikahın birlikte yapılması % 85'tir. Tek eşli evlilik yaygın olmakla beraber, 1970'lerden sonra boşanmalar artmıştır. Ailede mal erkeğe aittir. Fiziksel şiddet 3'te bir oranında oldukça yüksektir. Çocuklu ailelerde boşanmalar azdır.

2000 yılı sonrası kadın erkek eşitliği konusunda önemli adımlar atılmıştır. Aileyi koruma bağlamında yasal önlemler gündeme gelmiştir. (Tezcan, 1990:4-5; Koçhisarlıoğlu, 1988: 252; Tercan, 2003:19). Avrupa'da aile yasal düzeyde koruma altındadır ve özellikle kadın ve çocuklar şiddete karşı korunmaktadır. Türkiye'de 2002 yılında yürürlüğe giren yeni yasada evlilik yaşı yükseltilmiş ve aile reisliği kalkmıştır. Birlikte yönetimde eşler,

evlilik birliğine güçleri oranında emek ve varlıkları ile katılacaklardır. Kadın eski soyadını kullanabilir ve çalışması kocasının iznine bağlı değildir. Mal ayrılığı rejimi yerine edinilmiş mallara katılma rejimi getirilmiştir (Koçhisarlıoğlu, 2003: 252).

Ülkemizde ilk evlenme yaşı % 58 oranında, 18- 24 yaşları arasında yer alır. Evlenme yaşının yükseldiği görülmektedir. Eşlerin evlilik kararını kimin verdiği bakıldığında, kadınların % 36. 2'sinin görücü usulü ve aile kararı ile erkeklerin % 35,2'sinin kendi seçimi ve aile onayı ile evlendiği ifade edilmiştir. Dini nikâh isteğe bağlı iken çoğunlukla resmi nikâhla birlikte yapılmaktadır (% 85.9). Başlık verilme oranı ülke genelinde % 16. 8 iken, kırsal yerlerde % 23'tür. Akraba evliliği Türkiye genelinde 20. 9 iken Güneydoğuda % 40. 4'e, Ortadoğu Anadolu'da % 30'a yükselmektedir (ASAGEM ve TÜİK, 2006:4- 10). Evlilik kararı, akraba evliliği ve başlık geleneği konusunda aile kurumumuz çözüme muhtaç pek çok problemi barındırmaktadır. Ayrıca ülkemizde iki buçuk milyon işsiz yaşamaktadır. İşsizlik ve yoksulluk aile kurumunu olumsuz etkilemektedir. Son aile yapısı araştırması sonuçlarına bakıldığında, gelirin yeterli olmaması eşlerin sorun yaşadığı konular arasında önemli bir yer tutmaktadır (% 31).

Günümüz Türkiye'sinde geleneksel büyük aile (%13) ve çekirdek aileden (% 80. 7) tek ebeveynli aileye (eşlerden birinin aileden uzakta çalışması v.s.) kadar çeşitlenen farklı aile tipleri görülür. Evladın anne ve babalarına bakmaları gerektiğini düşünenlerin oranı (% 88) oldukça yüksektir. Ailede modern nitelikler korunsada kısmen geleneksel özellikler sürmektedir (Başlık parası, görücü usulü evlilikler, kan davaları, namus cinayetleri, akraba evliliği). Aile ilişkilerinin ve bağlılıkların devam ettirilmesi yabancılaşmayı ve bireycileşmeyi önlediği için korunması gereken olumlu nitelikler olarak önemsenmektedir (ASAGEM ve TÜİK, 2006:4- 9) .

Bir diğer bakış açısından, aile hukuka kısmen bağlıdır, genellikle gelenek ve göreneklere bağımlıdır. Ayrıca psikolojik ve toplumsal etkenler de aile kurumuna doğrudan yön vermektedir. Gelenek ve görenekle uyumsuz olan aile hukukunun etkisiz olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle aile gerçeğini yakalayabilmek son derece güç görünmektedir (Cengiz Koçhisarlıoğlu, 1988: 252).

Ülkemizde yapılan araştırmalar toplumun gittikçe daha eşitlikçi olma yönünde geliştiği kadınlara daha fazla hak tanınması doğrultusunda genel bir eğilimin bulunduğunu gösterir. Kadınlar artan öğrenim ve çalışma imkânları yoluyla ailede gittikçe daha etkin bir rol almaya başlamışlardır, hatta ev yaşamı ve çocuklar söz konusu olduğunda kadının tek başına söz sahibi

olduğu savunulan görüşler arasındadır (Cengiz Koçhisarlıoğlu, 1988:252-256).

Aile yapısı araştırmalarında, aile kurumunda yaşanan değişimlerden önce ve sonra problemler yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Fakat ailenin güçlü ve dinamik özellikleriyle problemlerin çözüldüğü ve kendisini yeni koşullara uyarladığı görülmektedir. Türkiye'de aile yapısının son derece güçlü, hızlı ve radikal sayılabilecek değişim faktörleri ile karşı karşıya kaldığında bunun ailenin yapı ve işlev değişiminde sarsıntılara yol açtığı da araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Boşanmalardaki artış bunun bir örneğidir (Vatandaş, 2008).

BOŞANMA VE AİLE

Eşler, aile birlikteliğini uyum, mutluluk, huzur ve hoşgörü amaçlayarak oluşturmaktadırlar. Fakat bazı durumlarda eşler, evliliklerini sürdürmenin imkânsız olduğunu anladıklarında ayrılma yolunu seçmektedirler (İlgar, 2004: 227). Başlangıçta evlilik ilişkisinden sağlanması umulan yararlar, zamanla yerini boşanma ile sağlanacak yararlarla bırakmaktadır. Evlilikteki umutların ve beklentilerin böyle bir dönüşüme uğraması, eşleri önce çatışma ve anlaşmazlıkla karşı karşıya bırakmaktadır. Sorunların çözülmemesi durumunda boşanma konusu gündeme gelmektedir (Çayboylu, 2006: 37).

Boşanma, sonucu itibarıyla aile kurumunun dağılmasına sebep olan bir olaydır. Daha önceki yıllarda zaruri durumlarda (şiddetli geçimsizlik, kayıp, ahlaki sebepler v.s.) izin verilmekle beraber boşanma hoş karşılanmazdı (Savaş, 1992: 504- 543). Fakat günümüzde boşanma çok etkenli ve bütün değişkenlerin etkisinin bir arada düşünüleceği bir sorun alanı haline gelmiştir. Etkenlerden herhangi biri (örneğin, rekabetçi ve tüketici yaşam anlayışı) manevî değerlerle beslenen ve aileyi devam ettiren sevgi, hoşgörü, sadakat boyutlarında çok önemli bozulmalara yol açmakta, kolay bir şekilde evlilik bitirilebilmektedir (Balaban ve Bektaşoğlu, 2006:2- 4). Boşanma toplum tarafından hoş karşılanmayan, dini açıdan olması istenmeyen bir olgudur. Kaçınılmaz olduğunda ise boşanma gerçekleşecektir. Evliliğin saygın bir kurum olarak varlığını sürdürdüğü toplumlarda boşanma karşılaşılan en sarsıcı olaylardan biri olarak, kişileri bunalıma sürükleyen baskılara sebep olabilir (Çayboylu, 2006:38) Bu nedenle boşanma aşamasında ve ayrılık sonrası dönemde boşanmış bireylere uzman kişilerce yardım etme lüzumlu görünür.

TÜRKİYE'DE BOŞANMA ARAŞTIRMALARI

Boşanma konusu ülkemizde 1970'li yıllarda akademik çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye'deki boşanma problemini rakam ve

oranlar açısından değerlendiren hukukçu akademisyenler o tarihlerde sanıldığı gibi bir boşanma problemi olmadığını, dini anlayışın evlilik ve boşanmada etkisiz olduğunu asıl sorunun, kanunların ihtiyaçlara yeterli olup olmadığı ve uygulanabilirliği olduğunu ileri sürmüşlerdir (Gürsoy, 1975:44; Topçuoğlu, 1975:49). Ancak o an için boşanmanın önemli bir toplumsal sorun olmayışı gelecekte de önemsiz olacağını göstermemiştir. Nitekim boşanma oranları çok fazla artmıştır. Boşanmaların artışı 2008 yılında ASAGEM' in asıl araştırma konularından biri olarak kabul edilmiştir ve bazı bölgelerde daha fazla olmak üzere gelenekler de etkisini sürdürmektedir. Buna karşılık boşanmaların ülkemizde az, gelişmiş ülkelerde fazla olmasının sebepleri üzerine oldukça isabetli bazı sorular geliştirilmiştir: Aile kurumu bizde fevkalade istikrarlıdır, hiçbir problem yok mudur? Yoksa geleneksel evlenme şekilleri devam etmekte ve çözümleri mi istatistiklere yansımamaktadır?

İslam hukuku kocaya kendi istek ve iradesiyle boşanma hakkı tanımaktadır. Bu uygulama talak adını alır. Bununla birlikte bu hak kadına evliliğin akdi kurulurken tanınabilmektedir. Talak kolay olmakla birlikte eski toplumumuzda boşanma olayları dikkat çekici biçimde azdır. Topçuoğlu talak azlığı sonucunun toplumda boşanmamış olmak ve boşanmamış olmak esasına bağlı değerler, kadının boşanmaya sebep olmamak için her şeye katlanması ve erkeğin sosyal çevre ve ahlaki kurallara uygun davranma endişesinden kaynaklanabileceğini ifade etmektedir (Topçuoğlu, 1975:49-54)

Ülkemizde sınırlı sayıda boşanma araştırmalarından söz edilebilir. Boşanma konusunda yapılmış çalışmalar genellikle ya boşanmış kadın ve erkeklerin psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarını, boşanmaya uyum sürecini, uyum becerilerini ya da boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Arıkan, 1996:11). Arıkan'ın 1992 yılında yapmış olduğu "Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma" araştırması boşanmanın bireyler üzerindeki olumsuz etkileri ve yaşanan sorunları inceler (1992; 105). "Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması"nda ise Türkiye'de boşanmaların en çok hangi nedenlerle olduğuna ilişkin halkın düşünceleri öğrenilmek istenmiştir (Arıkan, 1996:11).

Arıkan'ın bu araştırması boşanmanın bireyler üzerindeki etkisi yanında toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin gittikçe ağır olabileceği uyarısında bulunmaktadır. Sorunlar içinden çıkılmayacak kadar kötüleşmeden gereken önlemlerin alınmasına dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır.

Yine DİE 1993'te "boşanma için önemli görülen nedenler" sorusunun cevaplarını şu şekilde gruplandırmıştır: Geçimsizlik, düzensizlik, dağınıklık,

Van ilinde boşanmalar artıyor mu? En fazla görülen boşanma sebepleri ve sonuçları nelerdir? Van'da boşanmış çiftlerin eğitim durumları nasıldır? Formel eğitim aile problemlerini çözebilir mi?

YÖNTEM

Araştırma Evren ve Örneklemi

Van ili genelinde, boşanma sebep ve sonuçlarını ortaya çıkarmak amacıyla, Van ili Aile Mahkemesinin kurulduğu/açıldığı Ekim 2005 ile Temmuz 2006 tarihleri arasındaki dönemde karara bağlanmak üzere açılan boşanma davalarının tümü kaynak olarak seçilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Araştırmada, bilimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Genel tarama modeli çerçevesinde literatür tarama modeli ve vakâ inceleme tekniği kullanılmıştır. Vakâ inceleme, mahkeme sicil kayıtları ve söz konusu konulara dair verilmiş kararların incelenmesi şeklindedir.

Mahkeme kayıtları ve kararların bulunduğu dosyaların incelenmesi amacıyla gerekli resmi izin alındıktan sonra, kimlik bilgileri gizli tutularak dosya incelemesi gerçekleştirilmiştir. İfade yetersizliği veya bilgi eksikliği gibi bazı durumlarda taraflarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Analizi

Araştırmada öncelikle Van ilindeki boşanmalara ilişkin (2005 Ekim–2006 Temmuz) veriler elde edilmiştir. Daha sonra çözümlenelerde, araştırmanın aydınlatmayı amaçladığı konular ve mahkeme kararlarından elde edilen bilgiler, ailelerin veya tarafların frekans(f) ve yüzde(%) dağılımları alınarak yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

ARAŞTIRMA GRUBUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre 2005 Ekim–2006 Temmuz tarihleri arasındaki on aylık sürede Van ilinde, 196 ailenin evliliklerinde sorun yaşadığı ve boşanma talebiyle Aile Mahkemesine başvurduğu belirlenmiştir. Bu davalardan 126'sı karara bağlanmıştır. Karar verilen davaların 105'i kesinleşmiştir. 56 dava takip edilmemiş, 14 davadan vazgeçilmiş veya reddedilmiştir. Mahkeme kayıtlarına göre boşanma talebiyle dava açanlar artarak devam etmektedir.

Tablo 1. Boşanma Davaları

Dava sayısı	F	%
Kesinleşmiş dava sayısı	105	53,57
Kesinleşmemiş dava sayısı	21	10,71
Takip edilmemiş dava sayısı	56	28,57
Vazgeçilen veya reddedilen dava sayısı	14	7,14
Toplam	196	100

Van ilinde boşanma sayısının değişimi açısından istatistik verilere bakıldığında, 1995 'da 30 olan boşanma sayısı 2006'da 126'ya yükselmiştir. Van ilinde tespit edilen bu oranlar, Türkiye'de 1995- 2005 yılları arasındaki boşanma sayısındaki artışa göre daha fazla bir oranı temsil etmektedir. Bu yıllar arasında ülke genelinde açılan boşanma davaları yaklaşık olarak üç kat artmıştır. Van ilinde 1996 ve 2005 yılları arasında boşanmalar ise dört katına çıkmıştır (TÜİK, 2003,2005). Van ili nüfus artışının Türkiye genelinden daha fazla olduğu göz önünde bulundurulmakla birlikte, ülke geneline oranla Van ilinde boşanma oranlarının oldukça fazla artmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç itibarıyla boşanma sebeplerinin hem toplumumuzda hem bölgede yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlarda aranması gerektiği açıkça görülmektedir.

Tablo 2. Kadın ve Erkeğin Yaşına Göre Boşanmalar

Kadınların Yaş Grupları	F	%	Erkeklerin yaş Grupları	F	%
15-19	-	-	15-19	1	0,79
20-29	52	41,26	20-29	24	19,04
30-39	47	37,30	30-39	59	46,82
40-49	20	15,87	40-49	30	23,80
50-59	5	3,69	50-59	7	5,55
60-69	2	1,58	60-69	5	3,96
Toplam	126	100		126	100

Araştırma grubunda karara bağlanmış boşanma davalarındaki tarafların yaşına göre dağılımlarına bakıldığında yirmili ve otuzlu yaşlardaki kadınlar boşanmalarda % 41 ve % 37 oranlarında en büyük kesimi oluşturmaktadırlar (%78) .

2006 yılı verilerine göre Van ilinde kadınların ilk evliliklerini 23 yaşın altında gerçekleştirdikleri göz önüne alındığında, Van'da evliliklerin büyük oranda ilk on beş yılda sona erdirildiği anlaşılmaktadır. Bu oran ülke yaş grubuna göre boşanma sayısı ile paralel bir görünüm arz eder. Türkiye'de kadınlar en fazla 20 ve 39 yaşları arasında boşanmaktadır (TÜİK, 2006).

Boşanan erkeklerin yaş dağılımına bakıldığında, otuzlu yaş grubu erkeklerin, tüm boşanan erkeklerin yarısına yakın bir kesimini(% 47) oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuç da Türkiye geneli ile paralellik göstermektedir.

Evliliklerin devamı açısından tehlikeli yaşlar kadınlar ve erkekler için 20 ve 40 yaş arası dönem, en az tehlikeli yaşlar ise 50 yaş ve üstü olarak ortaya çıkmaktadır.

Dava Süresi ve Boşanma

Van ilinde 2002 verilerine göre boşanma davaları çoğunlukla ilk sekiz ayda sonuçlandırılmıştır (DİE, 2002). 2005 yılında Aile mahkemesi'nin kurulması ile davaların daha kısa sürelerde karara bağlandığı görülmektedir. Boşanma davalarının %24'ü ilk bir ayda, %17'si 1- 4 ay arasında, %23'ü 5- 8 ay arasında, %13'ü 9- 12 ay arasında, %10'u 13- 18 ay arasında karara bağlanmıştır. Davaların %6'lık bir bölümü 24- 35 ay arasında sonlandırılmış, %2lik bir bölümü de 36 aydan fazla sürmüştür (TÜİK, 2003- 2005).

Dava Açan Taraf ve Boşanma

Türkiye'de istatistik verilerine göre boşanma davalarının yüzde 60'ı kadınlar tarafından açılmaktadır(TÜİK, 2005). Araştırma grubumuzda davayı açan tarafa göre boşanmaları incelendiğimizde, Van ilinde dava açanların 138'i (%65) kadın, 66'sı (%33'ü) erkektir. Bu sonuç ülke geneli ile paralel görünmektedir.

Tablo 4'ü genel olarak değerlendirdiğimizde önemli oranda kadınların boşanmayı istediği açıkça görülmektedir.

Kadınların çoğunlukla dava açan tarafı oluşturması, kanımızca eğitim düzeyinin düşüklüğüne rağmen insanlarda hak arama kültürünün geliştiği, sivil toplum kuruluşları ve basın yayın organlarının bu konuda büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca maddî durumu iyi olmayan insanların haklarını ararken avukatlık hizmetlerinden faydalanması amacıyla hukuk usulü muhakemeleri kanununda düzenlenen adli yardım müessesesinin de etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Evlilik Süresine Göre Boşanmalar

Evlilik süresi(yıl)	Boşanma sayısı	%
1	11	9
2	10	8
3	11	9
4	10	8
5	8	6
6-10	35	27
11-15	23	18
16+	18	14
Toplam	126	100

Van ilinde 2006 yılı verilerine göre evlenme yaşı ortalamasına bakıldığında, erkek için ilk evlenme yaşı 25,9 kadın için ilk evlenme yaşı 22.2'dir.1990 yılı rakamlarına bakıldığında evlenme yaşının bu yıllarda yaklaşık bir yaş arttığı gözlenmektedir.

Van ili kırsalında ise ilk evlenme yaşının çok daha düşük seyrettiği bilinen bir gerçektir. 2001-2006 yılları arasında Türkiye'de evlilik süresine göre boşanma oranı göz önüne alındığında, boşanmaların yaklaşık yüzde 43'ünün evliliğin ilk beş yılı içinde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ülkemize paralel biçimde araştırma grubumuzda evlilikte ilk beş yılda boşanan çiftlerin sayısı, toplam olarak, boşanan çiftlerin %40'ını oluşturmaktadır.

Tarafların yaşlarına göre boşanmadaki dağılımları göz önüne alındığında boşanmaların her yaşta ve evliliğin her yılında görüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla beraber, evlilikte ilk yıllardan başlayarak boşanma sayısının fazla oluşu, beş yıldan sonra ise düşme eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Bu düşüş eğiliminin sahip olunan çocuk sayısı ile veya evliliği benimseme, birbirini tanıma gibi etkenlerden ileri geldiği söylenebilir.

Çocuk Sayısı ve Çocuk Yaşına Göre Boşanmalar

Araştırma grubumuzda boşanan tarafların çocuk sayısı ile ilgili durumları incelenmiştir.

Çocuk sayısı belirlenen 126 ailenin 45'i (%35) çocuksuz iken, 81'i (%65) çocukludur. Boşanan ailelerin 40'ının (%31) bir çocuğu, 16'sının (%13) iki çocuğu, 11'inin (%9) üç çocuğu, 6'sının (%5) 4 çocuğu bulunmaktadır. Boşanan bir ailenin on, bir diğer ailenin ise on beş çocuğu bulunmaktadır.

Boşanan ailelerin çocuk sayısına göre dağılımlarına bakıldığında, en fazla (%45) çocuksuz ailelerde ve tek çocuklu ailelerde (% 31) boşanmaların gerçekleştiği görülmektedir. Çocuk sayısı arttıkça, boşanma sayısının azaldığı ileri sürülebilir.

2004 yılı verilerine göre Türkiye genelinde de ailenin çocuk sahibi olması ve çocuk sayısının artması ile boşanmaların azalması arasında doğru bir ilişki olduğu gözlenmektedir (TÜİK, 1923- 2004).

Araştırma grubumuzda boşanma talebiyle dava açan tüm ailelerin çocuklarının yaşı ele alınmıştır. Ailelerin sahip olduğu toplam 177 çocuktan 129'u 17 yaş ve altında yer almaktadır. 48'i ise 18 yaş ve üstüdür. Çocukların yaş dağılımlarına bakıldığında, bu ailelerde en fazla 6 yaşında çocukların yer aldığı (%7) görülmektedir. Diğer yaş gruplarında çocukların birbirlerine yakın oranda yer aldığı görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde boşanan veya boşanmayı isteyen ailelerin çocuklarının ilk ve ileri çocukluk ile ergenlik dönemi gibi eğitim açısından hayatın en önemli gelişim aşamalarında oldukları açıkça görülmektedir. Yapılan araştırmalar ilk çocukluk döneminde ve ergenlik döneminde bu etkinin daha yoğun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu pedagojik olgu nedeniyle boşanmaların aileleri oldukça etkilediği anlaşılmaktadır.

Çocukların Velayeti ve Boşanma

Boşanmak için yargıya gelen eşler, yoğun bir psikolojik travma altında hareket etmekte, müşterek çocuklarını birbirlerine karşı silah olarak kullanmaktan çekinmemektedirler. Görevlendirilecek uzmanlar tarafları makul düşünme konusunda uyarmalıdır.

Aile dağıldığı zaman çocukların kiminle kalacağına karar vermek gerekir. Boşanmadan sonra anne ve baba çocukların bakımını üstlenerek, sorumluluklarını devam ettirmektedirler.

Araştırma grubumuzda velayet verilen 64 aileden 41'inde (%64) çocukların velayeti anneye, 20'inde (%31) ise çocukların velayeti babaya verilmiştir. Üç ailede ise çocukların velayeti anne baba arasında paylaşılmıştır.

Çocukların yaş ortalamalarının küçük olması ve şefkate muhtaç olmaları nedeniyle velayetlerinin anneye verilmesi anlamlı karşılanabilir. Araştırmalar bazı durumlarda boşanmaların özellikle okul öncesi dönemde ve ergenlik döneminde çocuk üzerindeki olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir (İlgar, 2004: 234). Araştırmamızda çocuk bakımını en fazla üstlenenler kadınlardır.

Velayet kurumu açısından yaşanan en önemli problem çocukların velayeti kendinde olan babanın, çocuğu anneye veya kardeşlerine göstermemesidir.

Nafaka ve Boşanma

Nafaka, Medeni Kanun'da aile fertlerinin maddî ve sosyal ihtiyaçlarının temini amacıyla harcanan masraflar olarak tanımlanır. Velayet kullanılması kendisine verilmeyen eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine katılmak için iştirak nafakası; evlilik bağının sona ermesinden sonra, mağdur tarafın mağduriyetini gidermek için yoksulluk nafakası veya boşanma davası devam ederken geçici bir çözüm olarak tedbir nafakası öder.

Araştırma grubumuzda Van'da boşanmalarda eşlerden 22 kadına 50 ile 250 YTL arasında yoksulluk nafakası, çocuklara 50 ile 400 YTL iştirak veya tedbir nafakası ödenmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca yeni Medeni Kanun ile kocaya yüklenen evin bakım ve geçim yükümlülüğü kaldırıldığı için, eşlerden iki erkek 50 YTL olmak üzere nafaka almaktadırlar.

Boşanmadan sonraki uyum sürecinde, kadın ve erkeklerin benzer kişilik ve duygusal problemler yaşadığı gözlenmiştir (Ciliv, 1983:1). Evin geçiminin sağlanması kadın ve erkeklerin karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. Ekonomik özgürlük kadınların boşanma kararını kaygı duymadan almalarını, aynı zamanda boşanma sonrası uyum sürecini rahat geçirmelerini sağlamaktadır. Fakat belirlenen nafaka miktarlarının yeterli olduğunu söylemek oldukça güç görünmektedir.

Tablo 4. Nedenlerine Göre Boşanmalar

Boşanma Nedenleri	f	%
Şiddetli geçimsizlik	104	82.53
Zina	1	0.79
Hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış	1	0.79
Suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme	2	1.58
Terk	5	3.96
Akıl hastalığı	2	1.58
Temelden sarsılma	1	0.79
Anlaşmalı	8	6.34
Diğer (kişilik, mizaç ve fikir farklılığı)	2	1.58
Toplam	126	100

Şiddetli Geçimsizlik

Yapmış olduğumuz araştırmada Van ilinde boşanma nedeni, genellikle (% 82) şiddetli geçimsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. İfade edilen boşanma nedeni şiddetli geçimsizlik olsa da boşanmanın gerçek alt sebeplerinden söz edilebilir. Örneğin sosyo-ekonomik sorunlar, evlilikte tarafların beklentilerinin ve ihtiyaçlarının karşılanmasına engel teşkil etmektedir. Ailenin ekonomik ihtiyaçlarını giderme konusunda çabası olmayan veya çaresiz, işsiz kalmış evin erkeği evliliği olumsuz etkilemektedir. Özellikle çok çeşitli boyutlarda gittikçe artan tüketim talebi karşılanamayınca, yaşanan problemler farklı boyutlara çekilmekte, ailede çatışmalar doğmaktadır.

Yörede yaygın bir şekilde devam eden büyük aile modeli yine pek çok olayda evlilikleri olumsuz yönde etkilemektedir. Evlilikten önce önemsenmeyen “ayrı ev” konusu, evlilik gerçekleşikten sonra erkeğe karşı bir silaha dönüşmektedir. Eşinin kendi ailesi ile bir arada yaşamasını talep eden veya zorlayan erkek, büyük ailenin devamı ve huzuru için yeni kurduğu ailesiyle çatışmalara katlanmaktadır. Kadın ise baskıya dayanamama gerekçesiyle boşanmayı istemektedir. Bu nedenle boşanma talep eden 19 kadın mevcuttur.

Bu olumsuz tablo nedeniyle yeni evlenmelerde, gençlerin “çekirdek aile” olarak isimlendirilen, anne, baba ve çocuklardan oluşan küçük aile modelini tercih ettikleri görülmektedir.

Eşinin üzerine “kuma getirme”, Van ilinde ailelerin dağılmasının nedenlerinden bir diğeri olarak ortaya çıkmaktadır. 25 yaşındaki, altı yıllık evli, beş çocuklu kadın, eşinin başka bir kadınla dini nikâhla birlikte yaşamaya başladığını, her iki kadını aynı evde oturmaya zorladığını ve ayrıca ailenin bakımı için kendisini dilendirdiğini ifade etmektedir.

Genellikle aile yaşamında gelenekler ve törelerin etkisinin devam ettiğini, mutlu evliliklerin yapılmasında ve devam ettirilmesinde engel teşkil ettiklerini söyleyebiliriz. Kuma nedeniyle boşanma talebiyle karşılaşılsa da, kadınların artık kumayı kabul etmediği ve başka bir sebeple boşandıkları anlaşılmaktadır. Kumanın varlığı ailede şiddetli geçimsizliğe yol açmaktadır. Kadın boşanma için başvurduğunda mahkeme tarafından davası kabul edilirken, erkek tam kusurlu olması sebebiyle davası reddedilmektedir. Bu durumda eğitilmiş ve ekonomik güce sahip kadınlar boşanırken, maddi – manevi tazminat ve nafaka almaktadırlar. Eğitim seviyesi ve ekonomik durumu yetersiz olan kadınlar ise kumayla birlikte yaşamayı içine sindirmemekle beraber resmi nikâhlarının bozulmamasını istemektedirler. Ayrıca kadınlar kumanın çocuklarının, kendi nüfusuna kaydedilmesini reddetmektedirler. Resmi nikâhları devam etse bile ayrı evlerde yaşamaktadırlar. Araştırma grubumuzda bu sebeple boşanmış 15 kadın bulunmaktadır.

Ayrıca araştırma grubumuzda kaçırılarak evlenmeye zorlanmış veya berdel yoluyla alınmış 7 kadın da evliliklerindeki sorunlarla baş edemedikleri gerekçesiyle evliliklerini sona erdirmişlerdir.

Aileyi etkileyen ve yıkılmasına yol açan bir diğer etken sorumsuz /ilgisiz kadın veya erkek modelidir. 14 yıllık evli, iki çocuklu erkek, karısının kendisine sürekli ilgisizliğinden, toplum içinde kendisini küçük düşürdüğünden şikâyetle ayrılmayı istemektedir. Başka bir boşanma

davasında ise bu kez kadın, eşinin alkolik olduğunu ve bu bağımlılığın sonuçlarının kendisini toplumda küçük düşürdüğünü belirtmektedir.

Aile içindeki kadın ve erkek rol ve sorumluluklarının değişimi özellikle şehirlerde boşanma oranlarını yükselten bir başka neden olarak gözükmektedir. Kadının eğitim düzeyinin yükselmesi çalışma hayatında yer alması kadını güçlü kılmakta, beklenti düzeyinin artmasını ve haklarını arama yeteneği kazanmasını sağlamaktadır. Kimi durumda ise eğitilmiş ve çalışan kadın yaşamın farklı alanlarında var olarak gücünü aşan bir yükü taşımakta, toplumdaki bu yeni rolü ile evliliğini sürdürmek arasında ikilem yaşamaktadır. Bir görüşe göre toplumsal alandaki hızlı gelişme ve değişimler, ailedeki geleneksel yapılarla uyumadığından çoğunlukla bu hayatı göğüsleyemeyen kadın depresyonla mücadele etmekte ve boşanmayı istemektedir (Öz, 2005). Araştırma grubumuzda bu sebeple boşanmayı talep eden hiçbir kadın bulunmaması evlilikte kadınların geleneksel rollerini devam ettirdiğini göstermektedir.

Anlaşmalı Boşanmalar

Anlaşmalı boşanma türünün şartları, evliliğin en az bir yıl sürmüş olması, birlikte dava açmak veya bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi ve velayet ve mali düzenlemelerle ilgili konuların hâkim tarafından kabul edilmesidir.

Araştırma grubumuzda boşanma nedenleri içinde şiddetli geçimsizlik nedeniyle açılan davalardan sonra anlaşmalı boşanmalar ikinci sırada yer almaktadır. Bu grupta sekiz (% 6) anlaşmalı boşanma olduğu gözlenmektedir.

Van ilinde mülteci konumunda yaşayan yabancı uyruklu evli çiftlerin boşanmalarda bu türü tercih ettiği ortaya çıkmaktadır. İran uyruklu mülteciler resmi işlemlerini yürütmek amacıyla yaptıkları evliliklerini sona erdirmek gibi çeşitli nedenlerle anlaşmalı boşanma türünü tercih etmektedirler.

Anlaşmalı boşanmaların, tarafların boşanma sürecinde yaşadığı olumsuzlukları ortadan kaldırması nedeniyle tercih edilmesi her ne kadar önemli görünse bile, bu boşanma türünün sayıca azlığı olumsuz bir sonuç olarak kabul edilmelidir.

Terk

Boşanma nedenleri arasında şiddetli geçimsizlik ve anlaşmalı boşanmalardan sonra "terk" nedeniyle boşanmalar üçüncü sırada yer almaktadır. Boşanma davası açan tarafların beşinde (% 4), terk boşanma

nedeni olarak gözükmektedir. Müşterek haneden ayrılan kişinin terk biçimi, araştırma grubumuzda daha çok iradi terk olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrılan eş kovulmuş veya evden ayrılmaya zorlanmışsa terk eden konumunda değildir. Haklı bir sebep olmaksızın eve dönmeme ayrılık şartını gerçekleştirilmemektedir. Araştırma grubumuzdaki örnek olaylarda eşini terk edip bir başka kadınla yaşayan erkeklerin fazlalığı dikkat çekicidir. Bununla birlikte, bir boşanma davasında, 11 yıllık evli, bir çocuklu kadın erkeği terk ederek başkasıyla evlilik hayatı yaşamaya başlamıştır. Yine 33 yaşındaki kadın, erkek tarafından evinden kovulmuş ve baba evinde yaşamaya zorlanmıştır. Bir diğer olayda ise mesleği öğretmenlik olan iki yıllık evli kadın evini terk etmiştir.

Suç İşleme, Akıl Hastalığı

Araştırma grubumuzda suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme ile akıl hastalığı boşanma nedenleri olarak eşit oranda (% 1) dördüncü sırada yer almaktadırlar. Suç işleme özel bir boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir. Davacı bu suçtan ötürü evliliğin devamına katlanmak zorunda olmadığını ileri sürerek dava açmaktadır. Suç işleyen ve haysiyetsizliği benimseyen taraf hem eşiyle paylaştığı değerlere ihanet etmekte hem de toplumla çelişmektedir.

Araştırma grubumuzda yer alan 13 yıllık evli ve çocuksuz kadın, kardeş katili, hükümlü kocasından ayrılma isteğiyle dava açmış ve boşanmıştır. 36 yaşındaki bir çocuklu başka bir kadın ise, memur olan kocasının, zimmetine para geçirme, borçlanma, uyuşturucu kullanma gibi yüz kızartıcı suçlar işlemesi nedeniyle eşinden ayrılmıştır. 12 yıllık bir çocuklu kadın da kendi yakınlarına, eşinin edep dışı mesajlar gönderdiği gerekçesiyle boşanma davası açmıştır. Yine 12 yıllık evli bir erkek, karısının rahatsızlığını (akıl hastalığı) kanıtlayarak, hastalığın kadının ailesi tarafından kendisinden gizlendiği gerekçesi ile evliliğini sona erdirmiştir.

Zina

Zina evli kadın veya erkeğin başka bir kadın veya erkekle cinsel ilişkide bulunmasıdır. Böylece kanun Türk kültüründe önemli yer tutan namus anlayışını hukuki bir temele oturtmuştur (Ataseven, 1998:48). 1994 yılından önce kadının bir kerelik ilişkisi zina kabul edilirken, erkeğin fiili evlilik ilişkisi kurması şartı aranıyordu. Anayasa Mahkemesinin 441. ve 442. maddeleri iptalinden sonra zina edeni diğerinin affetmesiyle veya altı aylık bir dönemi geçmişse dava hakkı düşer. Bu ömür boyu zina nedeniyle boşanma hakkının bir tehdit unsuru olarak kullanılmasını engellemek amaçlıdır. Ancak zamanaşımı uygulaması bir gecelik veya kısa süreli ilişki şeklindeki zina durumunda olumlu sonuç doğururken, erkeğin kullandığı

zina yöntemi olan ikinci eş (Kuma) ilişkisi açısından beklenen sonucu vermemiştir. Baskıyla kumaya razı olan eş, haklarından haberdar oluncaya kadar kuma ile birlikte yaşamayı kabullenmiş sayılmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu' da örf ve adetlerin olumsuz etkileri nedeniyle kuma hayatı kadınları karşı çıkabileceği itiraz edebileceği bir durum değildir. Dolayısıyla erkeğin kuma getirmek şeklinde ortaya çıkan zinası nedeniyle hiç boşanma davası açılmamaktadır (AAK, 1998:31).

Fakat kadının zinası açıkça ortaya çıkarsa evlilik eşi öldürme/teşebbüs ve mahkûmiyetle sona erer. Sorunu hukuk sınırları içinde çözmek isteyen ve boşanma davası açan erkek boşanma davasını başka bir gerekçeyle açmaktadır. Bunun nedeni namus meselesinin çevreye duyurulmamasıdır. Erkeğin zina yapan kadını affetmesi ise oldukça nadir görülmektedir (AAK, 1998:31).

Kadının zina ettiği konusunda yeterli delillerin olmadığı, dedikodu veya bazı emarelerin bulunduğu durumlarda, şüphe ile hareket eden erkek kadını aşağılayarak, eziyet ederek cezalandırmayı tercih etmekte, boşanma yoluna gittiğinde ise yine başka bir sebebi bahane olarak kullanılmaktadır. Buna karşılık erkeğin bir gecelik veya kısa süreli ilişkisi nedeniyle boşanma davası açılması oldukça nadirdir. Kadınların boşanmanın olumsuz sonuçları ile yüzü yüze gelmek yerine kocanın zinasına göz yumduğu anlaşılmaktadır. Evli kadınlar bu davranışı doğru kabul etmekte veya boşanmaya yeterli bir sebep olarak düşünmemektedirler (AAK, 1998:32).

Araştırma grubumuzda “zina” nedeni ile boşanma yalnızca bir davada gerçekleşmiştir. Bu sayının, evlilikteki sadakatsizliğin gerçek boyutlarını yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Zira boşanma nedeni olarak bildirilmese bile pek çok kadın ve az sayıda erkek eşlerinin aldatması nedeniyle evliliklerinin bozulduğunu mahkemede ifade etmişlerdir.

Zina yoluyla sadakatsizliğe uğrayan eş, zinayı kesin olmaya yakın delillerle ispat etmek zorundadır. Zina sonucu çocuk doğduğu iddia edildiği zaman DNA verileri kullanılabilir. Davalı kişinin zina ettiği konusunda şüpheler bulunuyorsa, evlilik birliğinin temelden sarsılıp sarsılmadığı delillere bağlı olarak hâkim tarafından takdir edilmektedir.

Araştırma grubunda yer alan örnek olayda, zina yoluyla sadakatsizliğe uğrayan eş, yüksek öğrenim görmüş dört yıllık evli erkektir. Zina yoluyla doğmuş çocuk ise devlet kurumuna verilmiştir.

Kişilik, Mizaç ve Fikir Farklılığı

Araştırma verilerine göre Van ilinde kişilik, mizaç ve fikir farklılığı nedeniyle, 196 kişiden sadece iki kişinin (%1) boşanma davası açtığı ve ayrıldığı görülmektedir.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun yaptırmış olduğu henüz yayınlanmamış akademik boşanma araştırması ise mahkeme kayıtlarında belirtilen nedenlerden ziyade boşanmalardaki asıl nedenin “genel mizaç uyumsuzluğu” olduğunu kanıtlamaktadır. Çeşitli bölgelerde yedi ilde gerçekleştirilen çalışmada boşanan taraflarla yapılan karşılıklı görüşmeler 478 evliliğin 318'inin genel mizaç uyumsuzluğu nedeniyle sona erdiğini ortaya çıkarmıştır (Yılmaz, 2003: 1).

Eşlerin birbirlerini iyi tanımadan evlenmeleri ya da bireyin eşini kendi rızası ile seçme şansına sahip olmaması, bu evliliklerin boşanma ile sonuçlanma olasılığını yükseltmektedir. Ayrıca farklı değer sistemlerini ve farklı aile yapılarını benimsemiş olma müşterek hayattaki olay ve durumları farklı biçimde algılamaya ve anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Yine evlendikten sonra eşlerin düşünce ve kültür dünyalarının farklı yönlerdeki gelişimi ortak noktaları yok ederek ayrılıkları doğurmaktadır.

Evlilikte eşlerin sağlıklı iletişim kuramaması aile içi ilişkileri yaralayan olumsuz bir etkidir. Eşlerin yargılayıcı olmayan konuşmalarla doğru iletişim kurabilmeleri, anlaşmanın temelini oluşturmaktadır. Bazı durumlarda birbirini iyi tanıyan ve anlaşabilen iki insanın bile evliliği devam ettirememesi söz konusu iken, kişilik problemleri yaşayan eşlerin uzmanlar aracılığıyla bireysel yardımlar alması gerekli görünmektedir.

Hayata Kast, Pek Kötü ve Onur Kırıcı Davranış

Eşlerden birinin diğerinin hayatına kastetmesi ve bu yüzden ölüm sonucunu doğurabilecek eylemleri, boşanma nedeni sayılmaktadır. İntihara teşvik veya ölümü doğurabilecek bir ortamda eşe yardım etmeyerek ölüme terk etmek cana kastır.

Dövme sınırını aşan şiddet eylemleri, sağlığa yönelik davranışlar, hürriyeti kısıtlamak gibi pek kötü ve onur kırıcı davranışlar iradi olmak şartıyla, bir kere işlenmiş dahi olsa, evliliğin devamı bakımından davacıda derin izler bırakmış ise boşanma sebebidir.

Araştırma verilerine göre Van ilinde pek kötü ve onur kırıcı davranışlar nedeniyle yalnızca bir çift boşanmış bulunmaktadır. Bu örnekte her ikisi de güvenlik görevlisi çiftten erkek, eşinin kafasına silah dayayarak ailesinden maddi yardım talep etmesini istemiştir. Fakat mahkeme kayıtlarında dile

getirilen boşanma nedenlerinin gerçekleri ne kadar yansıttığını anlamak amacıyla davacıların ifadelerinin tümünü incelediğimizde, ancak kötü ve onur kırıcı davranışların boyutlarını belirlemek mümkün olmuştur. Boşanma davaları dışında şiddet görenek tedbir uygulaması istenen 70 civarında dava bulunmaktadır. Bu davaların ayrı bir araştırma konusu yapılması uygundur.

Tablo 5.Boşanma Nedenleri İçinde Şiddet Var mı?

Şiddet uygulanan tarafların sayısı	F	%
Şiddet uygulanan kadın sayısı	55	28,06
Şiddet uygulanan erkek sayısı	1	0,51
Toplam	56	28,57

Ülkemizde şiddet gittikçe aile içi şiddete dönüşme eğilimine girmiştir. Aile kurumunda tarafların birbirlerine maddî, manevi hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların yerine getirilmemesi, kadın ve erkeğin aynı evde birlikte insani değerler üretmeyi başaramaması huzursuzlukların başlangıcını oluşturur

İnsani değerleri ve etik davranmayı bir kural olarak benimsemiş evliliklerin temeli sağlam kurulmuş olsa bile, araştırmalar ileriki yıllarda her an ailenin yıkılması tehlikesi ile yüz yüze kalabildiğini, bu nedenle evliliğin her döneminde kuralların titizlikle uygulanması gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’ de aile içi şiddet her boyutta, sıklıkla yaşanmaktadır. Van ilinde kadın sorunları ve eğitim ilişkisi üzerine daha önce yapmış olduğumuz bir araştırma sonuçlarına göre, kadınların eşleri tarafından şiddete maruz kaldıkları (%21,5), kavga ve anlaşmazlık ortamlarında hayatlarını devam ettirdikleri (%45) anlaşılmaktadır (İlhan, 1994: 98).

Bu araştırmamızda ise boşanma talebiyle açılan davaların tümünde (196 dava) şiddet gören tarafların sayısı 56 (%28.571) olarak ortaya çıkmaktadır. Tablo 10’a bakıldığında şiddet uygulanan kadın sayısı 55 (%28.061), şiddet uygulanan erkek sayısı 1’dir (%0.510).

Evlilik kurumunda yaşanan iletişimsizlik, beklenti ve anlaşmazlıkların karşı tarafa zamanında aktarılamaması, eşlerin birbirlerini ve çocuklarını

hayattan bezdiren bir şiddet ilişkisine dönüşebilmektedir. Ailenin sosyal ve ekonomik durumunun yüksek olması şiddeti önlemede geçerli bir etken olarak gözükmemektedir.

Araştırma grubumuzda evlilikte şiddete maruz kalma olgusunu incelediğimizde oldukça düşündürücü ve kötü bir manzarayla karşılaşmaktayız. Şiddet görenler bir kişi dışında daima kadındır. Erkeğin eşi dışında bazen çocuklarına da şiddet uyguladığı kadınlar tarafından ifade edilmektedir. Kadınlara fiziksel, ruhsal ve cinsel olmak üzere her tür şiddet uygulandığı gözlenmektedir. Kadınların maruz kaldığı şiddet türlerine gelince ilk sırada, küçük düşürme, hakaret ve dövme gelmektedir. Evden atma, eşin ailesi ile bir arada yaşamak zorunda bırakma, kadının çocuk yapmasını engelleme, kadını akrabalarıyla görüştürmeme, hamile iken dayak atma, çocuklara dayak atma, bebeği anneden ayırma, eşinin üzerine kuma getirme, aşırı kıskanç davranma, ameliyat yarasına vurma, kışın dışarı atma, gece yarısı dışarı atma, bebeğe dayak atma, jilet atma, zorla uyuşturucu taşıma ve kadının hapis yatmasına neden olma, dilenmeye zorlama, silah çekme, hastalanınca terk etme, tehdit etme, camları kırma, kadının evine ve ailesine zarar verme, kadını terk etme, sobadaki kaynar suyla kadını yakma, sakat bırakma, demir şişi kızartıp dilini koparmaya teşebbüs etme, eşi ve çocukları iletişim araçlarıyla rahatsız etme, cinsel şiddet, önceki evliliğinden olan çocuğa bakma sözünü tutmama, çeşitli şiddet şekilleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Van ilinde 2004 yılında İHD ve Van Kadın Derneği raporundan edinilen bilgiye göre bir ilçede eşi tarafından yakılarak öldürülen iki çocuklu genç bir kadının dramı akıllardan silinmemiştir. Bölgede ve Van'da intihara zorlanan kadınların vakaları da yeterince aydınlatılmamaktadır.

ÖĞRENİM DURUMU VE BOŞANMALAR

Boşanma konusunda yapılan çalışmalarda, evlilik kurumunu sona erdiren çiftlerin büyük oranda eğitilmiş ve üniversite mezunu olduğu, öğrenim düzeyi arttıkça boşanmaların arttığı iddia edilmektedir. Eğitim seviyeleri ve boşanma ilişkisi konusunda 1994-2002 yıllarına ait Türkiye geneline ilişkin bilgiler elde edilebilmiştir. 2003 yılına kadar boşanma olaylarına ilişkin bilgiler TÜİK tarafından derlenmekte idi. 2003 yılından sonra bu bilgiler MERNİS'den elde edilmeye başlanmış, yeni sistemde eğitim değişkeni kullanılmamıştır.

1994 yılında boşanmış toplam 28.041 çiftten; 380 erkek okuma yazma bilmez, 11.510 erkek ilköğretim mezunu, 6742 erkek ortaokul mezunu, 7022 erkek lise mezunu, 1453 erkek ise yüksek okul veya fakülte mezunudur. 1994 yılı için boşananların öğrenim seviyesi dağılımına bakıldığında en

büyük kesimi ilkökul mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. İlkokul mezunlarından sonra boşanmış erkek grubunun sırasıyla ortaokul mezunları, lise mezunları, yüksek öğrenim veya fakülte mezunu olanlar ve en son okuma yazma bilmeyenler oluşturmuştur. Boşanma ve eğitim seviyesi konusunda kadınların durumu erkeklerle benzerlik göstermektedir.

1994 yılından itibaren 2002'ye kadar boşanma sayısı sürekli biçimde artmış, 28.041'den 51.096'ya ulaşmıştır.

2002 yılına gelindiğinde öğrenim durumu ve boşanma ilişkisi açısından bir değişme gözlenmektedir. Erkeklerde en büyük boşanan grubu artık ilkökul mezunları değil (15,608 kişi) lise mezunları oluşturmaktadır (20,039 kişi). Söz konusu değişikliğin kadınlar için geçerli olmadığı, boşanan kadınların en büyük kesimini yine ilkökul mezunlarının ve sırasıyla ortaokul, lise ve yüksek öğrenim görmüş olanların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 1994 ile 2002 yılları arasındaki boşanmalarda yüzde olarak en büyük artışlar kadınlar ve erkekler için sırasıyla lise, yüksek öğrenim ve ortaokul seviyesinde, diğer bir deyişle üst öğrenim seviyelerinde yaşanmıştır. Fakat formel eğitim seviyesindeki artışların boşanma olgusunun sebebi olarak gösterilmesi makul karşılanamaz. Örneğin, Van ilinde göçler, nüfus yoğunluğu, işsizlik, ekonomik problemler, çalışan kadınların sayısı; il öğrenim seviyesi ile aynı anda artmaktadır. Genel olarak sorunlar benzese de şüphesiz her toplumda ve her ailede çok farklı nedenler boşanma etkenleri olabilmektedir.

Van ilinde okur-yazarlık oranı, 2005 yılı verilerine göre, yüzde 68.4, erkek okur yazar oranı % 83.57 kadın okur-yazarlık oranı ise yüzde 52.03 ile hala düşük seviyededir. 1980'li yıllarda yüzde 36.7 olan okur-yazarlık oranı, 2005'de 68.4'e ulaşmıştır. Kızların ve kadınların eğitim imkânlarından daha az yararlanmasıyla birlikte, bu artışlar gelecekte cinsler arası eğitim düzeyi farklılığının daha da azalacağına ilişkin göstergeler olarak kabul edilebilir (TÜİK, 2005).

Tablo 6. Öğrenim Durumu ve Boşanmalar

Kadının öğrenim durumu	F	%	Erkeğin öğrenim durumu	F	%
Okuma-yazma bilmez	40	31,746	Okuma-yazma bilmez	7	5,55
Okur-yazar	17	13,492	Okur-yazar	5	3,96
İlkokul	15	11,904	İlkokul	46	36,50
Ortaokul	3	2,380	Ortaokul	1	0,79
Lise	18	14,285	Lise	28	22,22
Yüksekokul veya fak.	26	20,634	Yüksekokul veya Fak	32	25,39
Belirsiz	7	5,555	Belirsiz	7	5,55
Toplam	126	100		126	100

Tablo 6'da Van'daki boşanan kadın ve erkeklerin öğrenim durumları verilmektedir. Boşanan kadınların % 31'ini okuma yazma bilmeyen kadınlar, % 13'ünü sadece okuryazar kadınlar oluşturmaktadır. Boşanan kadınların %31'nin hiç okula gitmediği %13 oranla sadece okuryazar olanların ise okuma yazmayı ya kendi imkânlarıyla öğrendiği veya bir süre okula gittiği anlaşılmaktadır. Boşanan kadınların %11'i ilkokul, %2'si ortaokul mezunudur.

Boşanan kadınların %14'ünü lise mezunu kadınlar, %20'sini ise yüksek okul veya fakülte mezunu kadınlar oluşturmaktadır.

Van'daki boşanan erkeklerin öğrenim durumlarına bakıldığında ise, erkeklerin %5'ini okuma yazma bilmeyenler, %3'ünü okuryazar olanlar oluşturmaktadır. Boşanan erkeklerin en büyük kesimini %36 oranla ilkokul mezunu olanlar oluşturmaktadır. Boşanan erkeklerden ortaokul mezunu olanların oranı %1'in altındadır.

Boşanan erkeklerin %22'sini lise mezunu olanlar, %25'ini ise yüksek okul ve fakülte mezunu olanlar oluşturmaktadır. Lise ve yüksek öğrenim mezunu boşanan kişilerin oranının (%47) yüksekliği dikkat çekicidir.

2002' de Türkiye'de yüksek öğrenim görmüş kadın ve erkekler, topları boşananların yaklaşık yüzde altısını oluştururken, araştırma grubumuzda boşanan kadınların yüzde yirmisini ve boşanan erkeklerin yüzde yirmi beşini yüksek öğrenim görmüş olanlar oluşturmaktadır. Bu sonuca göre Van ilinde yüksek öğrenim seviyesindeki boşanma oranı oldukça yüksek olarak görünmektedir. Evlilikte karşılaşılan problemlerin çözümü için eğitilmiş olmak veya eğitimde eşit olmak dışında başka nitelikler gerekmektedir. Örneğin, kişilik, mizaç ve fikir uyumu; kültür ve değerlerde ortak bir amaca sahip olmak gibi.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Van'da 2005-2006 yılları arasında meydana gelen boşanmaların sebep ve sonuçlarına ilişkin genel durumu ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada, boşanan tarafların çoğunluğu ile yüz yüze görüşme imkânı bulunmadığından dava dosyalarındaki bilgiler çalışmamıza temel oluşturmuştur.

Van ilinde sürekli iç göç yaşanmaktadır. Ekonomik sorunlar, işsizlik, gelir düşüklüğü ve nüfus yoğunluğu ayrıca gençleri büyük illere göç etmeye zorlamaktadır. Hızlı göçün etkilediği kentleşme sürecinde, köy kökenli ailelerin yeni yaşam biçimine katılımında görülen sorunlar ve değişimler aile kurumunu etkilemektedir. Aileler daha çok çekirdek aile biçimine dönüşmektedir.

En az boşanmaların yaşandığı altı il içinde bulunmakla beraber Van'da da boşanmalarda artışlar ortaya çıkmıştır, Arıkan'ın çalışmasına paralel olarak halkın gerekli durumlarda boşanmaları onayladığı, fakat sorun olarak gördüğü anlaşılmaktadır (Arıkan, 1992). Van'da boşanmalarda artışlar olsa da yavaş ilerlemektedir. Bunun nedeni boşanmaya olumsuz bakış açısı ve aileye verilen değerden kaynaklanmaktadır. İstatistiksel veriler Van'da evlilik yaşının yükseldiğini fakat evliliklerin azalmadığını göstermektedir. Bu sonuç evlilik kurumunun önemini koruduğunu göstermektedir. BBC Dünya Servisi ve Gallup' un yapmış olduğu araştırma ve ayrıca 2007 evlenme istatistik verilerine uygun olarak Türk halkının aile ve evlilik kurumuna bağlılığı güçlüdür (Sunar ve Şentürk: 2006).

İlde sıkı aile bağları, ailenin olumlu bir işlevi olarak devam ettirilmektedir. Kent yaşam tarzının ortaya çıkardığı yeni sosyal ilişkiler, mevcut olan aile ve akrabalık dayanışmasını etkilememiştir. Aile bireylerinin

Aile içi şiddet konusunda boşanma davaları incelendiğine ASAGEM ve Vatandaş tarafından yapılan iki araştırma ile araştırmamızın sonuçları açısından bazı yönlerden benzerlikler göze çarpar. Ülkemizde şiddete maruz kalanlar en fazla şiddeti babalarından ve eşlerinden görmektedirler. (Vatandaş, 2008). Van'da boşanma talebiyle açılan davalarda da kadınların %28'i eşinden şiddet gördüğünü ifade etmektedir. Şiddet türleri içinde psikolojik, ekonomik, fiziksel ve cinsel, her tür şiddet bulunmaktadır. Aile içi şiddet kadın ve çocukların hayatını tehdit etmektedir. Van'da ek olarak bazı durumlarda eşin ailesi de kadına şiddet uygulamaktadır. Diğer aile yapısı araştırmamızı çalışmamız desteklememiştir. ASAGEM'in araştırmasında anlaşmazlık hallerinde eşlerden yüzde 97'si hiç şiddete başvurmadığını ifade etmiştir (ASAGEM, 2006). İldé boşanma davaları dışında bu süre için de şiddet nedeniyle tedbir uygulaması isteyen 70 dava açılması şiddetin boyutları hakkında bilgi vermektedir.

Evlilik ilişkisinde iki insanın birbirini doğru algılaması, bireysel farklılıkların ve hakların göz önüne alındığı, sevgi ve saygının var olduğu, şiddetin yer almadığı ailelerde mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, ciddi kişilik problemleri olmayan, bir arada yaşama problemi bulunan eşlerin yardım almaları gereklidir. Bu durumda Aile Mahkemesi hâkimi tek başına duygusal alana müdahale etmemekte, uzman kişilerden ilişkinin bitip bitmediğine dair bilgi istemektedir.

Öğrenim ile boşanma ilişkisi hakkında bir değerlendirme yapmak istersek öncelikle mutlu evliliklerde formel eğitimin tek etken olduğu iddia edilememektedir. Çünkü eşler arasında eğitim alanında denklik olması sorunları çözmektedir. Eğitim düzeylerinin eşit olmasından ziyade eşlerin oturup konuşacakları, paylaşacakları ve zevkle tartışacakları ortak paydaları olup olmaması önemlidir. Genel eğitim seviyesi düşük olan Van'da araştırma grubu içinde yüksek öğrenim mezunu, önemli bir kesim de yer almaktadır (%20-%25). Bu nedenle kültür, eğitim ve sosyal çevre açısından eşlerin birbirine benzerliği evlilik kararında göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, evliliğin devamında kültür ve düşünce değişiminin aynı yönde olması da evliliğin önemli bir koşulunu meydana getirmektedir. Eşlerden birinin iş ve sosyal yaşamındaki ani yükselmeler ve buna bağlı kişilik değişimleri evliliği engelleyebilmektedir. Ayrıca özellikle bölgede hala geçerli olan, kişilerin evlenmeden önce eşini kendi seçme fırsatına sahip olmaması veya yalnızca görsel beğeniye dayanarak tüm yönleriyle tanımaması evlilikte hayal kırıklığına neden olmaktadır (Yılmaz, 2003).

Araştırma grubumuzdaki taraflardan yüksek öğrenim görmüş olanların (%20- %25 ve lise mezunu olanların (%22-%14) boşanmalarda önemli bir kesimi oluştururken, açtıkları davalarda gerek mal paylaşımı gerekse nafaka

ve velayet konularında daha bilinçli ve yapıcı davrandıkları dikkate değerdir. Özellikle kadının eğitilmiş olmasının faydaları açıkça görülmektedir. Eğitilmiş kadınlar, kendi imkân ve risklerini daha iyi tanımakta, kendilerini ifade etmede yeni bir dil kazanmaktadırlar. Bu durum ise ailenin sağlık, eğitim ve bakım konularında gelişimini artırmaktadır. Bu nedenle özellikle kadınların eğitimlerine önem verilmesi aile kurumunun ve tüm toplumun kalkınması için elzem görünmektedir (TÜSİAD, 2000:25–27).

Van'da boşanma sonuçlarından velayet ve nafaka konuları ele alındığında, çocuklarının velayeti kendisine verilen annelerin oranı tüm grubun %64'ünü oluşturmaktadır. Çocukların küçük yaşta ve sevgiye muhtaç olmaları bu kararların anneden yana alınmasına yol açmıştır. Fakat kadınların çoğunluğunun eğitim düzeyinin düşüklüğü ve meslek sahibi olmadıkları göz önüne alındığında, kadınlar ve çocuklar için yalnızca 22 aileye nafaka bağlanmış olması oldukça yetersiz görünmektedir. Kadınlara bağlanan nafaka miktarları düşük oranlardadır (50-250 TL). Çocuklar için verilen nafaka miktarları ise 50–400 TL arasındadır. Boşanmış kadınların geçimlerini, çoğu kez baba veya kardeş yardımlarıyla sağladıkları kendileri tarafından belirtilmektedir. Bu ise geniş veya büyük ailelerin himayeci yönünü işaret eder. Ekonomik yönden gücü olmayan kadınlar için aileler, ekonomik ve psikolojik destek sağlarlar.

SUMMARY

The structural change of Turkish society caused by the developments in industrialisation, urbanisation and communication is broadly accepted and it is well understood that this process is in accordance with all societies in the world. Decrease in the number of marriages, birth rates and increase in the divorce rates and single-parented families have been observed during the economical crisis and recession periods in the developed countries applying liberal policy. Previously, because of the low-rate, divorce cases were tolerated and permitted, however, today divorcing turned into a serious problem, variables of which are multy-factored and should be taken into consideration collectively.

In spite of the fact that, Van used to be one of the cities that show low-rate divorce cases, nowadays an increase of divorce cases is observed which is parallel to general scale of Turkey. Although the considered reason is severe disagreement, the real reasons of divorces are economical problems, personality disorders (alcoholism, gambling father, not caring, apathy mother, father, etc...), lack of communication, crowded families, marriage with second wife, forcefully arranged marriages.

The general level of education in Van is low. The 25 % of divorced couples are graduates of higher education. This indicates that, for a happy marriage, the accordance of personality, cultural and traditional values are more important than the level of education. On the other hand, the well-educated women and families pass a more strong and succesful divorce process rather than uneducated ones. The well-educatated families try to lessen the influence of divorce on their children.

KAYNAKÇA

- AAK, ADAG,
1998 **Boşanma Sebepleri Araştırması**, Ankara, Nihai Rapor(yayınlanmamış)
- ARIKAN, Çiğdem,
1992 **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Ankara, Şafak Matbaası.
- ARIKAN, Çiğdem
1996 **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları**, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- ASAGEM ve TUİK, **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Ankara, 2006.
- ATASEVEN, Asaf
1998 “Türk Ailesinin sağlık konuları”, **III. Aile Şurası Tebliğleri**, Ank.
- BALABAN, Ayfer ve Mustafa BEKTAŞOĞLU,
2006 “Aliye Mavili Aktaş İle Söyleşi”, Ankara, **Diyanet Aylık Dergi** sayı.167,s.4–12.
- BAŞBAKANLIK AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
2006 **AB Ülkelerinde ve Türkiye’de Aile Politikaları**, [www. aile. gov.tr](http://www.aile.gov.tr).
- BAŞBAKANLIK AİLE ARAŞTIRMA KURUMU,
1990 **I. Aile Şurası, Raporlar, Görüşmeler, Kararlar**, Ankara.
- BREINES, Wini
1978 **Theory of the Family** (Book Review) American Journal of Sociology.
- CILIV, E,
1983 “Pre-Divorce Family Cohesion and It’s Relationship to post-divorce Adjustment”, İstanbul, **Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi**, Boğaziçi Üniversitesi.
- ÇAYBOYLU, İrfan (Yay. Haz.)
2002 **AAK, 2001 Yılı Aile Raporu**, Ankara.

DİE,

2005 **Boşanma İstatistikleri 2004.**

ERGİN, Hatice,

2004 “Eşler Arası İletişim” **Evlilik Okulu**(Ed) YAVUZER, Haluk, İstanbul, Remzi Kitabevi.

GÜVENÇER, Murat

2006 “Aile Modeli Yanlış”, 15. 08.Hürriyet

İLGAR, Şengül,

2004 “Evlilik Birlikteliğinin Bozulması –Boşanma” **Evlilik Okulu** (Ed) Haluk YAVUZER, İstanbul, Remzi Kitabevi

İLHAN, Aynur,

1994 “Van'da Kadın Sorunları ve Bu Sorunların Eğitim Açısından İrdelenmesi”, **Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi** Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜL, Gülbahar,

2004 “Aile ve Evlilik Kurumu’ **Evlilik Okulu** (Ed) YAVUZER, Haluk, İstanbul, Remzi Kitabevi

GÜRSOY, Kemal Tahir

1976 “Boşanma Hukukunun Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış ve Boşanma Sebeplerinde En Yeni Eğilimler”, [auhf.ankara.edu.tr/bulten/01-1976-mart. pdf.](http://auhf.ankara.edu.tr/bulten/01-1976-mart.pdf)

KASAPOĞLU, Aytül

1998 “Günümüzde Aile Araştırmaları”, Ankara, AAK Yayınları, **III. Aile Şurası Tebliği.**

KOÇHİSARLIOĞLU, Cengiz,

1998 “Aile Hukukunda Eşlerin Eşitliği”, [Auhf.Ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/auhf-1988-40-01-04.](http://Auhf.Ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/auhf-1988-40-01-04)

KÖSEOĞLU, Bilal,

2005 **Aile Mahkemelerinin İşleyişi**, Ankara, Seçkin yayınları

NURUAN, Mustafa N.

1998 "Aile Araştırmalarının Teorik Sorunları", Ankara, AAK Yayınları,
III. Aile Şurası Tebliği.

OĞHAN, Şehriban,

2007 "Karınızı çocuğunuzu değil toprağı dövün", 03.01.Hürriyet.

ÖZ, İlkin

2005 "Boşanmalar", 07. 02.Maksimum.

ÖZDEN, Yüksel(Ed),

2002 **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Ankara, Pegem Yayıncılık

ÖZKAN, Zülfikar,

1989 **Türkiye'de Boşanmaların Sebep ve Sonuçları** (Yayınlanmamış
Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.

POSTER, Mark

1989 **Eleştirel Aile Kuramı**, Çev. Hüseyin Tapınç, İstanbul, Savaş
Yayınları.

SAVAŞ, Saim,

1992 "Fetva ve Şer' iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması",
Ankara, AAK Yayınları No:71.

SUNAR, Lütfü; Murat ŞENTÜRK

2006 "Kadın Erkek Sorunlarını Birlikte Çözmeli",
<http://www.bianet.org/english/print83496>.

TARHAN, Nevzat,

2005 **Kadın Psikolojisi**, İstanbul, Nesil yayınları.

TEZCAN, Mahmut

2000 "Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesinin Dünü, Bugünü,
Geleceği", http://Turkoloji.cu.edu.tr/Genel/Tezcan_aile.pdf.

TİMUR, Serim,

1972 **Türkiye'de Aile Yapısı**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara

TÜİK

2007 **Boşanma İstatistikleri 2006**.

TÜİK

2005 **Eğitim göstergeleri**, www.van.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu,

2006 **Boşanma İstatistikleri, 2003–2005.**

Türkiye İstatistik Kurumu

2001 **Evlenme İstatistikleri, 1999–2002.**

Türkiye İstatistik Kurumu

2001 **Boşanma İstatistikleri, 1994–2002.**

Türkiye İstatistik Kurumu

2004 **Türkiye İstatistik Yıllığı, 1923–2004.**

Van Milli Eğitim Müdürlüğü,

2000–2007 **İstatistikleri**

VAN TÜİK

2003 **Demografik Göstergeler.**

Van Valiliği

2006 www.van.gov.tr.

Van Ticaret ve Sanayi Odası

2003 **Bölgemizin Sorunları ve Çözüm Önerileri.**

YILMAZ, Meral,

2003 “Çalışan Kadın Daha Çok Boşanıyor”, **Aksiyon**, sayı:471.

YAŞAR, Hatice

2005 “Değiştik, Gelişmedik”, 14. 01. **Radikal**.

SERMAYE VE EMEK ARASINDA: GOLDTHORPE VE WRIGHT'IN SINIF YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Cengiz YANIKLAR*

ÖZ

Bu çalışma, Goldthorpe'un yeni Weberci ve Wright'ın yeni Marksist sınıf yaklaşımlarını ele almaktadır. Çalışmanın amacı bu yaklaşımların sosyolojide sınıf çözümlenmeleri ile ilgili temel kuramsal gelenekleri ne dereceye kadar yansıttıklarını tartışmak ve bunların sahip oldukları bazı sınırlılıklara dikkat çekmektir. Bu çerçevede çalışmanın ilk ve ikinci kısmında sırasıyla Goldthorpe'un ve Wright'ın sınıf şemaları irdelenerek bunların modern kapitalist toplumlardaki sınıf süreçleri ve sınıf yapısına ilişkin alternatif kavramlaştırmalarına değinilecektir. Bu çalışmada vurgulanacağı gibi, farklı kuramsal yaklaşımları temsil etmelerine rağmen, özellikle "orta sınıf", "beyaz yakalı" gibi emek ve sermaye arasında yer alan ara tabaka unsurlarının sınıfsal konumlarına ilişkin çözümlenmeler Goldthorpe ve Wright'ın ortak gündemini oluşturmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, bunların yaklaşımlarının sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimini ihmal ettiğini dolayısıyla da, sınıf çözümlenmelerinin ve sınıf kategorilerinin cinsiyet özellikli bir karakter taşıdığını vurgulayacağız. Çalışmanın sonuç kısmında, Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımları ve sınıf şemalarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Goldthorpe, Wright, Sınıf Analizi, Sınıf Şemaları, Toplumsal Cinsiyet.

BETWEEN CAPITAL AND LABOUR: A CRITICAL ASSESSMENT ON GOLDTHORPE'S AND WRIGHT'S APPROACHES TO CLASS

ABSTRACT

This study deals with Goldthorpe's neo-Weberian and Wright's neo-Marxist class approaches. The purpose of this study is to discuss the extent

---

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi

to which these theories represent the two major theoretical traditions of class analysis in sociology and to attract attention to some of the limitations that they possess. In this context, in the first and second part of the study, by examining Goldthorpe's and Wright's class analysis respectively, their alternative conceptions of class structure and class processes in modern capitalist societies are discussed. Although, Goldthorpe and Wright have been taken to represent very different theoretical approaches, their analysis of class positions of those between capital and labour such as "middle class" and "white collar" constitute their common agenda. In the third part of this study, it is emphasized that Goldthorpe's and Wright's approaches neglect class and gender interaction and therefore, their class analysis and class categories possess a gender-specific character. In the conclusion part of this study, a general assessment is made about Goldthorpe's and Wright's approaches and class schemes.

Key Words: *Goldthorpe, Wright, Class Analysis, Class Schemes, Gender.*

GİRİŞ

Sınıf, en geniş şekilde kullanılan ve uzun zamandan beri sosyolojik çözümlerinin merkezinde yer alan bir kavramdır (Edgell, 1993). Diğer taraftan, tamamen farklı varsayım ve temellere dayandırılması ve üzerinde nihai bir fikir birliğinin olmaması nedeniyle sosyologlar sınıfı "zorunlu olarak tartışmalı" bir kavram olarak kabul etmektedirler (Calvert, 1982). Gerçekten de karmaşık ve sürekli değişen doğası nedeniyle yaşanan ilişkiler silsilesi ve bir kategori olarak sınıfın tanımını yapmanın zorluğu sıkça değinilen bir konudur. Birçok tartışmada yansımaları görüldüğü gibi, sınıfların birbirlerinden nasıl ayrıştırılabileceği ve hangi kriterlere göre değerlendirilebileceğine ilişkin olarak da benzer bir sorun vardır. Bunun bir sonucu olarak, sosyologlar arasında evrensel olarak kabul edilen ne bir sınıf tanımı, ne de sınıfların nasıl değerlendirilebileceğine ilişkin bir yöntem vardır. Ancak yaklaşımların çok büyük bir çoğunluğu, on dokuzuncu yüzyılda endüstriyel kapitalizmle birlikte ortaya çıkan köklü değişimleri konu edinen Marx ve Weber'in çalışmalarından kaynaklanan iki kuramsal gelenek içerisinde yer almaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik kaynakların eşitsiz bir şekilde dağılımıyla ilişkilendirilen sınıfları, sosyal değişmeyi etkileyen gerçek gruplar olarak kabul ederek üretim ve sömürü ilişkilerinin nesnel yapısı içinde çözümlenmeye çalışan Marksist yaklaşımlar; ikincisi ise, eşit olmayan maddi kaynaklara ve birbiriyle rekabet eden çıkarlara sahip geniş insan gruplarına tekabül eden sınıfları piyasa ilişkilerinin bir sonucu olarak ele alan Weberci yaklaşımlardır. Bu temel kuramsal gelenekler

içerisinde temel belirleyicilerin neler olduğuna ilişkin görüşlerin farklılaşmasına rağmen, sınıflar ekonomik koşullara göre tanımlanmaktadır.

Yaygın bir görüşe göre, özellikle son yarım yüzyıl içinde sınıf yapısı o kadar hızlı ve radikal bir şekilde değişmiştir ki, sınıflarla ilgili eski çerçeveler artık uygulanabilirliğini yitirmiştir. Dolayısıyla, yukarıda sözü geçen iki gelenek içinde kalanlar, Marx'ın ve Weber'in sınıflarla ilgili düşüncelerini ve kavramlarını daha da geliştirmeye ve sınıf yapısının değişen doğası karşısında yeniden uyarlamaya çalışmışlardır. Pratikte Marksist ve Weberci çerçeveler arasındaki farklılıklar araştırma prosedürlerinin detaylarında da görülür (Marshall vd., 1988: 18). Bu, sırasıyla Weberci ve Marksist gelenekleri temsil eden Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının ele alınmasıyla ortaya konulabilir. Güncel ampirik araştırmalarda kullanılan kuramsal temele dayalı sınıf şemalarının gelişmesini etkileyen bu iki yazar, sınıf konularına ilişkin en detaylı ve sistematik açıklamaları sunmuşlardır. Ayrıca, sınıf analizi söz konusu olduğu kadarıyla, bunların inşa ettikleri şemaların mevcut en iyi şemalar oldukları kabul edilir (Scott, 1996; Saunders, 1990). Yüzeysel de olsa "yaşam tarzları" ve bunlarla özdeşleştirilen sosyal tutumların göstergelerini sunan bu şemalar, aynı zamanda endüstriyel toplumların doğası ve gelecekteki yörüngelerini (Wright ve Martin, 1987) ya da Marx ve Braverman'ın "proleterleşme" (Rose vd. 1987) ve "burjuvalaşma" süreçleriyle ilgili argümanları test etmede kullanılmış ve bazı kuramsal tartışmalara kanıtlar sağlamıştır. Ayrıca, bunlar, sosyal bilimlerin farklı alanlarında ve oldukça geniş sosyal bağlamlarda, sözelimi, sosyal politika, oy verme davranışı, eğitsel başarı, toplumsal mobilite ve pazar araştırmalarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.¹ Bununla birlikte, bu yaklaşım ve şemalar bazı önemli sınırlılıklara da sahiptir. Sınıf çalışmalarına katkı amaçlı olarak, ampirik araştırmalarda ortaya çıkabilecek bu sınırlılıklara da değinerek, makalenin

---

¹ Bu şemalar haricinde sınıf çözümlerinde kullanılan farklı şemalar mevcut olmasına rağmen bunların bir kısmı kuramsal temellerden yoksundur ve sağduyuya dayalı bir bilgi çerçevesinde ortaya konmuştur. Bir kısmı da, sınıf ayrışmaları hakkında sistematik ve detaylı bir açıklama sunmamaktadır. Bu konu ile ilgili bir değerlendirme için, bkz; Crompton ve Gubbay (1993). Türkiye'de sınıf çözümlerine ilişkin hatırı sayılır bir literatür olmasına karşın ampirik çalışmaların büyük bir çoğunluğunun tikel bir sınıf ya da sınıf kategorileri üzerinde yoğunlaştığını ifade etmek gerekir. Bazı çalışmalar için, bkz; Altuntaş (2008); Belek (1999); Demir (1995); Erbaş (1993); Akdemir ve Odman (2008); Koçak (2008); Yılmaz (2008). Buna karşılık, genel olarak, özgün bir şema geliştirme konusunda yeterli çabaların olmadığı da söylenebilir. Türkiye'ye özgü sınıf şemaları geliştirme çabalarına örnek olarak Boratav'ın (1995) "İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri" adlı çalışması gösterilebilir. Buna, sınırlı da olsa Aktaş'ın (2001) "Sınıf Şemaları ve Sınıf Analizleri: Türkiye Örneğine Ampirik bir Yaklaşım" adlı çalışmasını da ekleyebiliriz.

ilk kısmında Goldthorpe'un, ikinci kısmında ise Wright'ın yaklaşım ve şemalarının bir taslağını sunmaya ve bunları temsil ettikleri Marksist ve Weberci gelenekleri temel alarak eleştirel bir açıdan ele almaya çalışacağız.

Birçok bakımdan farklı olmalarına rağmen bu iki yaklaşımın ortak bir özelliği, kapitalist toplumlarda hızla genişleyen "orta sınıf", beyaz yakalı" gibi emek ve sermaye arasında yer alan ara tabaka unsurlarının sınıfsal konumlarına ilişkin çözümler üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının bir diğer ortak özelliği, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimini ihmal etmesi, dolayısıyla da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sınıf ayrılıkları bakımından açıklamada verimli olmamasıdır. Makalenin üçüncü kısmında ele alacağımız gibi, sınıf çözümlemesinde analiz birimi olarak ailenin kabul edilmesi Goldthorpe'un yaklaşımına yöneltilen eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan Wright, sınıf çözümlemesinde ailenin değil bireyin temel birim olduğunu kabul etmesine karşın Goldthorpe gibi, sınıf çözümlemesinin toplumsal cinsiyetten çok sınıfla ilgili olduğu görüşünü ön plana çıkarmaktadır.

Çalışmanın son kısmında, Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımları ve sınıf şemalarıyla ilgili genel bir değerlendirmeye yapacağız. Bu değerlendirme, genel olarak Weberci ve Marksist gelenekleri temsil etmelerine karşın, Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının kimi bakımlardan bu geleneklerden uzaklaştıklarına ve şemalarının bazı sınırlılıklarına dikkat çekmektedir. Çalışmanın bu kısmında, dünyanın farklı ülkelerinde yaygın bir şekilde kullanılan bu şemaların Türkiye'deki uygulanma olanakları hakkında kısa bir değerlendirmeye de yer vereceğiz.

Goldthorpe'un Yeni Weberci Yaklaşımı ve Sınıf Şeması

Weber sınıf ilişkilerinde birçok olanaklı farklılaşma kaynağını sunmasına ve oldukça fazla sayıda sınıf konumunun varlığına işaret etmesine rağmen, gerçekte bunlar hakkında sistematik bir çalışma ortaya koymamıştır. Çalışmalarında Weber'in kuramını temel alanlar da, sınıf konumları hakkında sistematik bir açıklamayı nadiren sunmuşlardır. Sözgelimi, Parkin'e göre, sınıf konumları pazarlanabilir nitelikteki vasıfların ve mülkiyetin dağılımından kaynaklanan meslek kategorileridir. Belli meslekleri icra edenler farklı yaşam şanslarına sahip olurlar. Mülkiyet ve vasıfların talebe nazaran kıt olduğu durumlarda bu kaynaklara sahip olanlar piyasada daha yüksek bir pazarlama gücünü ellerinde bulundurlar (1972: 21). Ancak Parkin sınıf konumlarıyla ilgili gördüğü mülkiyet ve vasıfları yaşam şanslarının belirleyicisi olarak kabul etmesine ve piyasa ilişkileri

temelinde bunların farklılaştırıcı etkilerini görmesine rağmen, potansiyel sınıf konumlarıyla ilgili detaylı bir açıklama sunmamıştır.

Giddens'in sınıf konumlarına ilişkin Weberci yaklaşıma getirdiği etkileyici yorumları da, yalnızca sınırlı bir şema ortaya koyabilmiştir. Giddens (1973) mülkiyet, bilgi formlarını, vasıfları ve salt emek gücünü, kapitalist toplumlarda sınıf konumlarını ortaya koyan temel "piyasa kapasiteleri" olarak kabul etmiştir. Buna karşın, bu noktada sınıf konumlarına ilişkin çözümlemesini devam ettirmemiş ve çağdaş toplumlarda üst, orta ve işçi sınıfının temellerini oluşturduğunu varsaydığı yalnızca üç sınıf konumunu belirlemiştir.

Diğer taraftan, Goldthorpe sınıf konumlarının belirlenmesine yönelik daha detaylı ve sistematik bir yaklaşım ortaya koymuştur. Goldthorpe için sınıf çözümlemesinin başlangıç noktası, öncelikle bir sınıf şemasının inşa edilmesidir. Bu çerçevede, uzun yıllar boyunca Britanya'da gerçekleştirdiği toplumsal mobilite araştırmalarını temele alarak yedi maddeli bir şema geliştirmiştir. Goldthorpe'a göre, bu yedi kategori, "üyeleri, eldeki kanıtlar ışığında, bir yanda gelir kaynakları ve düzeyleri, ekonomik güvence ölçüleri ve ekonomik ilerleme olanakları (piyasa konumu), diğer yanda ise içinde buldukları üretim süreçlerini yöneten otorite ve denetim sistemi içindeki yerleri, dolayısıyla işlerini ve rollerini yerine getirirken sahip oldukları özerklik (çalışma konumu) temelinde birbiriyle karşılaştırılabilir olan mesleki kategorileri" (1980: 32) bir araya getirmiştir.

Piyasa ve çalışma konumundan söz edilmesi, açık bir şekilde Goldthorpe'un Marksist sınıf kuramından çok Weberci bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan aşağıda tartışılacağı gibi, Weberci sınıf yaklaşımının üzerinde yeterince durmaması ve bu nedenle sınıf modelini kuramsal açıdan tam anlamıyla izah etmemesi bazı durumlarda onu yalnızca bir etiket olarak kullandığını ima etmektedir. Goldthorpe'un sosyolojisinin temel bütünlüğü, sınıf yapısındaki uzun dönemli değişimlere ilişkin liberal ve Marksist kuramların sistematik bir şekilde test edilmesiyle ortaya konulmuştur. Ancak bunu gerçekleştirmede kendi sınıf modelini açıklama ve detaylarını sunmaktan ziyade elindeki verilere çok daha fazla dayanmıştır.

Goldthorpe'un şeması birkaç versiyona sahiptir. Yedili sınıf şeması, Sınıf I' den Sınıf VII' ye kadar numaralandırılmıştır. Bu şemada, Sınıf I ve II profesyonelleri, idareci ve yetkilileri, büyük sanayi kuruluşlarındaki yöneticileri, büyük mülk sahiplerini, üst düzey teknisyenleri ve beyaz yakalı çalışanların amirlerini içermekte ve bunlar hizmet sınıfı olarak adlandırılmaktadır. Sınıf III ve V, üst düzeydeki rutin beyaz yakalıları, alt

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

düzeydeki rutin, kol emeği kullanmayan çalışanları, küçük burjuvaziyi, çiftçileri ve küçük toprak sahiplerini, birincil üretim alanındaki kendi başına çalışanları, alt düzey teknisyenleri, kol işçilerinin denetçilerini içermektedir. Sınıf VI ve içerisinde sektörel bir ayırım yapıldığı Sınıf VII ise vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız mavi yakalı çalışanları kapsar (Goldthorpe, 1980: 19-19). Yarı vasıflı ve vasıfsız işçilere tekabül eden Sınıf VII, tarım alanları dışındakiler ve içindekiler olmak üzere sektörel olarak bölünmüştür.

Farklı bir açıdan bakıldığında, hizmet sınıfı büyük mülk sahipleri ile mülk sahibi olmayan beyaz yakalı çalışanları içermektedir. Ara sınıflar hem mülkiyetsiz ve mülkiyetli sınıfları hem de beyaz yakalı ve mavi yakalıları içermesinden dolayı en azından iki açıdan karmaşık bir yapıya sahiptir. Şemaya göre işçi sınıfı yalnızca mülkiyetsiz mavi yakalı çalışanları içermesinden dolayı tek "saf" sınıftır (Edgell, 1993: 29). Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, şema aslında 11 sosyal sınıfı belirlemektedir. Ancak, böylesine rafine edilmiş bir farklılaşma sistemini yansıtan şemayı, birçok ampirik çalışmada uygulamaya koymak olanaklı değildir. Pek çok durumda örneklemin nicelik ve niteliğine bağlı olarak 11'li sınıf şeması 7'li, 5'li hatta 3'lü sınıflara indirgenmektedir. Sözgelimi, sınıf şemalarının Türkiye'de sınıf tutumu ayrıştıklarını sergileyebilme yeteneklerini tartışan Aktaş (2001) ve yerel bir tabakalaşma sistemini çözümlenmeyi amaç edinen Yanıklar (2001), Goldthorpe'un 7'li sınıf şemasını kullanmıştır. Ancak ampirik kolaylık açısından bu şema ne kadar çok indirgenirse, sınıf çözümlenmesi de kaçınılmaz bir şekilde daha az duyarlı ve belirsiz hale gelmektedir. Goldthorpe'un sınıf şemasından kaynaklanan bazı sorunlar gerçekte bu indirgemenin dolaylı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Goldthorpe'un 7 maddeli sınıf şemasıyla ilgili eleştirel yorumlar getirirken bu durumu göz önüne almak gerekiyor.

Tablo 1: Goldthorpe Sınıf Kategorileri*

I. Üst düzey profesyoneller, idareciler ve yetkililer; büyük sanayi kuruluşlarındaki yöneticiler, büyük mülk sahipleri

II. Alt düzey profesyoneller, idareciler ve yetkililer, üst düzey teknisyenler, küçük sanayi kuruluşlarındaki yöneticiler, kol emeği kullanmayan çalışanların amirleri

---

IIIa. Üst düzeydeki (idari ve ticari) rutin, kol emeği kullanmayan çalışanlar

IIIb. Alt düzeydeki (satış ve servisler) rutin, kol emeği kullanmayan çalışanlar

---

IVa. İşçi çalıştıran küçük mülk sahipleri, zanaatkârlar vb.

IVb. İşçi çalıştırmayan küçük mülk sahipleri, zanaatkârlar vb.

IVc. Çiftçiler ve küçük toprak sahipleri; birincil üretim alanındaki diğer kendi başına çalışan işçiler

---

V. Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri

VI. Vasıflı kol işçileri

VIIa. Yarı vasıflı ve vasıfsız kol işçileri (tarım, vb. alanları dışında)

VIIb. Tarım işçileri ile birincil üretim alanındaki diğer işçiler

---

*Tablo bir bütün olarak 11'li sınıf şemasını, kesikli çizgiler dikkate alındığında ise 7'li sınıf şemasını göstermektedir.

Goldthorpe sınıf şemasının hiyerarşik görülmemesini, daha çok sınıf ilişkileri yapısının bir yansıması olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Erikson ve Goldthorpe 1992: 44). Ancak bu, eleştiriye açık bir noktadır. Şema klasik hiyerarşik sınıf şemalarıyla benzerlik göstermekte

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

ve bu durum, tabloda gözlenebileceği gibi, sınıflar numaralandırılınca belirgin hale gelmektedir.

Yukarıdaki satırlarda işaret ettiğimiz gibi, Goldthorpe'un sınıf şeması, ilk etapta benzer "piyasa konumu" ve "çalışma konumu"nu paylaşan bireylerden oluşan mesleki gruplandırmaların bir araya getirilmesini amaçlar. Piyasa konumu istihdam koşulları ile (örneğin gelir düzeyi ve kaynağı), çalışma konumu ise üretim süreçlerindeki kontrol ve otorite ile ilgilidir. Bu bağlamda mesleğin kendisi piyasa konumunun bir göstergesi olarak ele alınmakta ve istihdam durumu çalışma konumuyla eşitlenmektedir. Bu yaklaşım tipik olarak işyerinde benzer otorite ve özerklik düzeylerini paylaşanların yanı sıra benzer yaşam şanslarına ve emek piyasasındaki konumları dolayısıyla ortak ekonomik çıkarları paylaşan insan gruplarını belirlemeye yöneliktir. Diğer taraftan, Weber'den miras alınan "piyasa konumu" kavramı, Goldthorpe tarafından tutarlı bir şekilde uyarlanmamıştır. Bu nedenle, modelin benzer piyasa konumlarına sahip sınıf konumlarını bir araya getirip getirmediği tartışmaya açık kalmıştır. Kendi başına çalışanlar (self-employed) hizmet sınıfında ya da "ara" sınıflar içinde yer alabilmektedir. Esasen bazı ampirik çalışmalar kendi başına çalışanlar ile istihdam edilenlerin farklı yaşam şanslarına sahip olduklarını, dolayısıyla da bunlar arasında bir ayrımın yapılması gerektiğini önermektedir. Örneğin, Yanıklar'ın (2001: 79) çalışması, gelirin miktarı ve toplumsal mobilite olanakları gibi yaşam şanslarının öğeleri göz önüne alındığında bu kategoriler arasında farklılıklar bulunduğu dikkat çekiyor. Öte yandan kendi başına çalışanlar ile çalışanları ayırmanın önemini vurgulamasına rağmen, Goldthorpe kuramsal modelinde böyle bir ayrıma ilişkin çok az bir açıklama sunmuştur. Ayrıca çalışma konumu, bir yanda kol emeği kullanmayan çalışanların amirleri ile kol işçilerinin denetçileri, diğer yanda rutin beyaz yakalılar arasında bir ayrım yapılabilmesi amacıyla klasik bir tarzda ele alınmıştır. Kuramsal açıdan bu durum önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasa da, mesleklerin sınıflandırılması söz konusu olduğunda uygulama açısından sınıf şemasının kısa versiyonunda bazı güçlükleri beraberinde getirmektedir (Marshall vd., 1988: 55).

Goldthorpe'un sınıf şeması konfigürasyonunun karmaşıklığı her zaman için bir dizi eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirmenlerinin çoğu için piyasa ve çalışma konumlarının nasıl belirleneceğine dair yeterli açıklamaların olmaması sorunsal bir nitelik taşımakta ise de, bu sorun Goldthorpe'un (1995) "The Service Class Revisited" adlı makalesinde, sınıf şeması geliştirmedeki görüşünü daha özgül bir şekilde ortaya koymasıyla açığa kavuşturulmuş gibidir. Goldthorpe bu makalesinde, sınıf konumlarının "çalışma ilişkileri"ne (employment relations) göre farklılaştığını

vurgulayarak yaklaşımını basitleştirmeye ve açıklığa kavuşturmaya çalışıyor. Bu çerçevede, şemanın dayanağının “emek piyasaları ve üretim birimleri içindeki konumları farklılaştırmak, ya da daha özelde... bu konumların gerektirdiği çalışma ilişkileri temelindeki bir ayrıma gitmek” (1993: 37) olduğunu dile getiriyor. Dolayısıyla, sınıflara ilişkin temel ayrımlar çalışma ilişkilerinin farklı formlarına dayalıdır. Onun bu yeni formülasyonu, sınıf konumlarını belirleyen etkenlerin işteki roller veya bireylerin sahip olabileceği özerkliğin ya da otoritenin derecesi değil, çalışma ilişkileri olduğu görüşünü ön plana getirmeye, dolayısıyla da sınıf şemasının mesleklere dayalı olduğu “yanlış” anlayışını yıkmaya çalışır.

Goldthorpe’un sınıf modeliyle ilgili temel kuramsal varsayımların belirsizliği sınıfların sınıflandırılmasına ilişkin betimlemelerde kendini göstermektedir. Sözgelimi, Ahrne’nin (1990: 68) işaret ettiği gibi hizmet sınıfı içerisinde “üst düzey” ve “alt düzey” profesyoneller arasında bir ayrım yapılmasına rağmen bu ayrımın kaynağı ne tanımlanmış ne de tartışılmıştır. Goldthorpe’un genel yaklaşımında bu ayrımın çalışma ilişkilerine göre yapıldığı söylenebilir. Ona göre, çalışma ilişkilerini temele alarak oldukça heterojen çalışanlar kategorisi içinde “anamlı ayrımlar” yapmak mümkündür: “Çalışma sözleşmesiyle düzenlenmiş olan çalışma ilişkileri görece olarak kısa bir zaman süresini ve harcanacak emek karşısında belirli bir miktarda para verilmesini kapsar. Çalışanlar, işverenin ya da elemanlarının gözetiminde ve ‘parça başı’ ya da çalışma süresine göre hesaplanan bir ücret karşılığında az çok farklı miktarlarda emek sunarlar. Bununla birlikte, bürokratik bir kuruluştaki istihdam edilenler emeklerini, yalnızca yapılan iş karşılığında ücret ve çeşitli yan ödemeler aracılığıyla elde edilen mükâfata karşılık olarak değil, aynı zamanda önemli ileriye dönük öğeler² barındıran ‘maaş’ karşılığında da kendilerini çalıştıran kuruluşun hizmetine sunarlar” (Goldthorpe, 2000: 212; Erikson ve Goldthorpe, 1992: 41-42). Çalışanlar, aynı zamanda çalıştıkları kuruluşlarda farklı derecelerde otorite ve sorumluluklara sahiptirler. Bu görüşler esasen aylıklı beyaz yakalı çalışanlar arasındaki farklılıklardan çok onlarla ücretli işçi sınıfı üyeleri arasındaki farklılıkları yansıtır niteliktedir. Ancak çalışanlar arasındaki ayrımları ortaya koymak hususunda, sınıf ayrımlarının mülkiyetle doğrudan doğruya ilişkisi olmayan ekonomik etkenlerden de kaynaklandığını vurgulayan Weber’in yaklaşımını benimseyen Goldthorpe, insanların elde edebildikleri işlerin türünü ve yaşam şanslarını belirleyen

² Örneğin, belirlenmiş bir ölçüğe bağlı ücret artışları, çalışılan süre içinde ve emekli olduktan sonra yararlanılan sigorta hizmetleri ve her şeyden önce iyi tanımlanmış kariyer fırsatları. Bunlar bir bütün olarak Weber’in yaşam şansları kavramı adı altında değerlendirilir.

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

vasıfların, derecelerin ve niteliklerin önemini göz ardı etmektedir. Sözgelimi, profesyonel ya da yönetici mesleklerde olanlar birçok beyaz yakalı çalışanlara kıyasla daha fazla kazanırlar ve çalışma koşulları da daha iyidir. Bunların sahip oldukları diplomalar, dereceler ve edindikleri vasıflar gibi nitelikler onları böyle nitelikleri olmayanlardan veya kısmen sahip olanlardan daha “pazarlanabilir” kılmaktadır (Giddens, 1973; Devine, 2004; Yanıklar 2001). Bu noktalar “üst” ve “alt” düzey arasında bir ayrımın yapılmasında temel vazifesi görür. Ama Goldthorpe bunları göz ardı etmiştir.

Goldthorpe'un yaklaşımındaki daha ciddi bir sorun, sınıf şemasındaki hizmet sınıfı içerisinde büyük mülk sahipleriyle istihdam edilen mülkiyetsiz beyaz yakalı çalışanların yer almasıdır. Goldthorpe küçük toprak sahipleri ve diğer küçük mülk sahipleri arasında yararlı bir ayrım yapmasına ve bunları Weber'in “edinimci sınıflar” olarak adlandırdığı sınıflardan ayrı tutmasına karşın, toplumsal tabakalaşmanın en üst noktası söz konusu olduğu kadarıyla böyle bir ayrıma gitmemiştir. Bu noktada, sınıf ayrımlarının temelinin “mülkiyet” ve mülksüzlük” olduğunun altını çizen Weber'den farklılaşan Goldthorpe'un, kapitalist sınıfla üst düzey beyaz yakalı çalışanları aynı boyutta değerlendirmesi, şemasının sınırlılıklarından birini teşkil ediyor. Bu durumda hizmet sınıfı kategorisinin ampirik çözümler için verimli olmayacak şekilde genel kalmasına neden olduğu söylenebilir. Her şeyden önce hizmet sınıfı üyelerinin büyük mülk sahipleriyle birlikte aynı kategoride yer alması ve kapitalist elitlerin çalışma koşulları ile profesyonel ve yönetici konumundaki çalışanlar kitlesinin durumu arasında ayrım yapılmaması, onların gelir ve otorite gibi belli bakımlardan birbirlerine eşit olduğu izlenimini vermektedir. Goldthorpe'un savunması göz önüne alındığında kapitalist sınıf üyeleri ile bunlara hizmet eden çalışanların birleştirilmesinin nedenlerinden biri, büyük mülk sahiplerinin de yönetim faaliyetlerine katılmalarıdır. Ancak bu argüman büyük mülk sahiplerinin en azından hizmet sınıfının tanımında temel etken olan “işverenle hizmet ilişkisi içinde olma” özelliğini göstermemesinden dolayı hiç de ikna edici görünmemekte ve şemanın kuramsal dayanaklarıyla çelişmektedir. Bir diğer neden ise kapitalist sınıfı oluşturanların çok küçük bir sayıyı teşkil etmeleridir (1980: 41; Erikson ve Goldthorpe, 1993: 40). Hiç şüphe yok ki, sermayenin türü ne olursa olsun üretim araçlarının sahipliği güç kaynağı olarak her zaman için çok büyük bir önem taşımıştır. Sayısal bakımdan her toplumda çok küçük bir grubu temsil etmesine rağmen, kapitalist sınıf elinde tuttuğu kaynaklar aracılığıyla ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda büyük güç sahibi olmuştur. Bunların etkileri kısmen sanayi ve mali sermayeyi doğrudan denetleyebilmelerinden, kısmen de politika, siyaset ve

eğitim alanlarında önemli konumlara erişebilir olmalarından kaynaklanmaktadır (Giddens, 1973). Dolayısıyla, Ahrne (1990: 69) ve Edgell'in (1993: 32) işaret ettiği gibi, Goldthorpe'un sınıf modelinde bu ayrıma yer vermemesi, sınıf analizlerinde Weber ve Marx tarafından vurgulanan mülk sahipliği gibi en önemli değişkenlerden birinin ihmal edilmesine yol açmıştır. Ancak, bazı çalışmaların (Scott, 1996; Yanıklar, 2001) önerdiği gibi kapitalist sınıf hizmet sınıfından ayrı bir şekilde çözümlenmeli ve gelir getiren mülkiyetin türüne göre işsel bir ayrıştırmaya tabi tutulmalıdır.

Goldthorpe'un "ara" sınıf kavramsallaştırmasının da sorunsal bir nitelik taşıdığı ileri sürülebilir. Sınıf modelinde Sınıf III ve V istihdam edilenlerden, diğer bir deyişle de aylıklı çalışanlardan oluşmaktadır. Ancak ara sınıflardan biri olan Sınıf IV, işçi çalıştıran küçük mülk sahipleri, zanaatkârlar ve kendi işinde çalışanlardan (küçük burjuvazi) oluşmaktadır. Sınıf III'ü işçi sınıfından ayıran temel özellik, üyelerinin kol emeğine dayalı işlerde çalışmamalarıdır. Sınıf IV, ara sınıfların kuramsal içeriğiyle ilgili olarak bazı karmaşıklıkları beraberinde getirmektedir. Sınıf III'ü oluşturan rutin beyaz yakalı çalışanları ve Sınıf IV' de yer alan işçi çalıştıran küçük mülk sahiplerini, "ara" olarak adlandırılan geniş bir (sosyal) sınıfa yerleştirmek çelişkili ve karmaşıktır (Saunders, 1990: 33). Bu bağlamda kapitalist değerlerin egemen olduğu bir toplumda diğer şartların eşit olması koşuluyla, çalışanların işverenlerin üzerinde yerleştirilmesi konusunda bir eleştirinin yöneltmesi kaçınılmaz görünüyor. Bu sorun, Weber'in kuramsal yaklaşımı temelinde mülk sahibi ve edinimci sınıflar arasında kesin bir ayırım yapılarak çözülebilirdi. Ancak, böyle bir ayırım yapmanın gerekliliği Goldthorpe tarafından dikkate alınmamıştır. Goldthorpe'un şemasında küçük burjuvazi, orta sınıf ile işçi sınıfı arasında yer alan "ara" sınıflardan biri olarak ele alınmıştır. Ama daha geleneksel bir yaklaşım, küçük burjuvazinin orta sınıflar içinde ayrı bir öge olarak ele alınmasını gerektirebilir.

İşçi sınıfının temel özelliği, çalışma sözleşmesi içerisinde düzenlenen çalışma koşullarına tabi olması ve tahakküm altında bulunmasıdır. Bu çerçevede, işçi sınıfının piyasa konumunun çoğunluğuna yüksek derecede iş güvencesi sağlanan orta sınıf içerisindeki beyaz yakalı çalışanların piyasa konumundan hayli farklı olduğu ileri sürülmüştür. Goldthorpe, bazı durumlarda ikisi arasındaki ayırımın dilbilimsel açıdan da bir kabul gördüğünü vurgular. İngilizcede *staff* ve *worker*, Almandaca *beamte* ya da *angestellte* ve *arbeiter*, Fransızcada *cadres* ve *ouvriers*, ve Türkçede *memur*

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

ve işçi bu ayrımları ifade eder niteliktedir³. Aynı şekilde ödeme türü açısından da bir ayırım söz konusu olabilir. Örneğin, genel olarak emek ya da hizmet sözleşmesine tabi olanlar kazançlarını sırasıyla ücret ya da maaş olarak alırlar. Ancak daha çok geniş meslek grupları için bir etiket olarak kullanılabilir bu terimlerin tek başlarına bir kriter olarak ele alınması olanaklı değildir.

Orta sınıf ve işçi sınıfı arasındaki ayırım, özellikle alt düzeydeki rutin beyaz yakalı çalışanlar göz önüne alındığında, bazı eleştirmenlere göre oldukça sorgulanabilir bir durumdur. Goldthorpe tarafından ortaya konulan argüman, işçi sınıfı mesleklerinin Sınıf III tarafından kapsanan konumlarla özdeşleştirilen “yarı bürokratik” özellikleri göstermekten çok ücretli emeği içerdiğidir. Buna ek olarak Goldthorpe, sınıf IIIa içerisinde yer alan mesleklere kıyasla daha az derecede de olsa, alt düzeydeki rutin beyaz yakalı mesleklerin ücret artışı, çalışma güvencesi ve işverenlerin güvenine bağlı olarak değişebilen işe bağlılık ya da iş değiştirme olasılığını sunduğunu, dolayısıyla rutin denetimlere tabi olan işçi sınıfı mesleklerinden ayrı tutulması gerektiğini vurgular. Ancak bu tür açıklamalar tatmin edici değildir. Zira bazı ampirik bulgular, Sınıf III içerisinde yer alan alt düzeydeki rutin beyaz yakalı çalışanların iş konumlarının (çalışma ilişkileri ve koşulları) işçi sınıfınınkinden farklı olmadığı, hatta bazı durumlarda daha kötü durumlarda bulduklarına işaret etmektedir (Marshall vd., 1988: 121). Bu nedenle, sınıf IIIa ve işçi sınıfı arasındaki ayırım genel olarak kabul görmesine karşın, sınıf IIIb ve işçi sınıfı arasındaki ayırım bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Esasen böyle bir sorunun Weber'den miras kaldığını da ifade etmek gerekir. Weber'in piyasayla bağımlı yaşam şansını ön plana aldığı düşünülürse, bir sınıfı diğerinden ayırt etmenin açık bir yolunu bulmak olanaksızdır. Dahası, yaşam şanslarının dağılımı belirgin kopmaların olmadığı bir süreklilik oluşturur (Turner, 1997: 63). Dolayısıyla yaşam şansları yerine daha dar bir anlamda kullandığı çalışma ilişkileri temelinde Goldthorpe'un söz konusu ayrımları ortaya koyması oldukça zor görünüyor.

Neticede, bazı eleştirmenlere göre, orta sınıfla ilişkili olarak işçi sınıfını kategorileştiren Goldthorpe'un modelinde tutarlı bir kriter bulmak pek olanaklı değildir. Bu kriter, piyasa konumu, kol emeği kullanma ve kullanmama arasındaki ayırım, sahip olunan vasıflar ya da özerkliğin derecesi değildir. İşçi sınıfı ile orta sınıflar arasında açık bir ayırım yapmanın

---

³ Memur terimi devlet tarafından istihdam edilen beyaz yakalı çalışanlara tekabül ediyorsa da, halk arasında bütün beyaz yakalı çalışanlar için bu terimin kullanılması yaygınlık gösterir. Bu konu ile ilgili kısa bir açıklama için, bkz; Yanıklar (2001: 79).

temel kriterinin her ne kadar çalışma ilişkileri olduğu varsayılsa da bu, Goldthorpe tarafından yapılan çalışmalarda tam olarak açıklanmamıştır.

Buraya kadarki argümanların temelinde Goldthorpe'un sınıf modelinin bir bütün olarak yeterli sayılabilecek kuramsal bir mantık içermediği söylenebilir. Daha doğrusu, sınıf modelinin temelinde kuramsal bir temel olsa bile, bu açık bir şekilde açıklanmamış ve ortaya konulmamıştır. Birçok yazara göre terminolojideki karmaşıklıkla birlikte kategorilerin oldukça farklı kriterlere göre tanımlanması ve bu nedenle de, modelin sistematik kuramsal mantığının kaybolması Goldthorpe'un sınıf modelinin ortaya koyduğu genel bir izlenimdir. Esasen Goldthorpe'un sınıf şemasında, Weber'den kalan miras çok açık değildir. Sınıf modelinde sınıf konumunun piyasa konumunu karakterize ettiği varsayılan temel kavram çalışma ilişkileridir. Ancak Weber'in "sınıf konumu piyasa konumudur" derken, çok daha fazlasını ifade etmeye çalıştığı açıktır: "Sınıf kavramının geniş anlamı her zaman için şudur: Piyasadaki şansın türü, kişinin yazgısını belirleyen en önemli etmendir. Sınıf konumu bu anlamda son kertede piyasa konumudur" (Weber, 1987: 178). Dolayısıyla piyasa konumu düşüncesi, en azından farklı mesleklerdeki insanların yaşam şanslarını belirlemede temel bir öneme sahip olan emek gücü için duyulan arz ve talep bağlantılarını içermelidir. Kaldı ki bu durumda sınıf konumları ekonomik ortama bağlı olarak değişme eğilimi de gösterebilecektir. Bu, Weberci sınıf kuramını uygulamaya koymada dikkate alınabilecek noktalardan yalnızca bir tanesidir. Ayrıca farklı çıkarılara ve iş güvencelerine sahip olmaları nedeniyle çalışanlar arasında kamusal sektörde ve özel sektörde istihdam edilmelerine göre bir ayrıma gidilmesi daha uygun olabilirdi.

Sermaye ve Emek Arasında: "Çelişkili Sınıf Konumları"

Bir sınıf kuramı ve şeması oluşturmada Wright'ın yaklaşımı, Marx tarafından geriye bırakılan bazı boşlukları doldurabilme ve Marksist kuramı günümüz kapitalist toplumlarının gerçeklerine uyarlayabilme amacını taşır. Bu amaç temelinde Wright ampirik araştırmalarda kullanılacak Marksist bir sınıf tipolojisi ortaya koymaya çalışır. Ancak Marksist kuramda gereken bazı revizyonlar, aşağıda işaret edileceği gibi, açık bir şekilde Ortodoks Marksizm'den bazı temel kopmaları içerirken, Weberci birtakım kavramların ilave edilmesini gerektirmiştir (Carchedi, 1987: 113; Goldstein, 2006).

Marx'ın çözümlemesinde kapitalist toplumun iki temel sınıfı, üretim araçlarının denetimine sahip olan burjuvazi ve kendi emek güçlerini satmak zorunda olan proletaryadır. Diğer taraftan bu iki sınıf arasında yer alan küçük burjuvazi, lümpen proletarya ya da kendi başına çalışan küçük toprak

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

sahibi köylüler gibi orta ya da ara sınıfların varlığından söz etmesine, dolayısıyla da daha fazla sayıda sınıfların ve sosyal sınıfların sınıf fraksiyonları olarak adlandırdığı içsel bölümlenmelere tabi olabileceğinin farkında olmasına rağmen, bunlar kuramsal olarak ikili sınıf modeline bağlı kalan Marx'ın çözümlemesinin odak noktasını teşkil etmemiştir. Bu nedenle Wright'a göre, kapitalizmin sermaye tarafından ücretli emeğin sömürülmesi üzerine kurulu olduğu ilkesini ön plana çeken temel Marksist düşünce, çağdaş sınıf yapısına ilişkin birçok soruyu yanıtsız bırakmaktadır. Bu yüzden kapitalist toplumun ikili sınıf modelini reddetmekte ve bu modeli, aylıklı yöneticileri, işçi çalıştıran küçük mülk sahiplerini ve yarı özerk ücretli çalışanları içerecek şekilde genişletmektedir. Bu çerçevede Goldthorpe gibi Wright'da çağdaş kapitalist toplumlarda giderek genişleyen kol emeği kullanmayan çalışanların oluşturduğu "orta sınıflar"ı ele alan kuramsal bir yaklaşım ve ampirik bir açıklama ortaya koymaya çalışır. Bu noktada Wright'ın üzerinde durduğu temel soru, beyaz yakalılar şemsiyesi altında toplanan avukat, doktor, hemşire, akademisyen, yönetici gibi geniş bir dizi mesleğin üyeleri arasında ve bunlarla işçi sınıfı arasında ayrışma noktasının nasıl belirlenebileceğidir. Kapitalist sınıf ve işçi sınıfı arasında yer almasına rağmen, orta sınıflar bu ikisinin bazı özelliklerini paylaşırlar. Genel olarak işçi sınıfı üyeleri gibi, onlar da emek güçlerini bir ücret karşılığında burjuvaziye satmak zorundadırlar. Nihai karar verme süreçlerinden dışlanmışlardır ve kârın gerçekleştirilmesi süreçlerine katkıda bulunurlar. Diğer taraftan, üretim sürecinde kendi faaliyetlerini farklı düzeylerde denetleyebilmektedirler. Bunlar aynı zamanda işçiler gibi kapitalistler tarafından sömürülür, ancak kapitalistler gibi işçiler üzerinde bir egemenliğe ve denetime sahiptirler. Ayrıca, beyaz yakalılar hiyerarşisinde ne kadar yukarıda olurlarsa o kadar çok sermayenin müttefikleri kategorisi içerisinde yer alırlar.

Emek ve sermaye arasında giderek genişleyen bu tabakanın "her iki kampta" (burjuvazi ve proletarya arasında) konumlandığını ileri süren Braverman (1974: 407) gibi, Wright'a göre de, bu tabakayı oluşturanların çoğu, gerek proleter gerekse küçük burjuva öğelerini yansıtmalarından dolayı kapitalist toplumların temel toplumsal sınıfları arasında "yapısal olarak belirsiz" ya da "çelişkili sınıf konumları"nda yer almaktadır. Ayrıca, (küçük) işverenler bir yandan kendi işlerini yöneten mülkiyet sahipleri, öbür yandan işveren olduklarından, dolayısıyla da emek gücünü sömürdükleri için aynı zamanda hem küçük burjuva hem de kapitalisttirler. Diğer bir ifadeyle onlar da kapitalist sınıf ve küçük burjuvazi arasında çelişkili sınıf konumunda yer alırlar (Wright, 1978: 24). Anlaşılacağı üzere çelişkili sınıf konumları kavramı, Wright'ın çalışmasının ayırt edici temel bir özelliğini ve

kuramsal yönünü oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla ilk olarak altılı bir sınıf modeli ortaya koyar. Toplumsal üretim ilişkileri içerisinde ele alınan denetim ve sömürü düşüncesi, sınıf şemasının ilk versiyonu olarak kabul edilen bu sınıf modelinin geliştirilmesinde temel teşkil etmektedir.

Wright, piyasa ilişkilerine dayalı Weberci sınıf çözümlenmeleri ile kendi yaklaşımı arasında bir ayrımı sürdürmeye çalışarak, toplumsal üretim ilişkilerinin birbirine bağımlı üç ayrı boyuta ayrıştırılabileceğini ileri sürer: Parasal sermaye üzerindeki toplumsal denetim ilişkileri; toprak, fabrikalar ve bürolar gibi fiziksel sermaye üzerindeki toplumsal denetim ilişkileri; emek süreçleri ve emek gücü üzerindeki toplumsal denetim ilişkileri (1980: 24). Çelişkili sınıflar bu tür karışık denetim kalıplarını ortaya koyarlar.

Wright, öncelikle kapitalist sınıf ilişkilerinde üç temel sınıfsal konumun var olduğunu ileri sürer: Hem diğerlerinin emek güçleri üzerinde denetim hem de fiziksel üretim araçlarının sahipliği tarafından karakterize edilen *burjuvazi*; üretim araçlarının sahipliğinden yoksun olan ve burjuvazi tarafından satın alınan kendi emek güçleri üzerinde bile denetime sahip olmayan *proletarya*; üretim araçlarına sahip olan ve denetleyen ancak diğerlerinin emek güçleri üzerinde bir denetime sahip olmayan *küçük burjuvazi*. İlk sınıf haritasında Wright, bu temel sınıfsal konumlara üç ayrı çelişkili sınıf konumunu eklemektedir: Üretim araçlarına sahip olmayan ancak üretim araçları ve emek gücü üzerinde denetim gücüne sahip olan yönetici ve idareciler; hem üretim araçlarına hem de diğerlerinin emek gücü üzerinde denetime sahip olmayan ancak kendi emek güçlerinin denetimini muhafaza eden yarı özerk çalışanlar; ve işçi çalıştıran küçük mülkiyet sahipleri. Bu sınıf konumları dizisi içerisinde bireyler üretim süreçlerinde sahip oldukları mülkiyet, denetim ve özerkliğin ya da bunlardan yoksun olma derecesine göre yerleştirilmiştir. Genel olarak çelişkili sınıf konumları, denetimin niteliğine göre egemen sınıftan, sahip oldukları özerkliğin derecesine göre de işçi sınıfından ayrılırlar. Sermayenin denetiminin niteliği ile orta sınıfların denetiminin niteliği arasındaki fark, ilkinin hem işletmenin yönetiminde hem de kaynakların ve yatırımların dağılımıyla ilgili stratejik kararların alınmasında kesin bir otoriteye sahip olmasıdır. Özerkliğin derecesini belirleyen etmen ise, hem neyin üretileceğine, hem de nasıl üretileceğine ilişkin olarak belli bir denetleme kapasitesinin varlığıdır (Öngen, 1997: 206).

Wright'ın bu ilk sınıf şeması, daha sonra bu şemayı gözden geçirmesine neden olan bazı kuramsal eleştirilere tabi olmuştur. Eleştirileri dikkate alan Wright, orijinal "sınıf haritası"nın kapitalist üretim ilişkilerinde Marksist sömürü anlayışının bir çözümlemesini sunmaktan çok, yalnızca betimsel bir egemenlik anlayışı ortaya koyduğu düşüncesine varmaktadır (1985: 56-57).

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

Çünkü sömürüden çok tahakküm ilişkileri üzerinde yoğunlaşmasından dolayı, ilk yaklaşımı sınıf konumlarının analizi ve nesnel çıkarların analizi arasındaki bağlantıyı zayıflatmaktadır. Egemenlik, sınıf ilişkilerinin önemli bir görünümüdür, ama bu, sömürü temelindeki sınıf ilişkilerinin nedeni olmaktan çok, bu ilişkilerin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Yeniden uyarladığı çalışmasında sömürü kavramını çözümlemesinin merkezine alarak bu kuramsal sorunun üstesinden gelmeye çalışmasının nedeni de budur.

Wright'ın ilk ve sonraki yaklaşımlarındaki temel fark, çelişkili sınıf gruplaşmalarının belirlenmesinde önemli görülen çalışma özerkliği ögesinin ikinci şemada eksik olmasıdır. Sınıf konumları, mülkiyet sahipliğinin farklı formları ve mülkiyet sahibi olmayanlar söz konusu olduğunda sahip olunan örgütsel nitelikler, uzmanlık ve referanslara (dereceler, diplomalar vb.) göre belirlenmektedir. Ancak bu bağlamda Wright'ın yaklaşımı, Weberci yaklaşımlarla yakın bir paralellik göstermektedir. Çünkü bu tür bir yaklaşımda sınıflar, Weber'in (1987: 178) açık bir şekilde vurguladığı gibi, "piyasaya arz edilebilecek hizmetlerin türüne göre farklılaşmıştır". Sözelimi, Weberci bir yaklaşıma göre kapitalist üretim sistemlerinin giderek bürokratikleşmesiyle yakından ilişkili olan profesyoneller, idareciler ve üst düzey yöneticiler, konumlarını büyük ölçüde sahip oldukları "referanslar" –dereceler, diplomalar ve öteki nitelikler - sayesinde elde ederler. Bir bütün olarak, görece güvence altında ve bol kazançlı işlerde çalışırlar. Bu açıdan onların, daha rutin nitelikteki el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlardan ayrılması genel bir ampirik gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Esasen, bu bağlamda Wright ile Weber'in tabakalaşma kuramından esinlenen Goldthorpe'un yaklaşımları arasında kayda değer bir farklılık olmadığını ifade etmek gerekir.

Öte yandan Wright, yeni modelinde geleneksel Marksist sömürü çözümlemesinin yerine Roemer'in "rasyonel seçim" modelinin uyarlanmış bir versiyonuna yer verir. Sömürüyü "bir sınıf tarafından diğer bir sınıfın emeğinin meyvelerine iktisadi açıdan baskıcı şekilde el konulması" (1985: 74) olarak tanımlar ve üretim araçlarının sahipliği temelinde işçileri sömürebilen kapitalistlerin yanı sıra bu araçlara sahip olmayan fakat örgütsel nitelikleri (organisational assets), vasıfları ve/ya referansları (credentials) aracılığıyla bazı grupların mülkiyet sahipliğinden soyutlananları sömürebildiğini ileri sürer. Bu bağlamda, her bir sömürü türü için bir dizi ara sınıf konumlarının yanı sıra bir yanda diğerleri tarafından sömürülen, ama öte yanda sömüren bir dizi konumların var olduğuna işaret eder (Meikins, 1989: 174).

Tablo 2: Wright'ın Kapitalist Toplumdaki Sınıf Konumları Tipolojisi

Üretimle ilgili Nitelikler		Üretim araçlarına Sahip değil [ücretli çalışanlar]				
Üretim araçlarına sahip		1 Burjuvazi	4 Uzman Yöneticiler	7 Yan nitelikli yöneticiler	10 Niteliksiz Yöneticiler	
İşçi çalıştıracak yeterli sermayeye sahip ve kendi çalışmayan						+
İşçi çalıştıracak yeterli sermayeye sahip fakat kendi de çalışan	2 Küçük İşveren	5 Uzman şefler	8 Yan nitelikli çalışan	11 Niteliksiz Şefler		0
İşçi çalıştıracak kadar değil ama kendisi için yeterli sermayeye sahip	3 Küçük Burjuvazi	6 Uzman Çalışanlar	9 Yan nitelikli şefler	12 Proletarya		-
						+ 0 -
						Vasf / Referanslara Dayalı Nitelikler

Kaynak: Wright (1985: 88)

Wright bu üç sömürü türü arasında ve onların bir birleşiminden ayrıma giderek, ileri kapitalizmde sınıf ilişkilerinin gittikçe karmaşıklaşan yapısını yansıtabilmek amacıyla, ilk sınıf şemasında belirttiği sınıfların sayısal olarak iki katını ortaya koyabilmiştir (Edgell, 1993: 20). Diğer taraftan bu çabayla birlikte, Wright'ın yaklaşımının temelini oluşturan Marx'ın orijinal içgörülerinin etkisinin zayıflamaya başladığı ileri sürülebilir. Marx kendi analizinde genel olarak antagonistik ama karşılıklı ilişkiler içinde olan iki sınıf üzerinde durmaktadır. Ona göre sermaye ve emek birlikte yaşayamayacağı gibi, birbirlerinden ayrı da var olamazlardı. Bu, kapitalist toplumlarda sosyal değişimin motorunu temsil eden sınıf mücadelesinin kabucılığının ifadesidir. Ancak, Wright'ın yeni formülasyonunda, bu dinamik ve ilişkisel sınıf düşüncesi kaybolmuş ve birbirleriyle karmaşık bir şekilde ilişkilendirilen farklı sınıf konumların bir betimlemesi sunulmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Wright'ın kuramı, yeni sınıf modelini tanımlayan üç ayrı nitelik (asset) formunun ölçütlerini koymakla ilgilidir. Üretimle ilgili nitelikler göz önüne alınarak ilkin üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasında bir ayırım yapılmış, sonra mülkiyet sahibi olanlar kategorisi içinde bir tasnife gitmiştir. Bu yapılırken basit bir şekilde istihdam edilen çalışanların sayısı dikkate alınmıştır. Esasen böyle bir yaklaşım pratik nedenlerle birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir. Türkiye'deki çalışmalar göz önüne alındığında Boratav (1995: 5) bir ya da iki kişiyi istihdam edenleri küçük burjuvazinin bir parçası olarak ele almakta ve onları kendi başına çalışanlardan ayırt etmektedir. Üç ve üçten fazla kişiyi istihdam edenleri ise, "orta" ya da "büyük" burjuvazi olarak değerlendirmektedir. Yanıklar (2001) ise, dört ve üzeri kişiyi çalıştıranları büyük işveren olarak kabul etmektedir. İngiltere'de yaptıkları çalışmalarında küçük işverenle büyük işveren arasında ayırım yapmak için Scase ve Goffee (1982) otuz beş; Rose ve O'Reilly (1997) ise yirmi beş çalışanın olmasını baz alırlar. Wright, on veya daha fazla kişiyi istihdam edenleri burjuvazi sınıfına yerleştirirken, iki ve on arasında çalışanı olanları küçük işverenler olarak görmektedir. Wright aynı zamanda, istihdam ettikleriyle aynı şekilde çalışanları küçük işveren olarak değerlendirmekte ve bu şekilde yalnızca yönetim süreci ile ilgilenen burjuvaziyi ayırtmaktadır. Benzer bir şekilde Goldthorpe farklı ülkelerdeki resmi istatistiklere dayanarak on çalışanın olmasını bir ayırım noktası olarak kullanılmasının yaygın olduğuna işaret eder. Ancak Goldthorpe için küçük işverenle büyük işvereni birbirinden ayıran kriter onların istihdam ettiği çalışanların sayısı değildir. Küçük işverenler bireysel olarak ya da aile üyelerinin yardımıyla işyerinin idari işlevlerini yürütürlerken, büyük işverenler yönetimle ilgili işlevin en azından bir kısmını aylıklı çalışanlara devretmişlerdir. Bu kriter tek başına, kendi

işinin sahibi olanlarla küçük işvereni işlevsel olarak ayırmada yeterli değildir. Bununla birlikte, Goldthorpe ve Wright'ın ortaya koydukları bu kriterler makul kabul edilebilir. Ancak işverenlerin birbirlerinden ayrıştırılması her zaman için bir güçlüğü ortaya çıkarmıştır.

Wright'ın şemasında, üretim araçlarına sahip olanlardan farklı olarak, diğer gruplar farklı derecelerde örgütsel niteliklere, vasıflara ve referanslara sahiptirler. Bu anlayış temelinde Wright, üretim araçlarından yoksun olmasına karşın örgütsel niteliklere sahip olan sömürücü bir sınıf olarak yöneticilerle ilgili bir bakış geliştirir. Kapitalist toplumlarda, nominal olarak kişisel sermayesi olmamasına rağmen, yöneticiler üst düzey konumları nedeniyle örgütsel nitelikleri (assets) denetlerler. Bunlar işyerindeki karar verme süreçlerine doğrudan katılırlar ve asları üzerinde bir otoriteye sahiptirler. Yöneticiler aynı zamanda otorite hiyerarşisi içinde daha alt düzeylerde yer alan ve karar verme süreçlerine katılmayan şeflerden ve nihai stratejik denetime sahip kapitalistlerden ayrılırlar. Diğer taraftan, bazı yöneticiler önemli konumlarda yer almalarına karşın derecelerden (qualifications), uzmanlar ise bazı derecelere sahip olmalarına rağmen örgütsel niteliklerden (assets) yoksundurlar. Wright'ın kuramında örgütsel nitelikler, üretim süreci içinde karar verme ve denetleme ilişkisine göre tanımlanmıştır (1985: 79). Vasıf / referanslara dayalı nitelikler eğitim kurumlarında edinilen dereceler bilgi ya da beceri gibi ekonomik sermayeye dönüştürülebilir kaynakları ele alan Bourdieu'nun (1986) kültürel sermaye kavramıyla kısmen de olsa paralellik göstermektedir. Vasıf/referanslara dayalı nitelikler (credential assets) Wright tarafından çalışma özerkliğinin derecesini de içerecek şekilde mesleki değişkenlere göre tanımlanmıştır.

Diğer taraftan, Wright'ın çoklu sömürü analizinde özellikle vasıf sömürüsü ve örgütsel nitelik sömürüsü tartışmasında bir dizi kuramsal sorun ortaya çıkmaktadır. Wright, referanslara (diploma ve dereceler) sahip olan çalışanların belirli vasıfların mevcudiyetini yapay olarak sınırlayarak işverenleri, ortaya koydukları "marjinal ürün"ün değerini aşacak düzeyde ücret ödemeye zorlayabildiklerini ileri sürmektedir. Bu, referanslara sahip olanların, sahip olmayanları sömürmesi anlamına gelmektedir. Ancak Meikins (1989) ve Hogan'a (2005) göre, Wright'ın burada göz önüne almadığı durum, piyasa koşulları içinde, referanslara sahip olanların daha "üretken" olması, dolayısıyla da daha yüksek ücretlere sahip olmalarının normal karşılanmasıdır. Diğer bir deyişle, nitelikli çalışanların kaçınılmaz olarak nitelikleri olmayanları sömürdükleri iddiası hiç de açık değildir. Wright, kapitalist toplumdaki sosyal ürünün dağılımının analizini yapmaya çalışsaydı bu açıkça ortaya çıkardı. Ve eğer bazı nitelikli çalışanlar sömüren değilse, onların sınıf konumları bu niteliklerden yoksun olanların sınıf

konumlarından farklı olmayabilirdi. Bu, Wright'ın çoklu sömürü çözümlemesine yöneltile eleştirilerden biridir. Ancak buradaki temel nokta, onun çelişkili sınıf konumları kuramını tutarlı bir sömürü analizinin içerisine tam olarak yerleştirememesidir. Wright, doğru bir şekilde konum ve vasıflar arasındaki farklılıklara işaret etmekte ve eşitsizliklerin farklı toplumsal çatışmaların temeli olabileceğini belirtiyor. Ancak kapitalist toplumda, bu ayrımların ve çatışmaların farklılaşma formlarından daha fazlası olarak görülebilmesine ilişkin kuramsal bir açıklama sağlayamıyor gibi görünmektedir.

Beyaz yakalı çalışanların konumlarını çelişkili sınıf konumları olarak söz ederken, Wright gerçekte, belli emek türlerinin ayrıcalıklara sahip olduğu ya da kapitalist olmayanlar kategorisinin farklılaşmış ve ayrılmış olduğu tikel önermesinin ötesine gitmektedir. Wright, bu konumların sınıf terimleri içerisinde geleneksel olarak tanımlanan proletaryadan niteliksel açıdan farklı olduğunu ileri sürmektedir. Bu sav, söz konusu grupların bazı bakımlardan sömürücü olduğu üzerindeki ısrarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu çerçevede, çelişkili sınıf konumları yaklaşımının dayanağı olan sömürü kuramı geleneksel Marksist sömürü çözümlemesinden temel bir kopuşu işaret etmektedir.

Wright yalnızca Roemer'in analizini uyarlamakla kalmamış, bu analizin odak noktasını farklı üretim tarzlarından bütün sömürü süreçlerinin kapitalist toplumlarda kendiliğinden yürürlükte olduğu düşüncesine çevirmiştir. Wright'ın orijinal kurama yaptığı uyarlamalar bir bütün olarak ele alındığında, Roemer'in projesinden ciddi bir sapma görülür. Esasen sömürüye dayalı bir kuram ortaya koymak için, Wright'ın neden Roemer'in çalışmasına ihtiyaç duyduğu da hiç açık değildir (Marshall vd., 1988). Her şeyden önce, emek-değer kuramında sömürü (Wright'ın kullanmak istediği tarz olarak) uzun bir kuramsal geçmişe sahiptir. Gerçekte Wright'ın çözümlemesi, yukarıdaki satırlarda işaret edildiği gibi piyasa ilişkileri temelinde yapılan sınıf tanımlamasıyla ilgili olarak bireyin "sınıf konumu"nun belirlenmesine yönelik Weberci yaklaşımlara yakın bir paralelliğe sahip hale gelmiştir. Öngen'in (1996) dikkat çektiği gibi denetim, egemenlik gibi kavramlar Marksist terminolojiyi değil, her şeyden önce Weberci kavramları çağrıştırmaktadır. Bu nedenle, çelişkili sınıf konumları göz önüne alındığında, Wright'ın şemasında Marksist sınıf çözümlemesinin özünü oluşturan üretim araçları sahipliği olgusundan uzaklaşan ve Weberci kavramlara dayanan bir yaklaşımı benimsemeye yönelik bir eğilim gelişir.

Diğer taraftan, Goldthorpe'un ve Wright'ın yaklaşımlarına ortak olarak yöneltilebilecek en temel eleştirilerden biri, tabakalaşma ile ilgili çağdaş sosyolojik araştırmaların en tartışmalı konularından birisini teşkil eden

kadınların sınıf konumlarına ilişkindir. Bu tartışmalar, aynı zamanda sınıf analizinin temel biriminin aile mi yoksa birey mi olması gerektiği sorusu üzerinde odaklanır. Goldthorpe, mesleki kombinasyonlar, resmi istatistikler ve monografik kaynaklara dayalı bilgileri çalışma ilişkilerinin göstergeleri olarak kabul ederek bireyleri sınıflara yerleştirmiştir. Ancak, yalnızca erkekler arasındaki toplumsal mobiliteye ilişkin çalışmaları için sınıf kategorilerini ortaya koyduğu göz önüne alınınca, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili olarak yaklaşımında önemli bir eksikliğin bulunduğu ileri sürülür (Crompton, 1989; Allen, 1999; Bradley, 1996).

Goldthorpe (1980: 288), sınıf çözümlemesinin temel biriminin "aile" olduğunu savunur ve ailenin sınıf konumunun "erkek aile reisi"nin sınıf konumuyla izah edilebileceğini - dolayısıyla da kadınların sınıf konumlarının eşlerinin sınıf konumundan - belirlenebileceğini ileri sürer.⁴ Kadınlar, erkeklere nazaran daha uzun süre emek piyasasının dışında kalırlar. Diğer bir deyişle, kadınların ücret karşılığı çalışma deneyimleri, çocuk doğurmak ve bakmak gibi nedenlerle kesintiye uğradığından erkeklere nazaran çok daha aralıktır. Ayrıca, kadınların çoğunluğu ekonomik bakımdan eşlerine bağımlı olduklarından, onların sınıf konumları eşlerinin sınıf konumları tarafından belirlenmektedir. Dahası, mevcut bütün veriler kadınların sınıf aidiyetlerinin ve oy verme davranışlarının (sınıfın sosyopolitik görünümüleri) eşlerinin mesleki konumlarının (sınıfın demografik özellikleri) bir yansıması olduğunu göstermektedir.⁵ Bütün bunlar, Goldthorpe'a göre, sınıf çözümlemelerinde kadınların mobilité deneyimlerinin sınıf oluşumu süreçlerinde ilgili olmadığına işaret etmektedir.⁶

Bununla birlikte, Goldthorpe'un yaklaşımının, özellikle bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler göz önüne alındığında, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimi söz konusu olduğu kadarıyla verimli olduğu söylenemez. Sınıf

⁴ Batıda yapılan bazı çalışmalar (bkz.; Rose ve Laurie, 1991; Halsey, 1980) analiz biriminin aile olması gerektiğini öneriyor. Bazı değişikliklerle birlikte, Goldthorpe'un şemasını kullanarak Türkiye'de bir ilçenin tabakalaşma sistemini ele alan Yanıklar'ın (2001: 205-243) çalışması da analiz birimi olarak ailenin sosyal sınıfın güvenilir bir göstergesi olduğunu vurguluyor.

⁵ Türkiye bağlamında benzer bir görüş Tekeli tarafından ortaya konmuştur. Tekeli'nin çalışmasında vardığı sonuç şudur: Evlilik kadının politik davranışını belirleyen temel kurumdur. Türk toplumunda politik kararlar erkeğin sorumluluğu olarak görülmekte ve kadınların eşlerinin politik tercihlerine uymaları beklenmekte (1982: 310).

⁶ Goldthorpe şemasının, kadınların toplumsal mobilitelerine ilişkin görelî kalıplarının erkeklerinkine büyük ölçüde benzerlik gösterdiğini ileri sürmektedir.

analizinde Wright'ın da toplumsal cinsiyete yaklaşımı Goldthorpe'unkiyle önemli ölçüde paralellik göstermektedir. Wright (1989: 291), cinsiyetin insanların yaşanan deneyimlerinin anlaşılması ve açıklanmasında önemli bir etken olduğunu kabul etmesine rağmen, bunun toplumsal cinsiyetin soyut sınıf kavramına dahil edilmesi anlamına gelmediğini ileri sürer. Sınıf ve toplumsal cinsiyet arasında analitik bir ayrımı öngören Goldthorpe'a (1980, 1983) göre, kadın ve erkeklerin emek piyasasındaki farklı deneyimleri sınıftan ziyade cinsiyetin bir sonucudur. Esasen analiz birimleri farklı olmasına rağmen, Wright ve Goldthorpe sınıf çözümlemesinin toplumsal cinsiyetten çok sınıfla ilgili olduğunu, dolayısıyla da toplumsal cinsiyetle ilişkili olgularla ilgili açıklamaların yer almaması nedeniyle sınıf analizlerine yaklaşımlarının eleştirilmemesi gerektiğini ileri sürerler. Buna karşın, bu yaklaşımlara yöneltilen eleştiriler geçerliliğini korumaktadır.⁷ Bu eleştiriler birkaç noktada özetlenebilir. İlk olarak, ailelerin önemli bir bölümünde kadınların geliri, ailenin ekonomik durumu ve yaşam tarzı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durumda, kadının ücret karşılığı çalışması bir dereceye kadar ailenin sınıf konumunu belirlemektedir. İkinci olarak, kadının çalışma durumu eşinin sınıfsal konumunu etkileyecek temel bir etken olabilir. Kadının mesleği, ailenin bir bütün olarak içinde bulunduğu konumun derecesini ve yaşam şanslarını belirleyebilir. Üçüncü olarak, ailenin sınıf konumunun erkeğin mesleği tarafından belirlenebileceğini varsayılmasına rağmen, kadının işinin eşinin işinden daha yüksek bir sınıf kategorisinde yer aldığı bazı aileler vardır. Bu durumda her zaman için erkeğin mesleğinin belirleyici bir etken olduğu ileri sürülemez. Britten ve Heath, (1983), McRae (1986) ve Evans (1993) gibi yazarlar bu noktada, mantıksal olarak en azından daha yüksek bir sınıfsal konumda bulunan cinsiyetin ilgili araştırmalarda ele alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Dördüncüsü, yalnızca kadının çalıştığı aileler söz konusudur. Neticede araştırmalar, bir kadının ekonomik durumunun basit bir şekilde eşinin durumundan "okunamayacağı" görüşünü desteklemektedir.⁸ Dolayısıyla, sınıf analizlerini birey üzerinden yaparak bu noktaları ampirik çalışmalarda göz önüne almak, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sınıf ayrılıkları bakımından ele alınmasını olanaklı kılacaktır. Ayrıca, analiz birimi olarak bireyi almanın, kadınların erkeklere kıyasla daha az kazançlı mesleklerde yoğunlaşmış olmadığını, bazı sınıf kategorilerinin cinsiyet özellikli olup olmadığını ya da aynı sınıf konumunda bulunsalar dahi kadınların

⁷ Wright, analiz birimi olarak bireyi ele almasına rağmen sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimi açısından bir açıklama ortaya koymuyor. Dolayısıyla bu eleştiriler daha çok Goldthorpe'un yaklaşıma yöneltilmesine karşın Wright'ın yaklaşımı için de geçerlidir.

⁸ Bu konuyla ilgili kısa bir tartışma için, bkz.; Giddens (2000: 278-280).

erkeklerle kıyasla farklı piyasa güçlerine sahip olup olmadıklarını ortaya koymak gibi bazı diğer amaçlar için de uygun olacağı konusunda geniş bir fikir birliğinin olduğunu belirtmek gerekir.

SONUÇ

Buraya kadar, ortaya koydukları sınıf şemaları temelinde Goldthorpe ve Wright'ın sınıf yaklaşımlarını eleştirel bir açıdan değerlendirdik. Bütün bu eleştirilere karşın yaklaşım ve şemalarının sosyal bilimlerin farklı alanlarında, ama özellikle sosyolojide sınıf çözümlenmeleri ile ilgili araştırma ve tartışmalarda merkezi bir yer teşkil ettiği ve oldukça geniş sosyal bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu iki şemanın kullanılmasında söz konusu olan farklı kuramsal ve pratik uygulamaların genişliği, bu şemaların “yanlış” ya da “doğru” olarak değerlendirilmesine olanak vermemektedir. Yine de sosyologlar bu kuramsal ve yöntemsel çoğulculuğu kabul etmekte bazı durumlarda isteksiz davranmış ve hangi şemanın daha üstün olduğu konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Sözgelimi, Goldthorpe'un şemasının, özerkliğin öznel olarak tanımlanmasından dolayı, bazı avukatların ve temizlik işçilerinin yarı özerk çalışanlar olarak aynı sınıf kategorisine eklenmesi gibi, Wright'ın şemasında rastlanan anormalliklerden kaçınmada daha başarılı olduğu ve bu şemanın yeni sınıf konumlarının çözümlenmesinde daha uygun olduğu ileri sürülür. Diğer taraftan Wright'ın şemasının kuramsal açıdan daha tutarlı ve başarılı olduğu kabul edilir. Ancak bu şemalar kendi içlerinde ele alınmalıdır.

Bu çalışmada vurgulandığı gibi, Weber'in ve Marx'ın çalışmalarına dayanan gelenekleri temsil etmesine karşın, bazı açılardan Goldthorpe ve Wright'ın yaklaşımlarının bu geleneklerden uzaklaştıkları görülür. Goldthorpe'un yaklaşımı ele alındığında, bu uzaklaşma onun, Weber'in sınıf ayrımlarının kaynağı olarak gördüğü mülkiyet değişkenini göz önüne almayarak hizmet sınıfı içerisine büyük mülk sahipleri ve üst düzey beyaz yakalıları dahil ettiğinde en belirgin şekliyle görülür. Ayrıca, Weber'den ödünç alınan piyasa ilişkileri düşüncesi, farklı mesleklerdeki insanların yaşam şanslarını belirlemede temel bir öneme sahip olan emek gücü için duyulan arz ve talep bağlantılarını yeterince içermemektedir. Bu noktalar temelinde Goldthorpe'un, Weber'in bazı kavram ve görüşlerini etkin bir şekilde değerlendirmeye almadığı söylenebilir. Orta sınıfla ilgili çözümlenmelerinde açık olduğu gibi, Wright'ın yaklaşımında Marksist görüştürten bir kopmayı görebiliyoruz. Wright'ın, Marksist sınıf çözümlenmesinin özünü oluşturan üretim araçları sahipliği olgusundan çok nitelikler, dereceler, vasıflar gibi kriterler üzerinde yoğunlaşması ve denetim, egemenlik gibi kavramları kullanması, yaklaşımının giderek Weberci bir yaklaşımla örtüşmesine yol açmıştır. Ayrıca, genel olarak antagonistik ama

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

karşılıklı ilişkiler içinde olan iki sınıf üzerinde duran Marx'ın görüşlerini temele almasına karşın, birbirleriyle karmaşık bir şekilde ilişkilendirilen farklı sınıf konumlarının bir betimlemesini sunmasından dolayı, Wright'ın yaklaşımında sınıf dinamiğinin ve ilişkisel sınıf düşüncesinin zayıfladığı söylenebilir.

Farklı kuramsal yönelimlerine karşın, Wright ve Goldthorpe sınıf yapısına ilişkin bazı konularda hemfikirdirler. Sözelimi, her ikisi de sınıfları ekonomik açıdan tanımlamışlardır. Ayrıca, Wright'ın modelinde, Marx tarafından tanımlanan iki temel sınıfın ön planda tutulmasına ve orta sınıfların konumunun bu iki sınıfla ilişkili olarak belirlenmesine karşın, Goldthorpe'un modelinde olduğu gibi, kapitalist toplumlarda hızla genişleyen emek ve sermaye arasında yer alan ara tabaka unsurlarının ya da Weber'in adlandırdığı şekliyle edinimci sınıflarla ilgili çözümlenmeler üzerinde bir yoğunlaşma göze çarpar. Diğer taraftan, kapitalist sınıfın merkezi rolüne ilişkin daha yoğun bir vurguya yer verilmiş olması, Wright'ın modelini, kapitalist sınıfın çözümlenmesini ihmal eden Goldthorpe'un modelinden ayırmaktadır.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, yaygın bir şekilde kullanılmasına karşın, Goldthorpe'un ve Wright'ın sınıf şemaları çoğunlukla gelişmiş kapitalist toplumların sınıf yapısı, özellikle de toplumsal mobilite çalışmaları için kurgulanmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde, şemaların bu toplumlardan farklı bir formasyona sahip Türkiye'yi açıklamakta yetersiz kalacakları iddia edilebilir. Gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'de kendi işinin sahibi olanlar ve küçük mülkiyet sahipleri hayli geniş bir kesim oluşturmakta ve nüfusun üçte birinden fazlası tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Buna karşılık hizmet kesiminde çalışanların oranı gelişmiş kapitalist ülkelere kıyasla görece azdır. Yine de bunun öncelikle niceliksel bir farklılık olduğunu ifade etmek gerekir. Niteliksel farklılıkların olup olmadığını belirlemek ise ampirik çalışmaların yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Türkiye'de orta büyüklükte bir yerleşim yerinin tabakalaşma yapısını sınıf, statü ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan Yanıklar'ın (2001) çalışması, Goldthorpe'un sınıf şemasının küçük yerleşim yerleri için dahi bazı uyarlamalarla birlikte başarılı bir şekilde uygulanabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı şekilde, Erbaş'ın (1993) "*Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara*" adlı çalışması, Wright'ın şemasının sınıf çözümlenmeleri için uygun bir şema olduğuna işaret etmektedir. Benzer bir şekilde, Türkiye'de de sınıf ilişkilerinin görünür olduğu ve bu ilişkilerin ampirik çalışmalarla gözlenebileceğini ileri süren Aktaş'ın (2001) çalışması, Goldthorpe ve Wright'ın sınıf şemalarının Türkiye'de sınıf tutumu

ayrışmalarını önemli bir derecede sergileyebildiklerine dikkati çekmektedir.⁹ Özet olarak, bu şemalar eldeki veriler temelinde yeni sınıf kategorileri ekleme ya da bu kategorilerden birkaçını birleştirme gibi bazı uyarlamalarla birlikte başarılı bir şekilde kullanılabilir şemalardır.¹⁰ Sözgelimi, Scott (1996) kapitalist sınıfın ayrı bir sınıf olarak Goldthorpe'un şemasına eklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı görüşü paylaşmakla birlikte Yanıklar, Türkiye bağlamında, emek güçlerini satmak zorunda olan, ama uzun süreli ya da düzenli bir işi olmayan mevsimlik işçiler, hamallar ya da inşaat işçileri gibi farklı işlerde çalışanların ayrı bir sınıf kategorisi olarak ele alınmasını ve aynı zamanda mülkiyetli ve mülkiyetsiz sınıflar arasında daha keskin bir ayrıma gidilmesi gerektiğini öneriyor.

Son olarak, burada ele alınan şemaların kadınların istihdamları söz konusu olduğu kadarıyla verimli olmadıklarını ve ortaya koydukları analizlerin cinsiyet özellikli olduğunu ifade etmek gerekiyor. Bu nedenle, Gerek Goldthorpe gerekse Wright'ın yaklaşımları, toplumsal cinsiyet ve sınıf arasındaki etkileşimi açıklayabilecek bir nitelikte değildir. Bu şemalara yöneltilen eleştirilerin çoğu ailenin analiz birimi olarak ele alınmasına yöneliktir. Goldthorpe analiz biriminin aile olması gerektiği üzerine ısrar ederken, Wright analiz biriminin birey olduğunu kabul etmiş, ama bu yönde şemasını geliştirme konusunda bir çaba göstermemiştir. Diğer taraftan, ampirik bir araştırmada bu şemalara yöneltilen eleştirileri göz önüne alarak, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkileşimini ortaya koymaya çalışmak sınıf çözümlerinin alanını genişletmeye hizmet edecektir. Ama bu en azından, kadınların çalışma yaşamlarını ve mülk sahipliklerini göz önüne alarak onları belirli sınıf konumlarına yerleştirme çabasıyla mümkün olacaktır.

---

⁹ Genel olarak bu iki şema bütün kapitalist toplumlarda kullanılabilir bir şemadır. Goldthorpe'un şeması Macaristan ve Polonya gibi yeni kapitalist toplumlar da dahil bütün Avrupa'da, Avustralya da ve Kuzey Amerika'da sınıf yapılarının araştırılmasında kullanılmış ve araştırma bulguları bu şemanın bazı sınırlılıklarının olduğuna işaret etse de, başarılı bir şekilde uygulanabileceğini göstermiştir.

¹⁰ Esasen, Goldthorpe, sınıflar arasındaki ayrımların çalışma ilişkilerine dayandığı düşüncesini muhafaza ederek şemasının yeniden uyarlanabileceğini ve çalışmanın özelliklerine dayalı olarak yeni kategorilerin eklenebileceğini vurgular (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 46).

SUMMARY

This study deals with Goldthorpe's and Wright's class approaches, which represent Weberian and Marxist perspectives respectively, and which have influenced the development of class schemes that have been used in recent empirical research. The purpose of this study is to discuss the extent to which these theories represent the two major theoretical traditions of class analysis in sociology and to attract attention to some of the limitations that they possess. By taking into account their class schemes, this study is also concerned with their alternative conceptions of the class structure in modern capitalist societies.

It is pointed out that in some respects their approaches do not represent Weberian and Marxist traditions. Goldthorpe mixes up service class with those whom they serve. Merging service class with large proprietors implies that two classes are equal in certain respects, thereby undermining the distinctiveness of both, and thus omitting one of the fundamental variables emphasized by Weber in class analysis. In addition, the idea of market situation should include at least some connection to the supply and demand for labour power - a point which is mentioned by Weber. As indicated in this study, Wright is concerned to develop a Marxian typology of classes that can be used in empirical research. However, it has often appeared that the revisions required in Marxist theory have involved some major departures from orthodox Marxism. Moreover, his analysis has a close parallel in Weberian approaches to the identification of the individual's class situation with respect to the issue of production-based versus market-based definitions of class. Although, Goldthorpe and Wright have been taken to represent very different theoretical approaches, their analysis of class positions of those between capital and labour constitute their common agenda. But many of the limitations of their analysis arise from their accounts of "middle" and "white collar" class positions.

In this study, it is also emphasized that the operational logic of these two approaches makes the resulting class analysis and class categories themselves gender-specific. As the family are regarded the basic unit of class analysis, as far as women's employment is concerned, Goldthorpe's class scheme is not suitable. Wright's approach, in which the individual rather than the family is regarded as the unit of class analysis, might seem to be more appropriate as far as gender inequalities are concerned. However, his approach shares similar problems with that of Goldthorpe as regards its usefulness in analysing the class position of women.

On the other hand, despite the fact that they have their own limitations and they can be criticized on a number of points, these schemes occupy a central place in sociological research on class analysis and they are used in a wide variety of social context in capitalist societies. As discussed briefly their schemes can also be used in Turkish context with some modifications.

KAYNAKÇA

AHRNE, G.

1990 "Class and Society: A Critique of John Goldthorpe's Model of Social Classes", iç. **John H. Goldthorpe – Consensus and Controversy** (der. J. Clark, C. Modgil ve S. Modgil), Londra: The Falmer Press.

AKDEMİR, N. ve A. ODMAN

2008 "Tuzla Tersaneler Bölgesi'nde Örülen ve Üstü Örtülen Sınıfsallıklar", **Toplum ve Bilim**, 113, s. 49-89.

AKTAŞ, A. S.

2001 "Sınıf Şemaları ve Sınıf Analizleri: Türkiye Örneğine Ampirik bir Yaklaşım", **Toplum ve Bilim**, 90, s. 210-242.

ALTUNTAŞ, B.

2008 "Enformel Bir Emek Biçimi Olarak Sokak Toplayıcılığı", **Toplum ve Bilim**, 112, s. 31-59.

BELEK, İ.

1999 "Sosyal Sınıf, Eğitim, Gelir ve Mahalle: Hangisi Sağlığın en Önemli Belirleyenidir?" **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 99/ 1-2.

BORATAV, K.

1995 **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BOURDIEU, P.

1986 "The Forms of Capital", iç. **Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education** (der. J.E. Richardson), Londra: Greenwood Press.

BRADLEY, H.

1996 **Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality**, Cambridge: Polity.

BRAVERMAN, H.

1974 **Labor and Monopoly Capital**, New York: Monthly Review Press.

BRITTEN, N. ve A. HEATH

1983 "Women, Men and Social Class", iç. **Gender, Class and Work**,
(der. E. Gamarnikov), Londra: Heinemann.

CALVERT, P.

1982 **The Concept of Class**, Londra: Hutchinson.

CARCHEDI, G.

1987 **Class Analysis and Social Research**, Oxford: Basil Blackwell.

CROMPTON, R.

1993 **Class and Stratification. An Introduction to Current Debates**,
Cambridge: Polity.

DEMİR, E.

1995 "Türkiye'de İşçileşme Süreçleri" **Toplum ve Bilim**, 112, s. 69-85.

DEVINE, F.

2004 **Class Practices**, Cambridge University Press.

EDGEELL, S.

1993 **Class**, Londra: Routledge.

ERBAŞ, H.

1993 **Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara**,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ.

ERIKSON, R. ve J. H. GOLDTHORPE

1992 **The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial
Societies**, Oxford: Clarendon.

EVANS, G.

1993 "Is Gender on the New Agenda?", **European Journal of Sociology**,
44, s. 449-71.

GARNSEY, E.

1981 "The Rediscovery of Division of Labour", **Theory and Society**, 19, s.
337-58.

GIDDENS, A.

1973 **The Class Structure of Advanced Societies**, Londra: Hutchinson.

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

GOLDSTEIN, J. P.

2006 "Marxian Microfoundations: Contribution or Detour?" **Review of Radical Political Economics**, 38(4): 569-594.

GOLDTHORPE, J. H.

1980 **Social Mobility and Class Structure in Modern Britain**, Oxford: Clarendon

GOLDTHORPE, J. H.

1983 "Women and Class Analysis: In Defence of the Conventional View", **Sociology** 17, 4, s. 465-88.

GOLDTHORPE, J. H.

1984 "Women and Class Analysis: A reply to the Replies", **Sociology**, 18, 4, s.491-499.

GOLDTHORPE, J. H.

1995 "The Service Class Revisited", iç. **Social Change and the Middle Classes** (der T. Butler and M. Savage), Londra: UCL Press.

GOLDTHORPE, J. H.

2000 **On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory**, Oxford, U.K.: Oxford University Press.

HOGAN, R.

2005 "Was Wright Right? High-Class Jobs and the Professional Earnings Advantage", **Social Science Quarterly**, 86(3): 645-663.

KOÇAK, H.

2008 "Türkiye'de İşçi Sınıfı Oluşumunun Sessiz Yılları". **Toplum ve Bilim**, 113, s. 90-126.

MARSHALL, D., ROSE, D., NEWBY, H. ve C. VOGLER

1988 **Social Class in Britain**, Londra: Unwin Hyman.

McRAE, S.

1986 **Cross-Class Families**, Oxford: Clarendon Press.

MEIKINS, P. F.

1989 "A Critique of Wright's Theory of Contradictory Class Locations", iç. **Debate on Class**, (der. E.O. Wright), Londra: Verso.

ÖNGEN, T.

1996 **Prometheus'un Sönmeyen Ateşi**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

PARKIN, F.

1972 **Class Inequality and Political Order**, Londra: Paladin.

REOMER, J.

1982 **A General Theory of Class and Exploitation**, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

ROSE, D. ve H. LAURIE

1991 "Household Allocative Systems, Gender and Class Analysis".
Working Papers of the ESRC Research Centre on Micro-social Change. Paper 6. Colchester: University of Essex.

ROSE, D. ve K. O'REILLY

1997 **Constructing Classes**, Londra: Office for National Statistics.

SAUNDERS, P.

1990 **Social Class and Stratification**, Londra: Routledge.

SCASE, R ve R. GOFFEE

1982 **The Entrepreneurial Middle Class**, Londra: Croom Helm.

SCOT, J.

1996 **Stratification and Power**, Cambridge: Polity.

TEKELİ, S.

1982 **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**. İstanbul: Birikim Yayınevi.

TURNER, B.

1997 **Eşitlik** (çev., B.S. Şener), Ankara: Dost Kitabevi.

WEBER, M.

1987 **Sosyoloji Yazıları** (çev. M. Belge), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

WRIGHT, E.O.

1978 **Class, Crisis and the State**, Londra: New Left Books.

*Sermaye ve Emek Arasında: Goldthorpe ve Wright'ın Sınıf Yaklaşımları
Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*

WRIGHT, E.O.

1985 **Classes**, New York: Verso.

WRIGHT, E.O.

1987 "The Transformation of American Class Structure, 1960-1980",
American Journal of Sociology, 87 / 1, s. 1-29.

YANIKLAR, C.

2001 **Class, Status and Gender**, Yayınlanmamış Doktora Tezi,
University of Essex.

YILMAZ, B.

2008 "Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet
Yoksulluğa", **Toplum ve Bilim**, 113, s. 127-145.

BİRECİK BARAJI'NDAN ETKİLENEN NÜFUSUN YENİDEN YERLEŞİMİ, İSTİHDAMI VE EKONOMİK YATIRIMLARI İÇİN PLANLAMA VE UYGULAMA PROJESİ*

SOSYOLOJİ DERNEĞİ**

GİRİŞ

Bölgesel kalkınmayı hedef alan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, bu hedefe ulaşmasının genel çerçevesini çizen Master Plan'ında sanayileşme ile gelişmiş teknoloji kullanımına ve bunlara ilişkin büyük ölçekli fiziki yatırımlara özel bir önem verilmektedir. Barajlar, sulama sistemleri ve tarıma dayalı sanayi tesisleri, GAP özelinde, bu yaklaşımın doğal unsurları ya da göstergeleri olmaktadır.

İleri teknolojiye dayalı bir sanayileşme yaklaşımının GAP'ta uygulanması ve sulama sistemlerinin devreye sokulması, bölgede kaçınılmaz olarak, mevcut bitki deseninde, işletme büyüklüklerinde, teknolojiye ve üretim örgütlenmelerinde ve halkın tüketim normları ve yaşam biçimlerinde köklü değişiklikler meydana getirmektedir. Bazı durumlarda, üzerine fiziksel yatırımların yapılacağı tarımsal alanlar yitirilecek, bazı yerleşimler baraj göl aynasında kalmış ya da kalacaktır. Zira, GAP kapsamındaki 8 il'de toplam 24 barajın yapımı planlanmıştır. Bu kadar çok baraj yapımı kaçınılmaz olarak on binlerce insanın sahip olduğu mülkün

---

* Bu proje, GAP Bölge Kalkınma İdaresi öncülüğünde, UNDP Desteği ve Sosyoloji Derneği işbirliğiyle, Sosyoloji Derneği Başkanı Prof. Dr. Birsen GÖKÇE (Sosyolog) yöneticiliğinde 12 kişilik ekip tarafından 1997-2000 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Projede katkısı olanlar: Alan Çalışması Koordinatörlüğü görevinde bulunan Celil AYGÜL (Yüksek Ziraat Mühendisi); Dr. Oya AÇIKALIN (Sosyolog), Doç. Dr. Ziya ÖZCAN (Sosyolog); Doç. Dr. Oğuz ESEN (Ekonomist), Dr. M. Şahin ÖCAL (Ekonomist), Arş. Gör. İbrahim TOKATLIOĞLU (Ekonomist); Serpil AYDOĞUŞ (Şehir ve Bölge Plancısı), Ertan YEŞİLNAÇAR (Jeoloji Mühendisi), İbrahim KOLOGLU (Harita Mühendisi), Esra AYMAN (Mimar Ertürk ÇELENK (CBS Uzmanı), Ahmet TÜMAY (CBS Uzmanı).

** GAP İdaresi projeyi Sosyoloji Derneği'ne verdiği halde o tarihte dernek kamu yararına çalışan dernek vasfına sahip olmadığından dolayı proje, Prof. Dr. Birsen Gökçe tarafından yürütülmüştür.

kamulaştırılmasını ve bu insanların başka yörelere yerleştirilmesini, kendilerine yeni istihdam alanları yaratılmasını gerektirmektedir.

Bu kaçınılmaz süreçte temel sorun, bölgede mevcut insan kaynaklarını ve projeden etkilenecek hedef grupları tüm yönleriyle tanımak, eğilimlerini saptamak ve böylece süreci olabildiğince planlı bir biçimde yönlendirebilmektir. Bunun için de hiç kuşkusuz, bilimsel yollarla derlenmiş verilere ve sağlıklı bilgilere gereksinim vardır.

GAP'ın temel hedefi, Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile görece daha gelişmiş olan bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmaktır. Bunu sağlamak için, bölgedeki toprak, su ve insan kaynaklarını geliştirmek ve etkin bir biçimde kullanmak üzere gerekli önlemlerin alınması öngörülmektedir. GAP hedeflerine ulaştıkça Bölge, ulusal kalkınmaya da katkıda bulunabilir hale gelecektir.

PROJENİN GEREKÇESİ

Bütün kalkınma projeleri, toplumsal yapıya bilinçli ve planlı bir müdahaledir. Dolayısıyla toplumsal yapıyı değiştirici, dönüştürücü etkilere sahiptir. Entegre bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP için bu çok daha geçerlidir. Bu nedenle, gerek projenin olumsuz toplumsal etkilerine karşı önceden önlemler almak, gerekse de toplum tarafından benimsenebilecek ve toplum katılımını sağlayacak tarzda projeler ve politikalar üretmek ve uygulayabilmek için mevcut toplumsal yapının çok iyi anlaşılması projenin başarısı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması açısından bir zorunluluktur. Bunun sağlanabilmesi ise toplumun bilimsel yöntemle incelenmesini gerektirmektedir.

Yerleşim yerleri, topraklar, üretim ve geçim kaynakları baraj yapımı nedeniyle sular altında kalan toplulukların, Keban örneğinden başlamak üzere yaşadığı olumsuz deneyimler, kamulaştırma bedellerinin çar-çur edilişi ve uyum sorunları, hem etkilenen toplulukları yoksullukla yüz yüze getirmiş, hem de ulusal kaynakların değerlendirilememesine yol açmıştır.

Bu sorunun çözümü, toplumun yapısı ve dinamikleri hakkında sistemli bilgi üretilmesiyle başlar. Nitekim Türkiye'de ilk kez Keban Barajı'nın yapımı sürecinde ve sonrasında yaşananlar, "yeniden yerleşim" konusunun kapsamlı olarak ele alınıp incelenme gerekliliğinin tipik bir örneğini oluşturmuştur.

DPT'NİN YAKLAŞIMI

Yaşanan deneyimlerin ışığında, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000 yılları için bölgelerarası ve bölge içi farklılıkların giderilmesi konusunda bütüncül ve sürdürülebilir bir yaklaşımın ulusal düzeyde benimsendiğini ortaya koymaktadır. Plan, GAP uygulamalarını bu çerçevede değerlendirmektedir. Kalkınma Planı'nın hazırlayıcısı Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) çeşitli rapor ve yayınları, yeniden yerleşim konusunda da benzer bir ulusal politika benimsediğini göstermektedir. DPT kaynakları, kalkınma projeleri ve altyapı yatırımlarından etkilenerak kaynak kaybına uğrayanların, yerel ekonomik, kültürel özellikler ve ulusal politikalar gözetilerek, uygun yerlerde yeniden yerleşimlerini, kalıcı biçimde en azından önceki gelir düzeylerini koruyacak istihdam ve yatırım olanaklarına kavuşmalarını ve yeni yaşamlarına uyumlarını kolaylaştıracak planlı uygulamalara yardımcı olunması gerektiğini vurgulamaktadır.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI'NIN UYGULAMASI

Kalkınma ve yeniden yerleşime yönelik, sürdürülebilirliği ve insan kaynaklarının geliştirilmesini hedefleyen bu yaklaşımları 1990'lı yılların başından beri yaşama geçirmek için kararlı adımlar atan T.C. Başbakanlık GAP İdaresi Başkanlığı, GAP kapsamına giren illerin sosyo-ekonomik yapılarının, halkının sorunları ve çözüm yollarının belirlenmesine yönelik bir dizi araştırma yaptırmıştır. Bu araştırmaların sonuçları doğrultusunda uygulama projelerinin başlatılması öngörülmüştür. "GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları" araştırması bu projelerden biridir.

Sosyoloji Derneği tarafından 1992-1994 yılları arasında gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, bölgede yapılan ve yapılması planlanan barajlar nedeniyle evlerini, köylerini ve topraklarını tamamen veya kısmen kaybeden ve kaybedecek nüfusun sosyo-ekonomik durumlarının saptanması, bu çerçevede kendilerine sağlanmış ve sağlanacak olanak ve hizmetler hakkında düşündüklerinin ve geleceğe yönelik beklentilerinin belirlenmesi idi. Halkın beklentileri, yeniden yerleştirmenin sorunları ve kamulaştırma bedellerinin istihdam yaratıcı alanlara yönlendirilme olanaklarının tartışıldığı bu araştırma aynı zamanda GAP Bölge Kalkınma Programları'nın hazırlanmasında temel başvuru kaynaklarından birisidir.

1994 yılında yayınlanan araştırma raporunun bulguları GAP İdaresi'nin, 1996 yılında yapımı başlangıç aşamasında olan Birecik Barajı göl aynasında kalacak bölgeyi pilot alan seçerek, bir uygulama projesi başlatmasına neden olmuştur.

Toplumsal yapıyı etkileyecek en önemli dışsal etkenlerden birisi zorunlu göç ve yeniden yerleştirmedir. Çünkü uygulamaya neden olan proje ülke ya da bölge için ne kadar önemli olursa olsun kişisel olarak bundan olumsuz etkilenenler projeyi kendilerine zarar veren bir olay olarak nitelendirmektedirler.

Yeniden yerleşilecek yer için talepler genellikle yakın ve bölge içi yöreler olmaktadır. En önemli sorunlarda kamulaştırmadan doğan ekonomik kaynağın kullanımı ile çevreye uyum konusunda ortaya çıkmaktadır. Öte yandan bu tip projeler salt ekonomik yönleriyle ele alınamaz. Yeniden iskân edilenlerin kırsal ya da kentsel alanlarda yerleştirilmeleri, yaşantıları ve beklentileri üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Araştırma sonuçlarının ilginç bulgularından biri de yerleştirmeye konu olanların kamulaştırma bedellerini topluca değil bireysel olarak almak istemeleridir. Bu durum geleneksel bağları sürdürmenin yanında değişimi gündeme getirmekte olup pazara açılmanın getirdiği bir davranış biçimi olarak da değerlendirilebilir.

"Çevreye uyum" ve "çevreyle çatışma", hem halen yerleştirilme yapılmış yerlerde söz konusu olan önemli bir toplumsal sorun, hem de henüz daha yerleştirilmeyen kişilerde önemli bir endişe kaynağıdır. Bu durum bundan önce yapılan uygulamalarda da söz konusu olmuştur.

Köylülerin zorunlu göç olayını nasıl karşıladıkları, neden şu ya da bu bölgeye gitmek istedikleri, hayatlarını nasıl yeniden düzenlemeyi düşündükleri gibi sorular ve yanıtlar, kuşkusuz, içinde bulunduktan sosyo-ekonomik ortamdaki etkilenmektedir. Uyum süreciyle ilgili sorunların büyük ölçüde zorunlu göçten önce ve sonra karşılaşılan yapı farklılığından kaynaklanması ya da göç öncesi ve sonrası benzer toplumsal ve ekonomik ortamın söz konusu olduğu hallerde, uyum sorunlarının azalması beklenebilir.

Bu konuda özellikle üzerinde durulması gereken bir başka nokta da, zorunlu iskana tabi tutulanlara devlet tarafından yapılan yardımlar ve desteğin (örneğin ev yapma, arazi verme, yol açma gibi), gidilen yörede daha önce yaşayanları rahatsız etmesidir. Bu durum, göç edenlerin uyum sorunlarını daha da artırmaktadır.

Öte yandan göç tabi tutulanlar ve tutulacaklar bir taraftan devletçe iskân edilmeyi, öte taraftan ise yüksek kamulaştırma bedeli almayı istemektedirler. Hem korunmak, hem de "daha fazla"ya sahip olmak insan tabiatının vazgeçilmez özelliklerindedir.

Yeniden yerleştirme ile ilgili en önemli sorunlardan birisi de kamulaştırmalardan doğan ekonomik kaynağın kullanımına ilişkindir.

Kamulaştırma bedellerinin "hakkaniyet" ölçülerinde olması ile ilgili sorunların yanı sıra, bu bedellerin nasıl ve nerelere harcanacağına ilişkin yönlendirici bir paketin hazırlanmamış olması, hem göçenlerin ellerindeki parayı gereksinim dışı "çar-çur" etmelerine, hem de orta ve uzun vadede büyük ekonomik sıkıntılar yaşamalarına neden olmaktadır. Araştırmada tespit edilen bir unsur olarak, göçle ilgili sorunlarla ilgilenmek üzere "Köy Kurulu"nun kurulmasına sıcak bakan insanların, ekonomik kaynakları kullanma konusunda da benzeri bir organizasyon için teşvik edilmeleri ve desteklenmeleri gerekmektedir. Zira ekonomik sorunlar içinde bulunan yeniden yerleştirilenlerin uyum sorunları daha da büyümekte ve kronikleşmektedir. Özellikle toplumsal yapıyı ve değişmeyi doğrudan etkileyen uygulamalarda toplumsal ve ekonomik göstergeler birlikte ele alınmalıdır. Çünkü hedef, insanları daha ileri bir aşamaya ulaştırmak ve refah içinde yaşamaya yöneltmektir.

Bu nedenle, bu tür projelerde hazırlık aşamalarından başlayarak Toplumbilim uzmanlarının rolleri ve işlevleri yadsınamaz. Toplumbilimin araçlarına ve uzmanlarına önem vermedikçe özde yaşayan uyum sorunlarını çözmek mümkün olmayacak, hatta sorunlar sürekli olarak büyüyecektir.

Dünyada yapılan yeniden yerleştirme uygulamaları da, sorunun kültürel olmanın ötesinde evrensel bir içerik taşıdığını ve her uygulamada insan faktörüne ilişkin sorunların gündeme geldiğini göstermiştir. Norris Barajı dolayısı ile Amerika'da gerçekleştirilen Tennessee Vadisi uygulamasındaki başarısızlığın temel nedeni, insanlara yönetimlerce empoze edilmeye çalışan "Modernizasyon"dur. Buna ekonomik uygulama hataları da eklenince, proje başarısızlığa mahkum edilmiş olmaktadır. Sosyal planlamanın öneminin ortaya çıkışı açısından önemli bir proje olan Tennessee Vadisi (TWA) gibi Kuzeydoğu Tayland'daki Pa Wong Barajı uygulaması, Kahire'de Aswan Barajı ve etkilenen Nubyalı aileler, Afrika'da Kainji Barajı dolayısı ile kurulan Yeni Bussa ve sorunları, 1986 ya da Çin'deki Üç Vadi Barajı uygulamalarında sürekli olarak toplumsal sorunlarla karşılaşılması bir rastlantı değildir. Toplumsal bilimlerden yararlanılmaması, uzmanlara yeterince önem verilmemesi, projelerin salt ekonomik getirileri ile ele alınması, yöre halkının hem mekanlarından, hem de gelir kaynaklarından mahrum edilmesi, yönetsel ilgisizlik, eski-yeni ayrımı ve benzeri konular projelerin ortak sorunları olarak ortaya çıkmıştır.

TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

1960'lı yıllarda Keban'dan başlamak üzere Atatürk, Karakaya ve bir dizi diğer barajların yapımı nedeniyle evlerinden, topraklarından ve yaşam biçimlerinden ayrılmak zorunda kalan binlerce insanın ani ve dıştan gelen

ekonomik ve toplumsal sorunlar (iç göç, istihdam ve kamulaştırma v.b. gibi) yaşamasına neden olmuştur. Bu durum sonuçta kızgın ve üzgün birazda kırgın ve küskün bir kitle yaratılmasına yol açmıştır.

Son yıllarda yaşanan bu olumsuzlukların asgariye indirilmesi görüşü çeşitli çevrelerce giderek yaygınlaşmaktadır.

Gerek Türkiye, gerekse Dünya ölçeğinde "yeniden yerleştirme" projelerinde görülen başarısızlıkların özeti, modernizasyonun halka empoze edilmesi ve halkın da ya modernleşmesi ya da modernleşme sürecinde boğulmasıdır. Bu süreç Türkiye'de kamulaştırma ve iskan kanunlarına ve bu işle görevli çok sayıda kuruluşa rağmen, "boğulan nice insanlar ve heba olan nice kaynaklar" yaratmıştır.

Bu olumsuzluklara karşı alınacak önlem, kalkınmayı sürekli kılacak toplum katılımını sağlamak için politika ve stratejiler üretip uygulamaktır. Bu bir süreçtir ve bu sürecin başlatılması toplum yapısı ve dinamikleri hakkında sistemli bilgi üretilmesini gerektirir.

İşte Birecik Barajı'ndan etkilenen nüfusun yeniden yerleşimi, istihdamı ve ekonomik yatırımları için Planlama ve uygulama Projesi'nin yaşam öyküsü budur.

PROJENİN GEREKÇELERİ

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) çeşitli rapor ve yayınları, bölgelerarası ve bölge içi farklılıkların giderilmesi konusunda bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımın bir ulusal politika olarak benimsendiğini göstermektedir. DPT kaynakları, kalkınma projeleri ve altyapı yatırımlarından etkilenerek kaynak kaybına uğrayanların, yerel ekonomik, kültürel özellikleri ve ulusal politikalar gözetilerek, uygun yerlerde yeniden yerleşimlerini, en azından önceki gelir düzeylerini koruyacak istihdam ve yatırım olanaklarına kavuşturulmalarını ve yeni yaşamlarına uyumlarını kolaylaştıracak planlı uygulamalara yardımcı olunması gerektiğini vurgulamaktadır.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1990'lı yılların başından itibaren DPT'nin önerdiği doğrultuda, olumsuzlukların üstesinden gelebilecek bir stratejiyi gündeme almış ve GAP'ın hedefini, "insan kaynaklarının geliştirilmesi" sloganıyla bütünleştirmiştir. Böyle bir hedef, projelerin tasarlanması, uygulanması ve kalkınmayı ele alış perspektifinde birtakım ilkelerden hareket edilmesini zorunluluk haline getirmiştir Bu ilkeler,

- Halk katılımı, Kalkınmada eşitlik,
- Nüfus ve sürdürülebilir kalkınma,

- GAP'ta insan kaynaklarının geliştirilmesidir.

Halk Katılımı

Halkın karar alma süreçlerine katılımı, doğal kaynakların, sulama ve üretim sistemlerinin yönetiminde kalkınmanın sağlanması açısından çok önemlidir. Katılımın ön ve vazgeçilmez koşulu ise örgütlenmedir. Genelde Türkiye'de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde katılım konusunda üç engelle karşılaşılmaktadır.

- Plancı ve uygulayıcıların bizzat kendilerinin katılımcı bir zihniyet ve yaklaşıma sahip olmamaları,

Cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik düzeye bağlı farklılaşmaların, bazı grupların kararlara katılımını zorlaştırması,

- Toplumun örgütlenme düzeyinin düşüklüğü, dolayısıyla, kalkınma hamlesinde ağırlığın

devlet tarafında olması.

Bu sorunlar genel hatlarıyla Birecik Barajı Projesi çerçevesinde de geçerli olmakla birlikte, Proje ana felsefesi ile bu üç sorunu aşmaya ve bu sorunların aşılabildiği bir model yaratmaya çalışmaktadır.

Kalkınmada Eşitlik

Bireyin çevresindeki sorunlara yönelmesi, kendi sorunlarını aşmasıyla mümkündür. Dolayısıyla, insanların temel gereksinimlerinin karşılanmasında aynı fırsatlara sahip olmaları gerekir. Eşitlik, yoksulluğun ortadan kaldırılması amacına yöneliktir. Sosyo-ekonomik durumları farklı gruplar, cinsiyet ve yaş grupları arasındaki fırsat eşitsizliği "katılım"da da eşitsizliği gündeme getirmektedir. Bu nedenle bölgede, cinsiyet ve yaş grupları arasında görülmekte olan ve gelir dağılımında mevcut olan önemli eşitsizlikler kalkınma sürecinin dar boğazlarıdır. Sürdürülebilir ve eşitlikçi bir katılım için bu özel grupların özel projelerle ele alınması, gençlerin ve kadınların avantajlı koşullarının giderilmesi ve yoksullar için de düzenli gelir getirici alanların yaratılması gerekmektedir.

Güneydoğu'daki cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik gruplar arasında gözlenen büyük farklılaşma, Proje alanında görece olarak daha azdır.

Nüfus ve Sürdürülebilir Kalkınma

Bu konuda, GAP Bölgesi için üç temel sorun vardır. Bunlar,

- Nüfus artış hızının yüksek oluşu,

- Nüfus hareketleri,
- Yerleşim düzeni.

Yoğun göç, sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden bir unsurdur. Bu nedenle, nüfus hareketlerinin yönlendirilmesine gereksinim vardır. Nüfus artış hızının yüksekliği, yoksulluğu ve yeni arayışları, yani "göç"ü gündeme getirmektedir. Bölgelerarası kalkınma farklılıklarının azaltılması hedefinin temel amacı, yoğun göçü önlemektir. Öte yandan, kırsal alanda gözlenen dağınık yerleşim düzeni bir takım altyapı olanaklarını zorlamakta ve fırsat eşitliği sağlayacak eğitim, sağlık ve benzeri sosyal hizmetlerin götürülmesini güçleştirmekte ve engellemektedir.

Güneydoğu'da yaygın olan bu özellikler bakımından Proje alanı belli sapsmalar göstermekte olup bu alanda nüfus artış hızı ve göçün yoğunluğu görece olarak düşük, yerleşim düzeni ise topludur.

GAP'ta İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi

Etkin eğitim, tanıtım ve sağlık hizmetlerine bağlıdır. Bu hizmetlerden tüm nüfusun yararlandırılması, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Genelde Bölge'nin özelde de Proje alanının toplumsal özelliklerinin bilinebilmesi, GAP İdaresi'nin sistemli olarak planlayıp desteklediği araştırma çalışmalarıyla mümkün olmuş ve 1990'ların ilk yarısında sağlanan veri tabanına dayanarak, makro düzeyde bir yaklaşım geliştirilip, bu yaklaşımın bir sonucu olan Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır (GAP:1996).

Burada vurgulanması gereken konu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Sosyal Eylem Planı'nın yaşama geçirilmesinde GAP Bölge Kalkınma İdaresi yanında diğer kamu, özel ve gönüllü kuruluşların ve toplum örgütlerinin önemli roller üstlenmesi gerekliliğidir. Sorunların tanımlanması, ilgili gruplara duyurulması ve bu grupların motive edilmesi, halkla sağlıklı iletişim kurmaları ve tüm bu unsurlar arasında eşgüdümün sağlanması görevini GAP İdaresi yerine getirmektedir. GAP İdaresi'nin uzun vadede ulaşmak istediği hedef ise, sorun ve gereksinimlerini kendisi belirleyen ve gereksinimlerini karşılamak üzere tüm kaynaklardan yararlanabilen örgütlü, bilinçli ve aktif nüfus gruplarının ortaya çıkmasını sağlamaktır.

İşte bu nedenle GAP İdaresi 1996 yılında yapımı başlangıç aşamasında olan Birecik Barajı'ndan etkilenen bölgeyi pilot alan seçerek yukarıda sergilenen tüm konuların yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlayıcı bir uygulama projesine öncülük etmiştir.

Proje'nin amacı, Birecik Barajı'ndan etkilenen 46 yerleşim biriminde yaşayan halkın katılımıyla yeni yer seçimini, yeniden yerleşimi ve yeni ekonomik uğraşı alanlarına yatırımlar ve istihdam yoluyla yeni durumlara uyum sağlayabilme sürecini başlatmaktır. Bu sürecin diğer boyutu, kamu kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamaktır.

Proje'de halk katılımı, bilginin üretilmesinden, uygulamaların örgütlenmesine ve denetlenmesine kadar tüm etkinlik alanlarında ilgili hedef grupların Proje'nin gerçekleşmesinde etkin rol almaları olarak tanımlanmıştır.

Proje'nin amacı, bu tür uygulamalar için gereken eğitimin verilmesi ve örgütlenme konusunda destek sağlanmasını da kapsamaktadır.

Amacı yukarıda belirlendiği biçimde tanımlanan Proje'nin en önemli iki bileşeni katılım ve eşgüdüm olmaktadır, böylece, halkın kendisi ile ilgili her aşamadaki kararlara katılması ile kararlar ve uygulamalar için kamu kuruluşları arasında eşgüdümün sağlanması Proje'nin felsefesini oluşturmaktadır.

Böyle çok amaçlı ve çok bileşenli bir projenin yürütülmesinde doğal olarak bir dizi sorunla karşılaşılacaktır. Bu durum, projenin doğasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizdeki kamu kuruluşlarının sayısı ve yasal düzenlemeler bir çok konuda yeterlidir. Ancak hizmetlerin verilisinde gözlenen, bölünmüşlük, birlikte çalışma ve hizmet üretme alışkanlığının olmayışı ve dolayısıyla iş yapmada ortak paydanın yakalanmasına gayret edilmeyişi verilen birçok hizmet ve yapılan yatırımların yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

İşte GAP İdaresi, bürokraside dönüm noktasını yakalamış, insan ve kalkınma odaklı sosyal araştırmalara öncülük ettiği gibi, bu araştırmaların yaşama geçirilmesi için de çeşitli projeler başlatmıştır. Bu projeler kapsamında gerçekleştirilen her toplantı katılımcıların eğitimine katkıda bulunması nedeniyle, GAP İdaresi'nin başarı hanesine olumlu puan olarak kaydedilmelidir.

Toplumsal yapının özellikleri çerçevesinde bu atılım ve konular değerlendirildiğinde genelde toplumumuzun, başlangıçta yeniliklere "karşı" olduğu ve şüpheli bir tutum geliştirdiği gözlenmektedir. Varolan durumu sürdürme, alışılmışın dışına çıkmama ve siyasal ortamdaki yararlanarak sorun çözme alışkanlıklarının yaygın olduğu ülkemizde bu bakış açısının değişmesi ya da esneklik kazanması zaman ve emek gerektirir. Öte yandan, gerek halktan gerekse resmi görevlilerden zaman zaman tepkilerin alınması

kaçınılmaz bir süreç olup, bütün bunlar, toplumsal değişimin doğum sancılan olarak değerlendirilmelidir.

Sürdürülebilir kalkınma için gerekli alt-yapı projelerinin başlatılması, GAP İdaresi için başarı olduğu ölçüde, Güneydoğu Bölgesi'nin kalkınma hamlesine de ivme kazandırmaktadır. Proje'nin başarısı ise kuruluşlar arasında gerçekleştirilecek eşgüdüm ve halkın katılım/örgütlenme boyutundaki bilinçlenmesiyle doğru orantılıdır. Kuruluşlar arası eşgüdümün sağlanması daha önce sözü edilen bölünmüşlüğü ortadan kalkmasına olanak verecek ve beraber çalışma alışkanlıklarının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Öte yandan proje halkın katılımını sağladığı ölçüde, teknik bakımdan rasyonel olan karar ve uygulamaların, kültürel bakımdan da sınanmasına, halkla kamu kuruluşlar arası arasında diyalogun kurulmasına ve gelişmesine olanak tanyacaktır.

Birecik Baraj yapımı çok boyutlu bir projedir. Projenin sadece bir inşaat projesi olarak düşünülmemesi gerekir. Baraj yapımı ve göl aynasının oluşturulması sürecinde alandaki sosyoekonomik ve çevresel etkilerin birlikte planlanması amacıyla çeşitli kuruluşların kendi yasal sorumlulukları çerçevesinde projeler hazırlamaları ve uygulamaları gündeme gelmiştir.¹ Değişik Bakanlıklara bağlı olan bu kuruluşların bazılarında uygulama projeleri yapılmıştır. Bazı kuruluşlarda ise süreç içindeki zamanlamaya göre proje hazırlama ve çalışmaları sürdürülmüştür. İş birliği yapılan ilgili kuruluşlar aşağıda belirtilmiştir:

- **GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı**
- Birecik Baraj ve Hidroelektrik Santrali Tesis ve İşletme A.Ş.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- Çevre Bakanlığı
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

---

¹ Bu aşamada Vali, Kaymakam ve Belediye Başkanlarının önemli katkıları olmuştur. Alanda yaşayan toplumun tüm sorunlarında ilk başvuru kişileri Kaymakamlar ve Belediye Başkanlarıdır. Toplumun projeye katılımının sağlanması ve uygulamanın gerçekleştirilmesinde yerel yöneticilerin yasal ve teknik olanakları kullanılmıştır. Proje'ye Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim faaliyetlerinin götürülmesi boyutu ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın, İstihdam olanaklarının yaratılması boyutu ile destek vermiştir.

UYGULAMA PROJESİNİN TANITIMI

Birecik Barajı Hakkında Ön Bilgi

İnşaatına 1996 yılında başlanan Birecik Barajı, Birecik A.Ş. tarafından yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilmekte olup, kontrolü Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı eliyle yürütülmüştür.

Temelde enerji üretimi sağlanması amacıyla yapılan Barajın inşaat programına göre su tutması işlemine 4.12.1999 tarihinde başlanmış ve 385 kotu olan maksimum su seviyesine 4.10.2000 tarihinde ulaşılmıştır.

Proje'nin Amacı

Proje'nin amacı, Birecik Barajı'ndan etkilenen 46 yerleşim biriminde yaşayan halkın katılımıyla yeni yer seçimi, yeniden yerleşim ve yeni ekonomik uğraşı alanlarına yatırımlar ve istihdam yoluyla yeni durumlara uyum sağlayabilme sürecini başlatmaktır. Bu sürecin diğer boyutu, kamu kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak olmuştur.

Proje'de halk katılımı, bilginin üretilmesinden, uygulamaların örgütlenmesine ve denetlenmesine kadar tüm etkinlik alanlarında ilgili hedef grupların Proje'nin gerçekleşmesinde etkin rol almaları olarak tanımlanmıştır.

Proje'nin amacı, bu tür uygulamalar için gereken eğitimin verilmesi ve örgütlenme konusunda destek sağlanmasını da kapsamaktadır.

Amacı yukarıda belirlendiği biçimde tanımlanan Proje'nin en önemli iki bileşeni katılım ve eşgüdüm olmaktadır, böylece, halkın kendisi ile ilgili her aşamadaki kararlara katılması ile kararlar ve uygulamalar için kamu kuruluşları arasında eşgüdümün sağlanması Projenin felsefesini oluşturmaktadır.

Proje'nin Kapsamı

Belirlenen amaçlara, birbiriyle bağlantılı üç ayrı boyutta bilgi üretilerek ulaşılmaları planlanmıştır. Proje'nin üç boyutu şunlardır:

- a) Yerleşime ilişkin mekânsal boyut,
- b) İstihdama ve yatırımlara ilişkin ekonomik boyut,
- c) Toplumun yaşamına, örgütlenmeye ve yönetime ilişkin toplumsal boyut.

Mekânsal boyutta toplanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemi'ne aktarılmıştır.

Proje Alanı ve Bu Alanda Yaşayan Nüfus

Proje alanı, Baraj'dan etkilenen Halfeti İlçe Merkezi ile Şanlıurfa'ya bağlı Birecik, Halfeti ve Bozova ilçelerinin, Gaziantep'e bağlı Araban, Yavuzeli ve Nizip ilçelerinin ve Adıyaman'a bağlı Merkez ve Besni ilçelerinin toplam 46 köyü ve Halfeti Merkez ilçeyi kapsamaktadır.

Baraj'dan etkilenen yerleşim birimlerinin 1990 nüfusu 35.780'dir. 1997 sayımı sonucu Proje kapsamına giren alanda 2421'lik düşüşle bir nüfus kaybı gözlenmektedir.

Baraj'dan etkilenen toplam alan 50.203 dekar ve etkilenen parsel sayısı 5.104'tür.

Baraj'dan etkilenen yerleşim birimleri iki temel kategoride toplanmıştır. Birincisi, "yerleşim alanları ve arazileri etkilenenler", ikincisi de, "yalnız arazileri etkilenenlerdir Birinci kategori kendi içinde, yerleşim alanları "tümüyle" ve "kısmen" etkilenen birimler olmak üzere de ikiye ayrılmaktadır;

UYGULAMA AŞAMASI

Proje sürecinde gerçekleştirilmesi gereken uygulamalar beş ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

- Baraj'dan etkilenen alan ve özelliklerinin belirlenmesi
- Mekâna, ekonomiye ve topluma ilişkin sorun, olanak ve isteklerin belirlenmesi,
- **Toplum kalkınması/sosyo-ekonomik iyileştirme, haberleşme ve danışma hizmetlerinin altyapısının kurulması,**
- Alternatif yem yerleşim alanlarının saptanması,
- Ekonomik yapı seçeneklerinin belirlenmesi.

Bu uygulamaların gerçekleştirilmesi sürecinde aşağıdaki noktalar göz önünde bulundurulmuştur:

- Planların katılımcı bir yaklaşımla tasarlanması;
  - a. Yeni yerleşim alanlarının kesin tespiti,
  - b. Ekonomik yapı seçeneklerinin belirlenmesi
- Taraflar arası işbirliğinin sağlanması

— Toplum kalkınması/sosyo-ekonomik iyileştirme, sürdürülebilirliğin sağlanması ve kamulaştırma bedellerinin yönlendirilmesi,

a. Toplum kalkınması etkinlikleri,

b. Toplum örgütlerinin oluşturulması,

c. Toplum örgütlerinin yatırım girişimlerine yönlendirilmesi.

— Süreçte oluşacak değişimlerin saptanması-izleme ve değerlendirme,

— Mekânsal düzenlemelerin, plan ve projelerin yönlendirilmesi ve yeni yerleşim alanlarının kurulması çalışmalarının izlenmesi,

— Taşınma sürecinin izlenmesi ve gerekli örgütlenmelere yardımcı olunması.

a) Baraj'dan etkilenen alan ve özelliklerinin belirlenmesi ve veri tabanı oluşturulması: Bu hedef doğrultusunda; kadastral haritalar kullanılarak barajdan etkilenen alan ve parseller belirlenmiş, parsellerin büyüklüğü, maliki ve kullanımını saptamak için tapu kayıtları İlçe Tapu ve Kadastro Müdürlükleri'nden alınarak veri tabanına aktarılmıştır. Böylece, kamulaştırma kapsamında kalan parsellerin büyüklüğü, malikleri ve kullanımı hakkındaki bilgilere ulaşılmıştır.

Bu çerçevede,

- Yerleşim alanı etkilenen birimlerde yeniden yerleşimi gereken nüfus saptanmıştır.
- Yerleşim yeri etkilenen 13 yerleşim biriminde, yalnız arazisi etkilenen 13 yerleşim biriminde ve ayrıca, yeni yerleşim için önerilen, 6 yerleşim biriminde ki mevcut yapılar incelenmiştir.
- Yeni yerleşim yerlerine yansiyacak olan mekânsal öğeler ve göstergeler belirlenmiştir.
- Etkilenen tüm yerleşim birimlerinde Baraj'ın mekansal yapıya etkileri ve su altında kalmayan alanların kullanım ve geliştirme potansiyelleri analiz edilmiştir.
- Bu çalışma, "yerleşim alanları ve arazileri etkilenen" 13 birimde ve "yalnız arazileri etkilenen 13 birim olmak üzere toplam 26 yerleşim biriminde alan çalışmalarıyla desteklenmiştir.

Yerleşim alanı kısmen etkilenen Halfeti İlçe Merkezi, Halfeti'ye bağlı Savaşan, Nizip'e bağlı Gümüşgün ve Bozova'ya bağlı Irmakboyu köylerinde Baraj'dan etkilenme durumu yerinde incelenmiş ve toplam 19 yerleşim biriminde mekânsal yapı belirlenmiştir.

b) Mekâna, ekonomiye ve topluma ilişkin sorun, olanak ve isteklerin belirlenmesi hedefine yönelik olarak, Baraj'dan "yerleşim alanları ve arazileri etkilenen" 10 köy, 2 mahalle ve Halfeti İlçe Merkezi'nde 1305 aile ile anket çalışması yapılmış, 25 köyde de köy düzeyinde veri toplanmıştır.

c) Toplum kalkınması / sosyo-ekonomik iyileştirme, haberleşme ve danışma hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla, Halfeti İlçe Merkezi'nde Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) kurulmuş, kurslar başlatılmış, haberleşme ve danışma hizmetleri vermeye başlatılmıştır. GAP-Girişimciyi Destekleme ve Yönlendirme Merkezi(GİDEM) Bölge Müdürlüğü, Gaziantep GİDEM ve Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ile işbirliği sağlanmış, yeni etkinlik alanlarının başlatılabilmesi için somut bağlantılar kurulmuştur.

d) Alternatif yeni yerleşim alanlarının belirlenmesi hedefine ulaşmak için, GAP Bölgesi'nde, Baraj 'dan etkilenen yerleşim birimleri ve bu birimlerin bağlı olduğu ilçeler genelinde araştırma ve analizler yapılmış, Baraj'ın mevcut yapıya etkileri ve nüfusun istekleri de dikkate alınarak kırsal ve kentsel alternatif yeni yerleşim alanları belirlenmiştir.

Mekânsal düzenlemeye ilişkin olarak, ikinci aşamada yeni yerleşim alanlarının planlanması ve kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Baraj Etkileri ve Yeniden Yerleşim

Planın çıkış noktasını oluşturan Birecik Barajının mevcut yapıya etkileri farklı boyutları ile ortaya konulmuştur. Kamulaştırma kapsamında kalan alan ve bunun ekonomik yapıya etkisi, yerleşimlerin geriye kalan arazilerinin kapasitesi ve kullanılabilirliği, gerek tarım toprağı kaybına gerekse yerleşim alanlarının su altında kalmasına bağlı olarak olası nüfus hareketleri ve nüfusun özellikleri birlikte değerlendirilmiştir.

Birecik Barajı yapımından yerleşim alanı etkilenen 12 köyden 7'si kendi köy sınırları içinde yerleştirilmiştir. Kısmen etkilenen Halfeti ilçe merkezi için ise merkezden 8 km. uzaklıkta yer alan Karaotlak Köyü'nde yeni yerleşim alanı belirlenmiştir. Yerleşim sistemindeki bu değişiklik tüm plan kararlarına yansımıştır.

YENİDEN YERLEŞİME YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Birecik Barajı yapımı nedeniyle 9 köyün yerleşim alanı tamamen, 3 köy ve Halfeti ilçe merkezi yerleşim alanı ise kısmen sular altında kalmaktadır.

Bu yerleşim birimlerinden Birecik ilçesine bağlı Meteler, Geçittepe, Keskince ve Dorucak; Halfeti ilçesine bağlı Savaşan ve Gözeli ile Nizip ilçesine bağlı Kavunlu köylerinin kendi köy sınırları içinde yeniden iskan vatandaşlar tarafından talep edilmiş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Halfeti ilçe merkezi için ise, yine vatandaşların ağırlıklı talebi doğrultusunda mevcut yerleşime 8 km. uzaklıkta olan, Karaotlak köyü sınırları içindeki kamu mülkiyetindeki alanlar yeni yerleşim alanı olarak belirlenmiştir.

Yerleşim alanı barajın göl aynasından etkilenen diğer köyler Halfeti ilçesine bağlı Kavaklıca; Nizip ilçesine bağlı Gümüşgün, Erenköy ve Kalemeydanı köyleri halkı projenin ilk yılında kentsel alanlara yerleşmek istediklerini belirtmişlerdir. Ancak Kavaklıca, Erenköy ve Gümüşgün köylerinde yaşayanlar daha sonra, diğer köylerdeki yeniden yerleşim çalışmalarının somut-sonuçlarının elde edilmesine paralel olarak fikir değiştirmiş ve bu defa kendi köy sınırları içinde yerleşmek istediklerini belirterek, uygun yer arayışına girmişlerdir.

Bozova ilçesine bağlı Irmakboyu köyünde az sayıda konutun etkilenmesi nedeniyle mevcut yerleşim alanında bir değişiklik söz konusu olmuştur.

Gerek yeni yerleşim alanlarının kesinleştirilmesi gerekse iskân biçimi ile ilgili olarak halkla ve kurumlarla alanda çok sayıda görüşme yapılmış; halkın başvuruları ve bürokratik süreçler kolaylaştırılmıştır.

Yeni yerleşim alanlarının kurulması için proje kapsamında izlenen süreç içinde uygulaması gerçekleşenler aşağıda sıralanmıştır:

1. Yeni yerleşim alanlarının kesinleştirilmesi,
2. Devlet eli ile iskân veya köy nakli konusunda Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM)'nce halkın başvurularının alınması ve hak sahiplerinin belirlenmesi. (Reform bölgesi olması nedeniyle Şanlıurfa'da köy nakli için Tarım reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) prosedürü uyarınca Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılması),
3. 1/1.000 ölçekli Hâlihazır haritaların hazırlanması ve onayı,
4. Arazilerin Maliye Hazinesine tescili için yerleşime uygunluğunun ilgili kamu kurumu görüşleri ile kesinleştirilmesi,
5. Hazineye kayıtlı alanın Şanlıurfa ilinde Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, diğer illerde ise Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tasarrufuna geçmesi,

6. 1/1.000 ölçekli İmar Planlarının GAP İdaresi'nce hazırlanması, halkın görüşlerinin alınması ve planların onayı,
7. Parselasyon planının KHGM ve TRGM tarafından hazırlanması,
8. Plan aplikasyonunun KHGM tarafından yapılması,
9. Sosyal donatı alanlarının ilgili kamu kurumlarına tahsisi,
10. Altyapı projelerinin KHGM tarafından hazırlanması,
11. Mühendislik projeleri için jeolojik ve jeoteknik etütlerin yaptırılması,
12. Üstyapı mimari-mühendislik projelerinin (konut ve sosyal donatılar) hazırlanması,
13. Hak sahiplerine arsa satışı,
14. Kredi işlemlerinin KHGM tarafından tamamlanması,
15. Altyapı inşaatlarının KHGM tarafından tamamlanması,
16. Üstyapı inşaatlarının (konut ve sosyal donatı) kontrolü ve tamamlanması,
17. Taşınma süreci ve iskân.

İSTİHDAM VE YATIRIMLARA İLİŞKİN EKONOMİK BOYUT

Projenin Mekânsal Boyutundan ayrı düşünülemez diğer iki boyutu da ekonomik ve toplumsal bileşenlerden oluşan ayağıdır. Birecik Barajı'ndan etkilenen nüfusun gerek yeniden yerleşim sürecinde, gerekse yeniden yerleşim sonrası sosyo-kültürel ve ekonomik bütünlüğünü sağlamak ve yeni yaşamlarına uyumlarını kolaylaştırmak için "Destek Eğitim Programları" proje kapsamında uygulamaya konulmuştur.

Proje'nin ekonomik kalkınma boyutu büyük ölçüde ilgili alt bölgeye girdi olacak kamulaştırma bedellerine dayanmakta ve bu meblağın ekonomideki üretken sektörlerle yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanında, proje kapsamında baraj gölü nedeniyle kaybedilen tarım arazileri ve ürün desenini karşılayacak yeni tarımsal ve tarım dışı ürünlerin denenecek kazandırılması, üretim pratiği, örgütlenme ve ilgili altyapının sağlanması da hedefler arasındadır. Bu amaçla eğitim, yönlendirme ve danışma faaliyetleri programlanmıştır.

Söz konusu dönemde tarımsal alanda yapılan çalışmalar arıcılık, seracılık, hindicilik, balıkçılık, keber üretimi, entegre hayvancılık konularını kapsamaktadır.

TOPLUM YAŞAMINA, ÖRGÜTLENMEYE VE YÖNETİME İLİŞKİN TOPLUMSAL BOYUT

Projenin toplumsal boyutunu desteklemek için projenin başlangıcında Halfeti ilçe merkezinde ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) kurulmuştur. ÇATOM, bilgi alış verişinin yapıldığı, beceri kazandırmaya ve istihdama yönelik etkinliklerin gerçekleştirildiği haberleşme ve danışma birimi olarak Eylül 1997'den beri faaliyetlerini sürdürmektedir. ÇATOM bünyesinde düzenlenen sosyal etkinlikler projenin ikinci yılında da farklı eğitim programları ile çeşitlendirilmiştir. Bu çerçevede uygulanan başlıca eğitim programları Arıcılık Kursu, Konservacilik Kursu, Mantar Yetiştirme Demonstrasyonu, Fayans Ustaılığı Kursu, Fotoğrafçılık Kursu, Resim Kursu, Saz Kursu, Satranç Kursu ve İngilizce Kursu çalışmaları olmuştur.

EŞGÜDÜM VE İZLEME- DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından uygulanmakta olan bu projede GAP İdaresi kurumlar arası eşgüdümü sağlama görevini yüklenmiştir. Bu amaçla Başbakanlık makamının olurlarıyla oluşturulan "Birecik Barajı Yeniden İskân Üst Komisyonu" projenin ikinci yılında karşılaşılan darboğazların aşılmasına yönelik kurumsal kararlar almıştır.

Ayrıca Proje uygulamasının başlangıçta saptanan hedeflere ulaşma durumunun belirlenmesi amacıyla izleme- değerlendirme çalışmaları yürütülmüştür. Proje grubu tarafından hazırlanan ve uygulanan program uyarınca, izleme - değerlendirme;

- Proje çalışmalarına çeşitli şekillerde katılan kamu kurum ve diğer kuruluş uzmanları ile soru formları,
- Proje uygulamasında yer alan yerel yetkili ve uzmanlar ile anketler,
- Çalışma alanı içinde yaşayan vatandaşlarla grup söyleşileri ve
- Yerel basın taraması yöntemleriyle yapılmıştır. Bu amaçla çalışmalar 1999 yılı içinde başlatılmış olup ilk aşama sonuçlarının 2000 yılı başında ortaya çıkması hedeflenmiştir.

Sonuç itibarıyla çalışmanın amacı, uygulamanın sürdürüldüğü iki yıllık dönemde halkın beklentilerinin ne ölçüde karşılandığı, yapılan etkinliklerin, açılan kursların gereksinimlere cevap verip vermediğinin araştırılması, ilgili kamu kuruluşları arasındaki eşgüdüm dereceleri ve projenin yürütülmesi ile ilgili görüş ve değerlendirilmelerinin saptanması olarak ifade edilebilir. Böyle bir araştırma gerçekleştirilmiş ve makale olarak yayınlanmıştır (Gökçe, 2007:141-164).

SONUÇ

GAP Bölge Kalkınma idaresi 1996 yılında yapımı başlangıç aşamasında olan Birecik Barajından etkilenen bölgeyi pilot alanı seçerek yukarıda sergilenen tüm konuların yeni bir bakış açısı ile ele alınmasını sağlayıcı bir uygulama projesine öncülük etmiştir.

Bu Projenin ön kabulü, zorunlu yer değiştirmenin yarattığı ekonomik, kültürel ve psikolojik olumsuzlukların planlı müdahalelerle yalnız en aza indirileceği değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal iyileşmelere yol açan bir sürece de dönüştürülebileceği düşüncesine dayanmaktadır.

Bu noktadan hareketle, Barajdan etkilenen nüfusun yeniden yerleşiminin mekansal, ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik boyutları bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak ele alınmış ve bu doğrultuda 2 yıllık bir süre içinde bir dizi araştırma, planlama, uygulama ve izleme-değerlendirme çalışmaları tasarlanmıştır.

Tüm bu faaliyetlerden anlaşılacağı gibi Proje basit bir yeniden yerleşim ya da devlet eliyle iskan projesi olmayıp, sürdürülebilirlik ve katılımcılığın yoğun olarak öne çıktığı bir entegre Alt Bölge Gelişme Planı ve Kırsal Kalkınma Projesi olarak uygulanmaktadır.

Türkiye'de ve belki de dünyada da ilk kez yapılmakta olan bu uygulama ile su kaynakları ve geliştirme projeleri kapsamında yapılan barajlar nedeniyle mevcut yerlerinden ayrılmak zorunda kalan nüfus, alt bölge gelişme planının hazırlanmasındaki etkin katılımları ile yaşadıkları yerlerin çok yakınında ve üst kotalarda belirlenen ve de baraj suyu altında kalmayacak tarım topraklarında ve bahçelerinde tarımsal faaliyetlerini sürdürebilecekleri yerleşmelerde yeni bir yaşam sürdürmektedirler.

Proje'nin diğer önemli bir özelliği de sadece mekânsal alanda bir yer değiştirmeyi değil, sürdürülebilir yeni bir yaşam biçimine uyum sağlamayı hedeflemesidir. Bu nedenle de sosyal, ekonomik ve kültürel destek programları içermektedir. Böylece yapılan plan ile bölgedeki ekonomik kalkınmanın bir grup insan tarafından ödenecek olan Ekonomik Sosyal Psikolojik ve kültürel bedeli en aza indirilecektir.

KAYNAKÇA

GAP BKİB.

1995 **Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylam Planı**, Ankara

GAP BKİB. UNDP

1995 **Sürdürülebilir Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi Seminer Raporu**, Cilt: 1, Ankara: GAP BKİB Yayınları

GAP BKİB.

1998 **Bilecik Barajından Etkilenen Nüfusun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları İçin Planlama ve Uygulama Projesi**, Ankara: Afşaroğlu Matbaası

GAP BKİB.

2002 **Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı Yönetici Özeti**, Cilt:1, Ankara

GÖKÇE, Birsen

2007 **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş II. Baskı**, Ankara: Savaş Yayınevi

GÖKÇE, Birsen

2003 "Bir Bölgesel/Kırsal Kalkınma Örneği Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) Çerçevesinde "Birecik Baraj Yöresi Sürdürülebilir Kalkınma Deneyimi", **Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi, Ruşen Keleş'e Armağan**, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, S:141-164

GÖKÇE, Birsen vd.

2006 **Suyun Öteki Yüzü: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Raştırması (Haziran 1994)**, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları

YAZARLAR HAKKINDA

Mehmet ERYİĞİT: (Yrd. Doç. Dr.) 1976 yılında Trabzon'da doğdu. Lisans öğrenimini Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde (1998), yüksek lisans öğrenimini Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında (2000) ve doktora öğrenimini Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında (Sayısal Yöntemler Bilim Dalında) (2005) tamamladı. Halen Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. eryigit_m@ibu.edu.tr.

Bülent KARA: (Dr.) Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olan Dr. Bülent KARA, 1968 Hekimhan doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Hekimhan'da tamamladı. İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden 1991 yılında mezun oldu. 1993-1996 yılları arasında Adalet Bakanlığında uzman, 1997-1999 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmen olarak çalıştı. 1999 yılında Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi oldu. Yüksek lisansını Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında 2001 yılında tamamladı. 2008 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamladı. Halen Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk sahibidir.

Aytül KASAPOĞLU: (Prof. Dr.) 1951 İstanbul doğumludur. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans, yüksek lisansını; aynı üniversitenin Sosyoloji ve İdare'sinde bilim uzmanlığını, Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktorasını tamamladı. Temel akademik ilgi alanları Uygulamalı Sosyoloji, Sosyal Problemler (aile, gençlik, çevre, sağlık, afetler, suç ve terör), Sosyal Bilimler Metodolojisi, Klasik ve Çağdaş Sosyal Kuramlar olup çok sayıda kitabı ile yurt içi ve yurt dışı makalesi bulunmaktadır. Sağlık, GAP, Eğitim, çevre, terör gibi konularda yurt içinde ve yurt dışındaki kuruluşlarla ortak pek çok projesi bulunmaktadır. İngiliz Kültür Derneği Akademik Link Ödülü (1995-1996-1997), Fulbright Araştırma Bursu/ödülü (2002), TÜBA yabancı yayınları destekleme ödülleri (2002-2003-2004-2005) ve Ankara Üniversitesi yabancı yayınları destekleme fonu ödülünü kazanmıştır. TÜBİTAK, TÜBA, UNESCO, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu ve Tema Vakfı ile çeşitli

komisyonlarda üyelik, danışmanlık ve uzmanlık gibi hizmetlerde bulunmuştur. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölüm Başkanlığı ve Sosyoloji Derneği Başkan Yardımcılığı görevini sürdürmektedir.

Nilay ÇABUK KAYA: (Doç.Dr.) Lisans eğitimini ve Yüksek Lisansını Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamladı. Doktorasını Durham Üniversitesi Sosyoloji ve Sosyal Politika Bölümünde verdi. Uzmanlık alanları: toplumsal cinsiyet, sanayi sosyolojisi, kırsal kalkınma, eğitim ve halkın katılımı alanlarındadır. Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi görevini sürdürmektedir.

Murat KAYIKÇI: (Yrd. Doç. Dr.) 1971 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da aldıktan sonra, lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde (1994), yüksek lisans öğrenimini Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında (1997) ve doktora öğrenimini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Ana Bilim Dalında (2004) tamamladı. Halen Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapan Kayıkçı, Çevre ve Hukuk, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Kentleşme ve Gecekondu, Çevre Politikası, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Kentleşme ve Toprak Politikası derslerini vermektedir.

Mehmet KUL: (Doktora Öğrencisi) 04.03.1975 tarihinde Sivas'ta doğdu. İlk, orta öğrenimini Sivas'ta, lise öğrenimini ise Ankara Polis Koleji'nde tamamladı. 1997 yılında Polis Akademisinden mezun oldu. Halen Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığında doktora öğrenimine devam etmektedir. "Toplumda Suça İlişkin Korkunun Yapılaşması" başlığında tez yazmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğünde Emniyet Amiri olarak görev yapmaktadır.

Yüksel METİN: (Doç. Dr.) Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Doç. Dr. Yüksel METİN, 1972 Antalya doğumludur. İlköğretimi Antalya'da, lise öğrenimini Kütahya Sağlık Meslek Lisesinde tamamladı. 1989 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesinde başladığı yüksek öğrenimini 1993 yılında tamamladı. 1994 yılında Süleyman

Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. 1996 yılında Selçuk Üniversitesinde yüksek lisansını, 2002 yılında aynı üniversitede doktorasını tamamladı. Ocak 2003'te Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. 2009 yılının Ocak ayında Anayasa Hukuku doçenti oldu. Anayasa hukuku ve insan hakları alanında çalışan Yüksel Metin'in "Ölçülülük İlkesi" ve "Anayasanın Yorumlanması" isimli iki kitabı ve çeşitli makaleleri bulunmaktadır. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve devam etmektedir. Evli ve üç çocuk sahibidir.

Dennis MILETI: (Professor Emeritus) Department of Sociology, University of Colorado at Boulder. Research Scientist, Natural Hazards Center, University of Colorado at Boulder (2004-date). **Research interests:** environmental sociology, complex organizations, research methods, collective behavior.

Aynur İLHAN TUNÇ: (Yrd. Doç. Dr.) Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Felsefe Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalında doktorasını yapmıştır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesidir. aynurilhantunc@yyu.edu.tr

Cengiz YANIKLAR: (Yrd Doç. Dr.) 1993 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi sosyoloji bölümünden mezun oldu. 1996 yılında genel sosyoloji alanında yüksek lisans, 2001 yılında da doktora derecesini Essex Üniversitesinden alan yazar, halen Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesinde yardımcı doçent olarak çalışmalarını sürdürmektedir. cyaniklar@yahoo.com

YAZARLARA DUYURU

1. Dergiye gönderilecek yazılar, makale, çeviri makale ve kitap tanıtma eleştirisi türlerinde olacaktır.
2. Makaleler, Türkçe veya İngilizce olabilir. Her makalede, ana başlığın hemen altında, biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 150 kelimeyi geçmeyecek iki *öz/abstract* yer almalıdır. “Öz”lerin altında, altı kelimeyi aşmayan anahtar kelimeler/*keywords* bulunmalıdır. Türkçe makalelerin en sonuna İngilizce, İngilizce makalelerin en sonuna Türkçe, ayrı bir sayfa halinde 500 kelimeyi geçmeyen bir genel özet, “Özet/*Summary*” başlığı ile eklenmelidir. Diğer bir deyişle makaleler, **Ana Başlık, Öz, Anahtar Kelimeler, Abstract, Keywords, Makale Metni, Notlar ve Özet/Summary, Kaynakça** sırası ile kaleme alınmalıdır.
3. Yazıların 8.000 kelimeyi geçmemesi, A4 kağıdının bir yüzüne çift aralıklı sola yaslanmış biçimde, sol, üst, alt ve sağ marjlar en az 2,5 cm olarak yazılmaları gerekmektedir. Yazıların alt başlıkları, ana başlığa göre bir küçük punto ile koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.
4. Yazılar, dört kopya olarak gönderilmeli, bir kopya hariç, hakemlere gönderilecek üç kopyaya yazar(lar)ın ad ve soyad(lar)ı yazılmamalıdır. Yazar(lar)ın ad – soyad ve yazışma adres(leri) kapalı bir zarf içinde kopyalara eklenmelidir. Ayrıca yazar(lar) 100 kelimeyi geçmeyen özgeçmişlerini zarfın içine koymalıdır ya da e-posta aracılığıyla sosder@gmail.com adresine göndermelidir.
5. Yayınlanması istenen yazılar, öncelikle içerik, sunum, yayım kuralları vd. yönlerden yayın kurulu tarafından incelenir ve daha sonra değerlendirilmek üzere isimsiz (şifre numaralı) olarak konu ile ilgili en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerce, makalenin yayınlanmasına, değişiklikle yayımlanmasına veya reddine karar verilir ve sonuç yazar(lar)a bildirilir. Düzeltme istenen yazıların, en geç bir ay içinde yayın kuruluna ulaştırılmaları gerekir (Düzeltilmiş biçimde Word programı ve Times New Roman 12 ile bir adet 3.5” diskette yayın kuruluna gönderilmesi gerekmektedir). Belirtilen sürede geri gönderilmeyen yazılar, daha sonraki sayılarda yeniden değerlendirilmek üzere kabul edilir.
6. Dergiye gönderilen yazılar ile ilgili yazışmalar için posta masrafı olarak, **Sosyoloji Derneği’nin İş Bankası ODTÜ 385 825 ve Kavaklıdere 331 307** nolu hesaplarına 25 TL yatırılması ve makbuzun fotokopisinin metin kopyaları ile birlikte gönderilmesi gerekmektedir.
7. Dergide ‘APA’ yazım sistemi kullanılmaktadır. Kaynaklara göndermeler, metnin içinde açılacak araçlarla yapılmalıdır. Araç içinde yazar(lar)ın

soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları bulunmalıdır. Karşılaşılabilecek farklı durumlar için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

... kanıtlanmıştır (Kıray, 1992:160-165).

... Yasa (1990:16)'nın belirttiği gibi...

... (Kösemihal ve Berkes, 1971:265).

... (Gökçe vd., 1994:33-35).

... (Fındıkoğlu, 1976:1365; Ülken, 1979:284-285)

Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtmeli; gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konmamalıdır. Kaynaklar, ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları kesinlikle belirtilmelidir. Kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

GÖKÇE, Birsen

2007 **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yayınları, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı.

KONGAR, Emre (der.)

1982 **Türk Toplum Bilimcileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ATAY, Tayfun

1996 "Sosyal Antropoloji'de Yöntem ve Etik Sorunu: 'Klasik Etnografi'den Diyalojik Etnografi'ye Doğru", iç. **İnsan, Toplum, Bilim: 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler 1995** (der. Kuvvet Lordoğlu), İstanbul: Kavram Yayınları, s.221-240.

ÖZCAN, Y. Ziya ve Ali ÇAĞLAR

1994 "Who are the Future Police Elites? Socio-economic Background of the Students of Police Academy in Turkey", **Policing and Society**, Cilt: 3, No: 4, s.287-301.

8. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Dergide yayınlanan eserlerden alıntı yapılması halinde, kaynak belirtilmesi yeterlidir. Sosyoloji Derneği'nin yazılı izni olmadan eserin bir kısmının veya tamamının kullanılması, görsel veya işitsel malzemelerle çoğaltılması hiçbir surette yapılamaz.

9. Dergide yayınlanması uygun görülen makalelerin yazarlarına makalelerinin yayınlandığı dergiden üç adet ücretsiz olarak gönderilecektir.
10. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan yazıların içeriğinden ve tartışılan düşüncelerden yazarların kendileri sorumludur. İleri sürülen görüşler Sosyoloji Derneği'ni bağlamaz.

STYLE GUIDE FOR AUTHORS

1. The journal publishes articles, translations of articles, and book reviews.
2. The submissions can be either in Turkish or in English. Each manuscript needs to have two 150-word abstracts (*öz*), one in Turkish and the other one in English. Six keywords are to follow the abstract. For articles in Turkish, a 500-word summary in English and for articles in English, a 500-word summary (*özet*) in Turkish needs to be added as a separate page at the end. The articles, therefore, have the following sections in order: **Title, Abstract, Keywords, Öz, Anahtar Kelimeler, Article Text, Notes, Summary/Özet.**
3. The articles are 8,000 words or less. The submissions are expected to be double-spaced, aligned left, with margins of 2.5 cm on all sides and printed on single side of A4 size paper. For the subheadings, use bold font that is one size smaller than the main text and aligned left.
4. Send four copies of the manuscript. Do not write the name(s) of the authors on three of these manuscripts that will be sent to the referees. Include the name(s) and contact information of the authors in a separate envelope in your submission. Also add a 100-word biography of the author(s) and e-mail it to sosder@gmail.com.
5. The submissions are first examined by the Editorial Board for content, format, grammar, and spelling. The manuscripts are then sent to at least two anonymous referees. The referees decide whether the manuscript can be published as it is or with revisions, or rejected, which is then announced to the authors. Authors who are asked for a revision need to resubmit their manuscripts within one month. The revised manuscripts, typed in Times New Roman Font (font size 12) are to be sent to the Editorial Board on a disk. Manuscripts which are not received within a month can be reaccepted for the editorial process of the following issue.

6. To cover administrative and mailing costs, send 25 YTL to the following bank account and mail the photocopy of the receipt with the submission: **Sosyoloji Derneği, İş Bankası, ODTÜ 385825 or Kavaklıdere 331307.**

7. The journal uses APA style guide and in-text citation. The surname of the author, publication date, and page numbers are to be written in parenthesis.

Please refer to the following examples:

... kanıtlanmıştır (Kıray, 1992:160-165).

... Yasa (1990:16)'nın belirttiği gibi...

... (Kösemihal ve Berkes, 1971:265).

... (Gökçe vd., 1994:33-35).

... (Fındıkoğlu, 1976:1365; Ülken, 1979:284-285)

All and only those references in the text need to be included in the references section. The references are to be provided in alphabetical order on a separate page. Page numbers of works in journals and edited volumes are to be presented. Please refer to the following examples for the references section:

GÖKÇE, Birsen

2007 **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yayınları, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı.

KONGAR, Emre (der.)

1983 **Türk Toplum Bilimcileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ATAY, Tayfun

1997 "Sosyal Antropoloji'de Yöntem ve Etik Sorunu: 'Klasik Etnografi'den Diyalojik Etnografi'ye Doğru", iç. **İnsan, Toplum, Bilim: 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler 1995** (der. Kuvvet Lordoğlu), İstanbul: Kavram Yayınları, s.221-240.

ÖZCAN, Y. Ziya ve Ali ÇAĞLAR

1994 "Who are the Future Police Elites? Socio-economic Background of the Students of Police Academy in Turkey", **Policing and Society**, Cilt: 3, No: 4, s.287-301.

8. All rights of the published articles are reserved. All quotations taken from the articles need to provide a reference. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by

any means without the prior written consent of the Sociological Association.

9. The authors will receive three complimentary copies of the journal in which their articles are published.
10. The authors bear the sole responsibility for the content and the ideas expressed in the articles. The Sociological Association is not responsible for the opinions expressed in the articles.

